

Møte i forum for forskningsdekaner om Forskningsetikk

Tidspunkt: Mandag 19. april 2021 kl. 12.15 -14.00

Sted: Zoom

Program

Innledning og velkommen	
12.15 - 12.20	Viserektorene
	<ul style="list-style-type: none">• Samfunnets føringer• Ledelsens føringer
Erfaringer fra det forskningsetiske arbeidet ved UiO	
12.20 - 13.00	<ul style="list-style-type: none">• Forskningsetisk utvalg v/ Bjørn Ramberg, professor, leder av Forskningsetisk utvalg• Redelighetsutvalg v/ Ole M. Sejersted, professor emeritus, leder av Redelighetsutvalget• Vitenskapsombudet v/ Knut W Ruyter, vitenskapsombud• Innspill fra møtedeltakere
13.00 -13.05	Pause
Tilstanden for forskningsetikk i Norge	
13.05 - 13.30	<ul style="list-style-type: none">• RINO - rapporten (Research Integrity in Norway)¹ Delrapporten fokuserer på diskutabile praksiser, kjennetegn på en god forskningskultur og hvilken forskningsetisk opplæring som fungerer. v/ Matthias Kaiser, professor, Universitet i Bergen• Innspill fra møtedeltakere
Utvikling av standard for forskningsintegritet og opplæring i forskningsintegritet	
13.30 - 13.50	<ul style="list-style-type: none">• Status for arbeidet ved UiO Bjørn Ramberg, professor, leder av Forskningsetisk utvalg• Innspill fra møtedeltakere
13.50 - 14.00	Oppsummering

¹ www.etikkom.no/globalassets/documents/publikasjoner-som-pdf/rino-3--forskningintegritet-i-kontekstresultater-fra-en-kvalitativ-studie.pdf

Årsrapport for Forskningsetisk utvalg 2020

1. Utvalget – sammensetning og arbeidsform

Det følger av mandatet for Universitetet i Oslos forskningsetiske utvalg (Forskningsetisk utvalg) at det skal avgi en årlig rapport om sin virksomhet.

Forskningsetisk utvalg er Universitetet i Oslos rådgivende organ for forskningsetikk og Universitetet i Oslos redelighetsutvalg etter forskningsetikkloven. Utvalget er faglig uavhengig av universitetsledelsen. Utvalget skal arbeide for at forskningen ved universitetet foregår innenfor forskningsetiske rammer, og fremme bevissthet om forskningsetiske spørsmål.

Utvalget har fra 1. september 2019 hatt følgende sammensetning:

Medlemmer:

- Professor Bjørn Ramberg (HF), leder
- Professor Marit Halvorsen (JUS), nestleder
- Førsteamanuensis Ole Herman Ambur (OsloMet)
- Professor Kristin Margrethe Heggen (MED)
- Postdoktor Marie Eikemo (SV)

Sekretariatet for Forskningsetisk utvalg har i 2020 blitt ivaretatt av seniorrådgiver Kristin Flagstad, seniorrådgiver Thomas Østerhaug og juridisk rådgiver Siv Skorstad (alle fra Avdeling for forsknings- og innovasjonsadministrasjon)

Forskningsetisk utvalg gjennomførte elleve utvalgsmøter i 2020. Utvalget har ferdigbehandlet fem uredelighetssaker og det innkom to nye saker/henvendelser til utvalget i 2020 som ikke var behandlet ved inngangen til 2021.

2. Saker som ble ferdigbehandlet i 2020

Sak ePhorte nr. 2018/13683

To forskningsmiljøer samarbeidet om et forskningsområde som bidro til en doktorgradsavhandling. I tilknytning til tre av artiklene som inngikk i doktorgradsavhandlingen oppstod det tvister knyttet til forfatterskap mellom to av forskerne i prosjektene. Konflikten om medforfatterskap medførte at man ikke fikk publisert forskningsresultater fra avhandlingsarbeidet i vitenskapelige tidsskrifter, og ble forhindret fra å få rettmessig kreditering fra disse arbeidene. Partene kom ikke frem til en løsning i felleskap og det ble igangsatt mekling. Et løsningsforslag ble deretter fremlagt for partene, men de ønsket ikke å følge anbefalingene. En av partene klagde derfor inn den andre for Felles Redelighetsutvalg ved UiO/OUS, som avviste saken. Klagen ble tatt videre til Forskningsetisk utvalg som tok saken under behandling i felleskap med Felles Redelighetsutvalg.

Utvalgene konkluderte som følger:

- Partene har ikke opptrådt vitenskapelig uredelig, jf. forskningsetikkloven § 8 (1) bokstav a.
- Utvalgene kunne ut fra sakens stilling ikke ta konkret standpunkt til forfatterskaps spørsmålene som partene var uenige om. Utvalgene viste til at hensynet til at den yngre forskeren som rammes av konflikten skal få rettmessig kreditering for sine bidrag, tilsier at hans forslag til løsning på konflikten legges til grunn. Utvalgene anbefalte at institusjonene foreslo dette som løsning.
- Utvalgene fant at partene har en plikt til å publisere forskningsresultatene.
- Utvalget vurderte om det forelå systemfeil, men fant ikke indikasjoner på det.

Utvalgenes avgjørelse ble lagt til grunn av rektor og sykehusdirektør.

Sak ePhorte nr. 2019/12601

En PhD-kandidat ble pålagt å gjøre noen mindre revisjoner av avhandlingen sin. Den reviderte avhandlingen ble sendt til et medlem av evalueringskomiteen og et medlem av administrasjonen på instituttet. Medlemmet informerte lederen av PhD-komiteen på instituttet om at evalueringskomiteen mistenkte at avhandlingen inneholdt plagiater. Lederen for PhD-komiteen ved instituttet rapporterte om forskningsetisk sak. Saken ble deretter lagt fram for Sentralt råd. Innstillingen fra rådet var å sende saken til Forskningsetisk utvalg for vurdering.

Forskningsetisk utvalg vurderte saken og konkluderte som følger:

- Kandidaten hadde vist grov uaktsomhet ved ikke å referere til kildene ved gjengivelse. Utvalget kom til at kandidaten gjennom gjenbruket av tekst uten henvisninger hadde utvist vitenskapelig uredelighet.
- Utvalget kom til at medforfatterne ikke hadde vist grov uaktsomhet gjennom å ikke avdekke gjenbruket av tekst fra kilder uten henvisning, og at de derfor ikke hadde utvist vitenskapelig uredelighet.
- Utvalget kom til at for tekstligheten som var avdekket i to av artiklene, var det svikt i henvisningene. Utvalget kom til at det dreide seg om brudd på god henvisningsskikk. Utvalget betraktet ikke bruddene på god henvisningsskikk som alvorlige.
- Utvalget anbefalte at det ble gjort korrigeringer for bruddene på god henvisningsskikk i to av artiklene, mens det ble anbefalt at artikkelen som inneholdt plagiater skulle trekkes tilbake og publiseres på nytt.
- Utvalget har vurdert om det forelå systemsvikt, men fant ikke indikasjoner på det.

Utvalgets avgjørelse ble lagt til grunn av rektor, og ble ikke påklaget til Det nasjonale utvalget for gransking av uredelighet i forskning.

Sak ePhorte nr. 2020/1000

En midlertidig ansatt forsker ble anklaget for forfalskning i en forskningsrapport utarbeidet av forskeren. Saken ble fremlagt for Sentralt råd. Anbefalingen fra rådet var å sende saken til Forskningsetisk utvalg da det hadde blitt oppdaget mulig «manipulering» av data som kunne indikere vitenskapelig uredelighet i form av fabrikkasjon.

Forskningsetisk utvalg vurderte saken og konkluderte som følger:

- Det var klar sannsynlighetsovervekt for at analyser i rapporten var bevisst fabrikkert og at det var utvist vitenskapelig uredelighet gjennom fabrikkering av data.
- Da rapporten ikke var publisert, vurderte ikke utvalget tilbaketrekking eller korrigerings i dette tilfellet.
- Utvalget vurderte om det forelå systemfeil, men fant ikke indikasjoner på det.

Utvalgets uttalelse ble lagt til grunn av rektor. Vedtaket ble ikke påklaget til Det nasjonale utvalget for gransking av uredelighet i forskning.

Sak ePhorte nr. 2020/2273

En midlertidig ansatt postdoktor meldte fra om mulig plagiat gjennom Si fra- systemet. Varslingen omhandlet at postdoktorens veileder hadde plagiert innhold fra hennes søknad om stilling som postdoktor i sin søknad om ERC startbevilgning. Varselet omhandlet også at veilederen hadde misbrukt sin stilling som veileder og påståtte feil i behandlingen av klagen ved det aktuelle instituttet.

Forskningsetisk utvalg innhentet sakkyndige uttalelser fra to ulike eksperter og vurderte saken.

Forskningsetisk utvalg vurderte saken og konkluderte som følger:

- I samsvar med konklusjonen fra to eksperter, ble det ikke funnet at veilederen begikk plagiering i sin søknad om en ERC startbevilgning med et prosjekt innen det aktuelle forskningsfeltet.
- Det objektive kriteriet for plagiering som beskrevet i forskningsetikkloven § 8 annet ledd var ikke oppfylt.
- Postdoktorens påstand om at veilederen hadde misbrukt sin stilling som veileder, var ikke tilstrekkelig underbygget til at den ble tatt til følge.
- Forsøket på å løse saken på lavere nivå i organisasjonen var hensiktsmessig, gitt påstandene. Imidlertid burde den formelle klagen som deretter ble levert av postdoktoren til instituttlederen, uten videre blitt sendt til Sentralt råd, i henhold til institusjonelle retningslinjer § 8.
- Da det ikke ble fastslått brudd på anerkjente standarder for forskningsintegritet, var det ikke nødvendig å vurdere tilbaketrekking eller korrigerings i dette tilfellet.
- Det ble vurdert om det forelå systemfeil, men ble ikke funnet indikasjoner på det.

Utvalgets avgjørelse ble lagt til grunn av rektor, og ble ikke påklaget til Det nasjonale utvalget for gransking av uredelighet i forskning.

Sak ePhorte nr. 2020/2281

Et anonymt varsel ble inngitt gjennom vitenskapsombudet ved Universitetet i Oslo. I varselet ble det hevdet at det forelå plagiat ved at et skåringssystem ikke var utviklet av en navngitt forsker, men var hentet fra en artikkel av en annen forfatter uten at det var henvist til denne. Varselet ble lagt fram for Sentralt råd. Anbefalingen fra Sentralt råd var at saken skulle legges fram for Forskningsetisk utvalg for vurdering da den gjaldt et mulig plagiat/figurplagiat.

Forskningsetisk utvalg vurderte saken og konkluderte som følger:

- Det var klar sannsynlighetsovervekt for at forskerens bruk av to illustrasjoner i to artikler uten henvisning til kilde, var foretatt grovt uaktsomt, og at opptreden dermed var vitenskapelig uredelig iht. forskningsetikkloven § 8 andre ledd.
- Utvalget fant ikke at bruken av skåringsverktøyet var et metodeplagiat av et skåringsverktøy som var publisert tidligere.
- Utvalget fant heller ikke at god henvisningsskikk var brutt i omtalen av det tidligere publiserte skåringsverktøyet.
- Utvalget reiste spørsmål om kandidaten hadde vært tilstrekkelig integrert i et miljø som drev med forskning. Utvalget fant ikke at det forelå systemsvikt, men pekte på at deltakelse og integrasjon i et forskningsmiljø er av betydning for å heve den vitenskapelige kvaliteten på forskningsarbeider.
- Utvalget anbefalte at tidsskriftene ble kontaktet så fort som mulig og innen publiseringsdato med sikte på at det inntas et erratum hvor det redegjøres for kilden til de to illustrasjonene. Dersom det ikke lot seg gjøre, måtte arbeidet trekkes tilbake.

Utvalgets avgjørelse ble lagt til grunn av rektor, og ble ikke påklaget til Det nasjonale utvalget for granskning av uredelighet i forskning.

3. Eksterne arrangementer og andre aktiviteter

Standard for forskningsintegritet

Et arbeid med å etablere en standard for forskningsintegritet ved UiO ble igangsatt i et samarbeid mellom Vitenskapsombudet og Forskningsetisk utvalg tidlig i 2020. Utkast til standard for forskningsintegritet er nå sendt på høring til enhetene.

Deltakelse på Forum for forskningsetikk 30. oktober 2020

Medlemmer fra utvalget bidro i arbeidet med planleggingen av seminaret. Førsteamanuensis Ole Herman Ambur holdt innlegget «Fra Vancouver til Montreal: en transkontinental reise fra forskningsetikk til forskningsintegritet». Tidligere medlem og leder av utvalget, professor emeritus Anne Inger Helmen Borge holdt innlegget «Hva forvirrer kolleger (mest) i internasjonalt prosjektsamarbeid og forskningsetikk». Begge deltok også i panelsamtalen etterpå.

Orientering ved prof. em. Anne Inger Helmen Borge om etiske krav i søknader om finansiering fra EU

Professor emeritus Anne Inger Helmen Borge ga Forskningsetisk utvalg en orientering om etiske krav i søknader finansiering fra EU.

Deltakelse på andre arrangementer

I tillegg foreleser medlemmene i utvalget om forskningsetikk og forskningsetisk integritet på ulike kurs og fakulteter/institutter, i hovedsak som del av PhD.-programmenes kurs, men også på masternivå, i forskningsetikk.

Årsrapport for 2020 for Felles redelighetsutvalg for Institutt for klinisk medisin ved Det medisinske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo universitetssykehus HF og Akershus universitetssykehus HF

1. Om redelighetsutvalget

Felles redelighetsutvalg for Institutt for klinisk medisin ved Det medisinske fakultet (UiO), Universitetet i Oslo, Oslo universitetssykehus HF (OUS) og Akershus universitetssykehus HF (Ahus) er et institusjonelt samarbeid om forskningsetikk innen medisinsk forskning.

Utvalget er et faglig uavhengig utvalg som avgir uttalelser i redelighetssaker. Utvalget er etablert med et eget mandat og saksbehandlingsregler som i hovedsak følger opp krav til redelighetsutvalg slik dette er beskrevet i forskningsetikkloven. Mandat og saksbehandlingsregler er publisert på UiOs nettsider:

<https://www.med.uio.no/forskning/om/etikk/redelighetsutvalget/>

Innmelding av saker til Felles redelighetsutvalg gjøres på nettskjema:

<https://nettskjema.no/a/123131#/page/1>

Medlemmer av utvalget

De samarbeidende institusjonene har oppnevnt medlemmer til Felles redelighetsutvalg i henhold til Forskningsetikkloven § 6. *Behandling av uredelighetssaker ved forskningsinstitusjoner*: «Forskningsinstitusjoner skal ha et redelighetsutvalg. Utvalget skal ha nødvendig kompetanse i forskning, forskningsetikk og jus. Utvalget skal ha minst ett medlem som ikke er ansatt ved institusjonen.»

Medlemmer av utvalget for perioden 2018 – 2020

- Ole M Sejersted, leder av felles redelighetsutvalg er, professor emeritus i medisin
- Bjørn Hofmann, professor i medisinsk filosofi og etikk, NTNU Gjøvik og Universitetet i Oslo
- Jacob Hølen, eksternt medlem av utvalget er, sekretariatsleder i NEM og 1 aman. II ved NTNU
- Randi Borgen, juridisk direktør, OUS
- Fredrik A Dahl, forsker statistikk, Ahus

Det er etablert et sekretariat for felles redelighetsutvalg. Sekretariatet har i 2020 bestått av Katrine Ore (UiO) og Arne Moland (OUS).

2. Redelighetsutvalgets virksomhet

Møter

Felles redelighetsutvalg gjennomførte et utvalgsmøte i 2020. Utvalget har ferdigbehandlet to uredelighetssaker og det innkam to nye saker/henvendelser til utvalget i 2020 som ikke var behandlet ved inngangen til 2021.

Saker behandlet i 2020

Utvalget mottok 3 saker i 2020. To saker ble ferdigbehandlet i 2020.

Saker som ble ferdigbehandlet i 2020

Sak ePhorte nr. 2018/13683

To forskningsmiljøer samarbeidet om et forskningsområde som bidro til en doktorgradsavhandling. I tilknytning til tre av artiklene som inngikk i doktorgradsavhandlingen oppstod det tvister knyttet til forfatterskap mellom to av forskerne i prosjektene. Konflikten om medforfatterskap medførte at man ikke fikk publisert forskningsresultater fra avhandlingsarbeidet i vitenskapelige tidsskrifter, og ble forhindret fra å få rettmessig kreditering fra disse arbeidene. Partene kom ikke frem til en løsning i felleskap og det ble igangsatt mekling. Et løsningsforslag ble deretter fremlagt for partene, men de ønsket ikke å følge anbefalingene. En av partene klagde derfor inn den andre for Felles Redelighetsutvalg ved UiO/OUS, som avviste saken som en personalsak utenfor mandat. Klagen ble deretter fremmet til Forskningsetisk utvalg som valgte å ta saken under behandling og ba Felles Redelighetsutvalg delta i saksbehandlingen siden en av partene var ansatt i sykehus. Utvalgene konkluderte som følger:

- Partene har ikke opptrådt vitenskapelig uredelig, jf. forskningsetikkloven § 8 (1) bokstav a.
- Utvalgene kunne ut fra sakens stilling ikke ta konkret standpunkt til forfatterskapsspørsmålene som partene var uenige om. Utvalgene viste til at hensynet til at den yngre forskeren som rammes av konflikten skal få rettmessig kreditering for sine bidrag, tilsier at hans forslag til løsning på konflikten legges til grunn. Utvalgene anbefalte at institusjonene foreslo dette som løsning.
- Utvalgene fant at partene har en plikt til å publisere forskningsresultatene.
- Utvalget vurderte om det forelå systemfeil, men fant ikke indikasjoner på det. Utvalgenes avgjørelse ble lagt til grunn av rektor og sykehusdirektør.

Sak ePhorte nr. 2018/14456

Redelighetsutvalget fikk saken oversendt fra en klinikk ved Oslo universitetssykehus høsten 2018. Mistanke om uredelighet i denne saken er utløst av kommentarer til 16 artikler på nettstedet pubpeer.com/, et amerikansk nettsted for «post publication peer review». På pubpeer kan brukere anonymt legge inn kommentarer på enhver artikkel som har en DOI, PubMed ID eller arXiv ID (identifikatorer for vitenskapelig publisering). Pubpeer.com offentliggjør mistanke om uredelighet i publikasjoner (manipulering av bilder, figurer og diagrammer) og varsler samtidig forfatterne, men gjør ingen uavhengig kvalitetskontroll.

Redelighetsutvalget tok saken til behandling i oktober 2018. For denne saken ble det gjennomført to granskninger med to eksterne eksperter. I den ene granskningen ble artiklenes bruk av bilder, figurer og diagrammer samt presentasjon av forskningsresultater gransket. I den andre granskningen ble bruken av flowcytometri for tre artikler undersøkt nærmere.

I denne saken dreide bruddene på anerkjente forskningsetiske normer seg i det vesentligste om gjenbruk av figurer, manipulering av figurer, manipulering og forfalskning av forskningsresultater (særlig forskjellige typer blot og dot plot fra flowcytometri), fabrikkering av forskningsresultater, brudd på god laboratoriepraksis som at originaldata befinner seg ved annen institusjon og ikke ved OUS, samt manglende grunnlagsdata/forskningsdata som dokumentasjon for forskningen. Utvalget konkluderte i denne saken med at forskere har opptrådt vitenskapelig uredelig, at det foreligger systemfeil ved institusjonen og at vitenskapelige arbeider bør korrigeres eller trekkes tilbake (5 artikler anbefales trukket, 6 artikler bør trekkes hvis korreksjon ikke er mulig, 3 artikler bør rettes).

Innkommne saker i 2020

Utvalget har mottatt to saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske retningslinjer. Dette er saker som utvalget har tatt til behandling og som vil bli behandlet i 2021.

Avviste saker

En sak er avvist som utenfor redelighetsutvalgets mandat. Saken omhandlet ikke forskningsetikk, men andre forhold ved institusjonen.

Arrangementer

- Forskningsetikkseminar 24 september 2020 for Helse sør-øst i samarbeid med Det medisinske fakultet. Leder av utvalget bidro i arbeidet med planleggingen av seminaret. Han holdt også innlegg om utvalgets mandate og medlem av utvalget prof. Bjørn Hofmann presenterte sin studie *Scientific Dishonesty: A Survey of Doctoral Students at the Major Medical Faculties in Sweden and Norway*
- Leder av utvalget deltok på Forum for forskningsetikk 30. oktober 2020. Leder av Felles redelighetsutvalg holdt innlegg om Han deltok også i panelsamtalen etterpå.
- Medlemmer av utvalget deltok på Det nasjonale Granskningsutvalgets seminar Nasjonalt seminar om behandling av uredelighetssaker 18 juni 2020.

Intervju

Leder av utvalget ble intervjuet av Elin Fugelsnes i Tidsskriftet *Forskningsetikk* nr. 2 2020: Norske forskere feiler også med bilder, Ole M. Sejersted og kollegene i redelighetsutvalget har behandlet flere saker med mulig bildemanipulering.

Til: Universitetsstyret

Årsrapport 2020

Oslo, 16.3.2021

Innholdsfortegnelse

1. Vitenskapsombudets rolle og oppgaver.....	3
Vitenskapsombudet.....	3
2. Oversikt over henvendelser.....	3
Antall henvendelser.....	3
Type saker.....	4
Henvendelser fra hvem.....	8
Fordeling på fakultet.....	8
3. Utfall og funksjon.....	9
4. Fremheving av noen områder.....	10
Medforfatterskap.....	10
Bedømmelser og ansettelse.....	12
Plagiat.....	12
5. Forslag til tiltak for å implementere arbeid med forskningsintegritet	13
Endring av «kulturer» – fordeler med større åpenhet og innsyn.....	14
Forslag til prioritert oppgave for internrevisjon.....	15
Betydning av støtte og nettverk.....	15

1. VITENSKAPSOMBUDETS ROLLE OG OPPGAVER

Vitenskapsombudets rolle og oppgaver ble fastsatt i et eget mandat vedtatt av Universitetsstyret den 12. september 2018. Opprettelsen av vitenskapsombudet er et viktig ledd i organisering av forskningsetisk arbeid ved Universitetet i Oslo.

Mandatet fremhever at formålet med ombudet er å gi veiledning og råd til vitenskapelige ansatte som befinner seg i forskningsetisk problematisk situasjon. Det er også lagt opp til at vitenskapsombudet kan fungere som mekler for å få løst tvister så tidlig som mulig og på lavest mulig nivå.

Det er understreket at ombudet også skal være tilgjengelig for administrativt ansatte og ledelse som har ansvar for å håndtere og løse forskningsetiske problemstillinger.

Vitenskapsombudet skal være en uavhengig instans utenfor ledelseslinjen og uten bindinger til enhetenes ledere.

For de som henvender seg til ombudet er det understreket at vedkommende ikke skal være noens partsrepresentant.

Vitenskapsombudet er ikke en klageinstans og har heller ikke avgjørelsesmyndighet men kan henvise til riktig instans for håndtering av saken, forutsatt samtykke fra den som henvendte seg.

Vitenskapsombudet skal basere sin veiledning og meglings på anerkjente forskningsetiske prinsipper og på relevante lover og regler som regulerer forskningen.

Vitenskapsombudet

Vitenskapsombudet tiltrådte 15. august 2019 i en 80% stilling for en periode på tre år, for alle fakulteter og fagområder. Det eneste unntaket er ansatte ved Institutt for klinisk medisin ved Det medisinske fakultet. Dette instituttet inngår i en ordning med Oslo universitetssykehus og Akershus universitetssykehus, bl.a. med et Felles redelighetsutvalg. Høsten 2020 ble stillingen som forskningsombud (som det der heter) utlyst internt med søknadsfrist 1. desember. Vervet skal tilsvare en 20% stilling i et toårig åremål. Utlysningen forutsatte at dette ombudet må være utdannet lege, være professor kompetent og ha lang forsknings- og veiledererfaring innen kliniske fag.

Vitenskapsombudets rolle og oppgaver blir fremmet av universitetsledelsen og gjort kjent for hele universitetet.

Det er utarbeidet en egen nettside med utfyllende opplysninger om rolle og oppgaver, henvisning til retningslinjer og lover, ordninger ved UiO som skal ivareta forskningsetikk, samt ressurside med relevant litteratur. Årsrapporter blir også publisert der. <https://www.uio.no/om/organisasjon/vitenskapsombud/>. Nettsiden er i sin helhet tilgjengelig på engelsk.

I samarbeid med Avdeling for forsknings- og innovasjonsadministrasjon ble det også etablert en egen kanal i Si-fra-systemet for å melde mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer: <https://www.uio.no/om/hms/si-fra/forskningsetikk/>.

2. OVERSIKT OVER HENVENDELSER

Antall henvendelser

Ombudet registrerte 116 henvendelser i løpet av 2020.

Av disse dreide de fleste seg om saker hvor ombudet kunne bistå med råd, veiledning eller meglings. Det har vært mange henvendelser om undervisning av ansatte (hovedsakelig

veiledere) (som ikke er forutsatt i mandatet), men som er etterkommet i den utstrekning tid har tillatt. Det har omfattet bidrag i allerede etablerte kurs og utvikling av innhold i læreplaner eller nye kurs for ansatte. I tillegg har ombudet blitt invitert til å delta i Universitetets arbeidsgrupper for å etablere en standard for forskningsintegritet og et felles opplæringsprogram for alle ansatte. Det har også vært noen henvendelser fra andre universiteter og institusjoner om en ombudsfunksjon også kunne være aktuell for dem.

Åtte henvendelser er blitt henvist videre. Det gjelder f.eks. saker hvor det allerede foreligger antatte brudd på vitenskapelige normer, f.eks. plagiat av publisert artikkel. Disse er henvist til Forskningsetisk utvalg. I andre tilfeller, som heller ikke alltid ligger klart innenfor ombudets mandat, har ombudet vært behjelpelig med henvisning til rette instans.

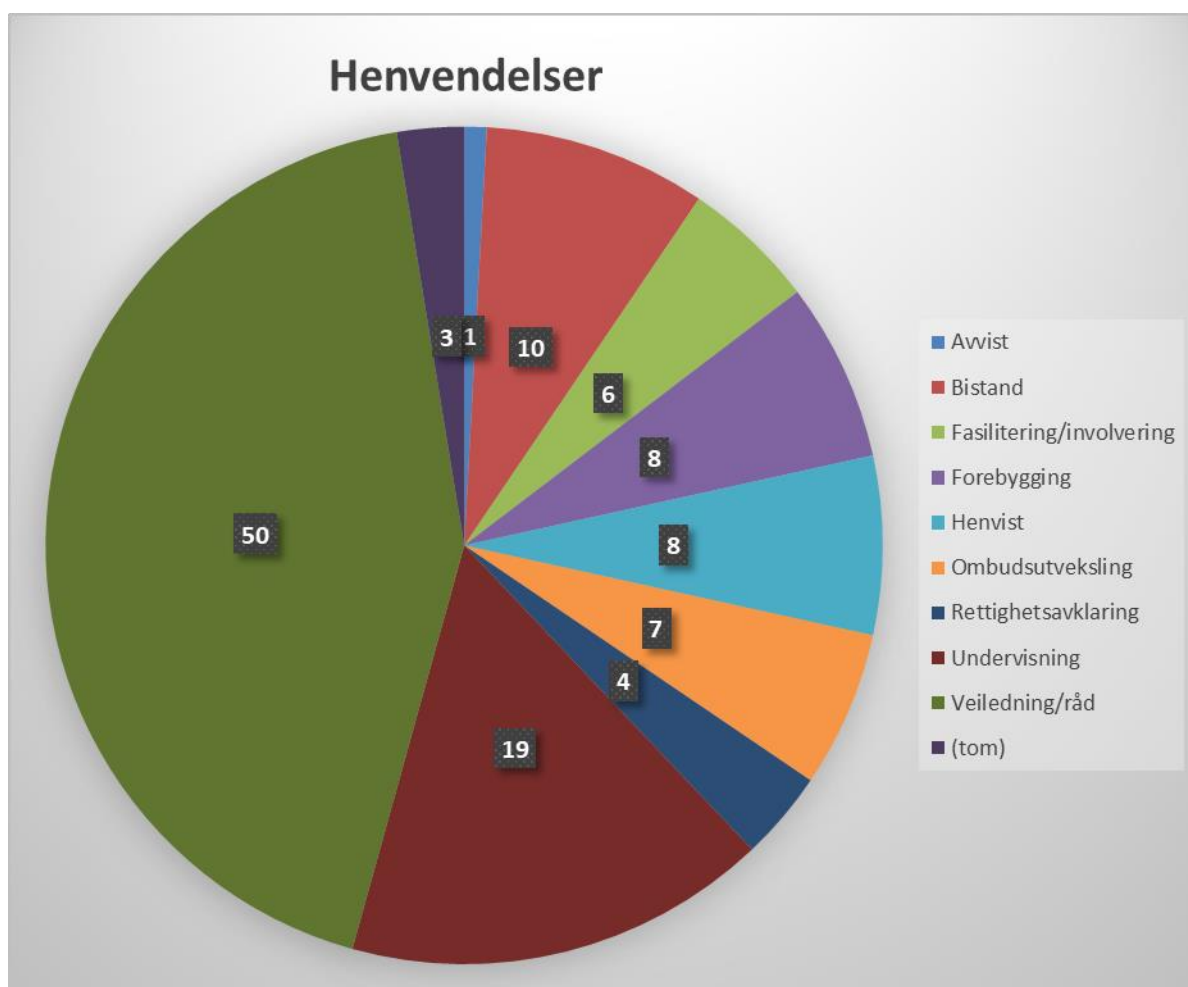

Fig. 1 Henvendelser

Type saker

Medforfatterskap

Trettiseks henvendelser dreide seg om uenighet og tvister om medforfatterskap i vitenskapelige publikasjoner. Betydelige problemer oppstår særlig i samarbeidsprosjekter på tvers av fagområder og land. Typisk er at forskningsledere/veiledere/samarbeidspartnere

gjør krav på forfatterskap, uten at de oppfylder krav til forfatterskap. Det er enkelt å gi et råd i slike saker, men det er vanskelig å få gjennomslag på grunn av sedvane og kultur, at man må gi noe for å få, og at man kan være redd for at samarbeidet strander hvis krav ikke etterkommes. Berettiget opposisjon fra juniorforskere ender ofte opp med oppfordringer om å vise smidighet for samarbeidets skyld. Som regel er spørsmål om forfatterskap heller ikke omtalt i samarbeidsavtaler.

Andre saker dreide seg om uenighet om hva som faktisk skal berettige til forfatterskap. Selv om det etter hvert er bred enighet om at Vancouver-kriteriene¹, retningslinjene til NESH² og COPEs retningslinjer³ skal legges til grunn, blir de tolket ulikt. F.eks. hva ligger i et «substansielt» bidrag, eller hva innebærer «kritisk revisjon av vesentlig intellektuelt innhold». Kan det være nok at en antatt medforfatter kun slutter seg til siste utkast? Vansker med å oppfylle kravene, øker med antall forfattere, og spiller da også over i strider om rekkefølge i forfatterskap – og da med nye vurderinger av komparative sammenligninger om hvem som har bidratt mest og best.

Mange av disse sakene er tunge og tidkrevende å megle. Noen har latt seg løse i minnelighet, andre blir stående uløst. Noe av dette skyldes også at det er veldig uklart hvem som kan (og skal) ta avgjørelser om hva som berettiger til forfatterskap og hvem som avgjør tvister. Vancouverkriteriene – og COPE - henviser til institusjon, men min erfaring er at institusjonen (i linjen) vegrer seg for å ta en slik sak og helst vil henvise den tilbake til prosjekt, veileder e.l. I ett tilfelle har heller ikke Forskningsetisk utvalg tatt stilling til berettigelse av forfatterskap. I to ganske fastlåste saker besluttet angjeldende fakultet å ta saken til behandling og avgjøre tvisten om forfatterskap.

I de senere år er det også innen samfunnsvitenskap og humaniora blitt mer vanlig å ta med studenter (endog fra bachelor-nivå) i forskningsarbeid og med løfte om forfatterskap. Dette er i all hovedsak positivt, men det kan bli veldig vrient hvis veileder mener at krav til forfatterskap likevel ikke er oppfylt. Noen årsaker kan være manglende forventningsavklaring og avtaler, manglende oppfølging og rettleiding – for at studenten skal forstå hva som er kravene for å bli inkludert som forfatter. I et par tilfeller «løste» veiledere problemet ved selv å utrette det meste av forskningsarbeidet og skrive forskningsartikkelen – og la studenten oppføre som medforfatter, endog førsteforfatter. Det er vel å gjøre studenten en bjørnetjeneste.

Mistanke om plagiat

Åtte henvendelser dreide seg om mistanke om plagiat. I to tilfeller ble det gjort visse forundersøkelser før sakene ble henvist til Forskningsetisk utvalg. Jeg kjenner ikke til utfallet av denne behandlingen, da rådgivende uttalelser fra utvalget ikke blir offentliggjort. I de øvrige sakene dreide det seg om forespørsler fra forskningsstøtte, ledelse eller en kollega om hva som bør gjøres ved mistanke om fusk. De fleste av disse dreide seg om varierende grad av omfang av tekstsammenfall (fra ca 10% til 60%), noen uten referanse i det hele tatt, noen med bortgjemte referanser, noen med generelle referanser. Arbeidene var alt fra innleverte mastergrader, forskningsrapporter og publiserte artikler. I to tilfeller hadde artikler kopiert store deler av pågående doktorgradsarbeider. Den ene var publisert, den andre var

¹ Vancouver kriteriene er utarbeidet av International Committee of Medical Journal Editors, Defining the Role of Authors and Contributors. <http://www.icmje.org/recommendations/browse/roles-and-responsibilities/defining-the-role-of-authors-and-contributors.html>

² Retningslinjene ble sist revidert i 2016: <https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-humaniora-juss-og-teologi/>. Disse er nå under revisjon, også med hensyn til forfatterskap

³ COPE står for Committee on Publication Ethics og har blant annet utgitt retningslinjer for hvordan man bør håndtere konflikter om forfatterskap. <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/how-handle-authorship-disputesa-guide-new-researchers>

antatt for publikasjon. I begge tilfeller anbefalte jeg at henvenderne kontaktet angjeldende tidsskrift. I det ene tilfellet ble den publiserte artikkelen trukket. I det andre ble publiseringen stoppet med krav til betydelig omarbeiding og anerkjennelse av den andres arbeid.

Mistanke om overtakelse av prosjekter

Tretten henvendelser dreide seg om ulike former for overtakelse av hele – eller deler – av prosjekter. Det er vanskelig å klassifisere og bedømme «overtakelsen». Er det opprinnelige prosjektet en del av et vitenskapelig felleseie (universal communism etter Merton) som enhver (medarbeider) kan overta/videreføre/bygge videre på i «nye» forskningsprosjekter? Eller er det et regelrett tyveri av et prosjekt som overtakeren selv gjennomfører og får finansiert? Eller skal det heller forstås som et plagiat av et prosjekt som videreføreren gjør til sitt eget? I ett tilfelle var det en juniorforsker som hadde overtatt/videreført et etablert prosjekt og omsøkt på nytt gjennom en annen institusjon (med noen små justeringer), uten den opprinnelige prosjektleders viten eller samtykke. Det videreførte prosjektet hadde noen referanser til det opprinnelige prosjektet, men fremsto som nytt og eget. Ombudet undersøkte begge prosjekter og kom til at det nye var så godt som identisk med det gamle, med noen små endringer. Saken ble henvist til relevant linjeledelse ved UiO. Etter grundig behandling og samtale med den andre institusjonen, anmodet UiO om at prosjektet burde trekkes og implementeringen avsluttes. Institusjonen bestred at det dreide seg om samme prosjekt, med vekt på vesentlige forskjeller i det nye prosjektet, men beklaget at prosjektleder ikke var informert. REK, som hadde godkjent begge prosjektene, ble forespurt om saken, men valgte å legge den andre institusjonens redegjørelse til grunn og avviste å foreta en reell vurdering av om det dreide seg om samme prosjekt.

De fleste overtakelsene skjer imidlertid fra overordnede (forskningsledere eller veiledere) eller mellom (konkurrerende) forskerkollegaer. Henvendelsene ble gjort under forutsetning om konfidensialitet. Etter inngående undersøkelser var jeg i flere tilfeller overbevist om uberettiget overtakelse og manglende anerkjennelse av forskerbidrag. Bortsett fra i ett tilfelle, valgte alle ikke å gå videre med saken. Begrunnelsen var som oftest at det var godt å bli tatt på alvor og trodd, men at belastningen ble ansett for å være for høy og redsel for represalier påtaket. Den ene, som valgte å ta opp saken i eget forskningsmiljø, fikk gjennomslag for at det overtatte prosjektet ble stanset, men ikke uten bebreidelser om å være forskningsetisk skinnhellig, med konsekvenser om å bli holdt utenfor i fremtidig forskningsarbeid.

Bedømmelse og vurdering til vitenskapelige stillinger

Det var også en økning i henvendelser om grunnlag for bedømmelse og vurdering for ansettelse i midlertidige og faste vitenskapelige stillinger. Det dreide seg i hovedsak om alt fra prosesser for oppnevning til sakkyndig komite, grunnlaget for faglig bedømmelse og rangering og til ansettelsesmyndighetens mulighet og plikt til også å bedømme pedagogisk kompetanse og personlig egnethet. Oppnevning til komite dreide seg særlig om kandidatens (og veileders) mulighet til å foreslå personer som man kjenner godt fra før, har samarbeidet med og som man tenker vil være velvillig innstilt. Foreslåtte kandidater til komite – og fakulteter - synes usikre på hva som gjør dem inhabile, og om det er de selv, eller fakultetet som skal avgjøre det. I de to tilfellene som dreide seg om grunnlaget for faglig bedømmelse, handlet det om hvorvidt det er akseptabelt at det kun er impaktfaktor som legges til grunn for bedømmelse og rangering. Når det gjelder regler for ansettelse i faste vitenskapelige stillinger er den gjennomgående godt regulert. De tilfellene jeg har fått innsikt i, kan likevel tyde på at det er et visst rom for manipulering i kulissene. Det er f.eks. vanskelig å etterprøve skikkethetsvurderinger (personlig egnethet) pga av liten eller ingen dokumentasjon (og da hjelper heller ikke innsyn). I ett tilfelle var en søker innstilt som nr. 1 av den sakkyndige komiteen, men etter behandling i tilsetningsutvalget var søker fjernet fra listen av rangerte. Ved forespørsel fikk søker vite at utvalget – i muntlige overveielser og etter å ha forhørt seg med andre ansatte – hadde kommet til at vedkommende var uskikket for stillingen. Det kan ikke utelukkes at det kan være en riktig vurdering, men vurderingen er

ikke belagt og dokumentert. For å redusere mulighet for å dømme noen som uskikket pga lite aktverdige motiver og grunner, bør grunnlaget for bedømmelsen være grundig, bevitnet og dokumentert. Uten står den bedømt uegnete ganske vergeløs tilbake.

Datahåndtering, lagring, tilgang, deling

Sju henvendelser dreide seg om ulike sider ved håndtering av forskningsdata på institusjonen. Etter implementering av GDPR og etablering av Tjenester for Sensitive Data er det et problem at noen enheter tillater at data håndteres på «gamlemåten» og at noen veiledere ikke vil ha eller ta ansvar for rettmessig håndtering av data. De fleste tilfellene dreier seg imidlertid om konflikter om tilgang og deling. Tilgang kan styres av mange hensyn, som beskyttelse mot at andre kan få benytte «egne» data, som privilegium for å utelukke andre, eller for å unngå konkurranse. Den vanligste konflikten er rundt «eierskap» til og råderett over data – og hvem som avgjør tilgang. Angående deling har henvendelsene dreid seg om restriksjoner for deling av data med utenlandske samarbeidspartnere. Eksempelvis om tidsskrift kan kreve at rådata deles (utleveres) for verifikasjon og etterprøvbarhet (både med åpen og lukket tilgang), om man kan dele personidentifiserbare data uten at det foreligger samtykke fra den enkelte for «overføring».

Annet

Noen henvendelser lar seg ikke klassifisere i angitte type saker. Det har f.eks. dreid seg om hva som kan gjøres ved påstander om uberettiget tilrettevisning, mangelfull forskningsveiledning, opplevd trakassering i forskningsarbeid og hvordan faglige konflikter kan løses. I all hovedsak har jeg henvist til rett instans. I ett tilfelle anmodet jeg et fakultet om å revurdere en tilrettevisning.

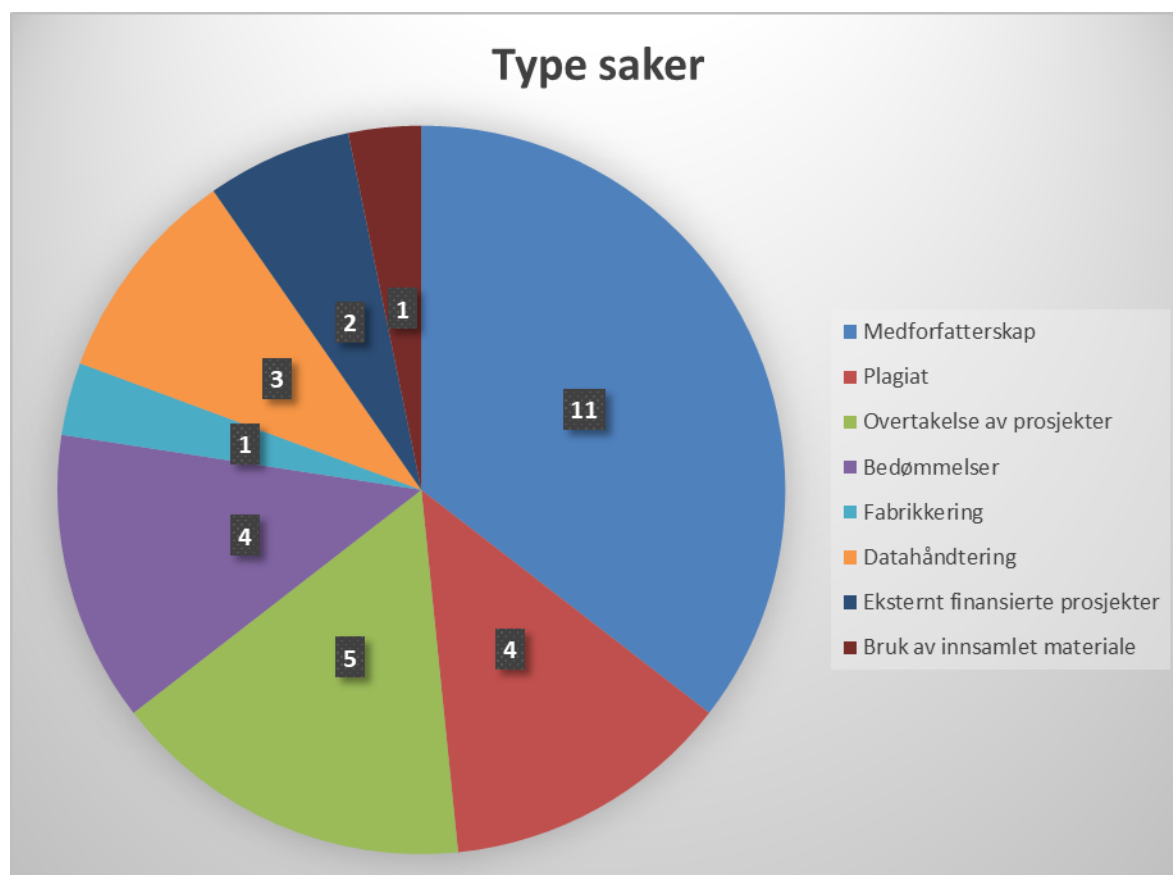

Fig. 2 Type saker

Henvendelser fra hvem

Som i fjor kommer vel halvparten av henvendelsene fra ledere på ulike nivå (fra dekaner til prosjektledere) og fra forskningsstøtte/forskningsadministrasjon. I all hovedsak dreier det seg om konsultasjon/råd/støtte for å løse konfliktfylte og vanskelige saker.

Den andre halvparten fordelte seg ganske jevnt på fast vitenskapelig ansatte (23) og henvendelser fra stipendiater og midlertidig ansatte forskere (21). I ett tilfelle antok jeg en henvendelse fra en bachelorstudent (henvist fra studentombudet) som hadde blitt invitert inn i et forskningsprosjekt med løfte om medforfatterskap.

Henvendelser fra eksterne omfatter alt fra forskere fra andre institusjoner som samarbeider med forskere ved UiO, tidligere ansatte ved UiO og forskere fra andre institusjoner som vil melde om mistanke om fusk av en ansatt ved UiO.

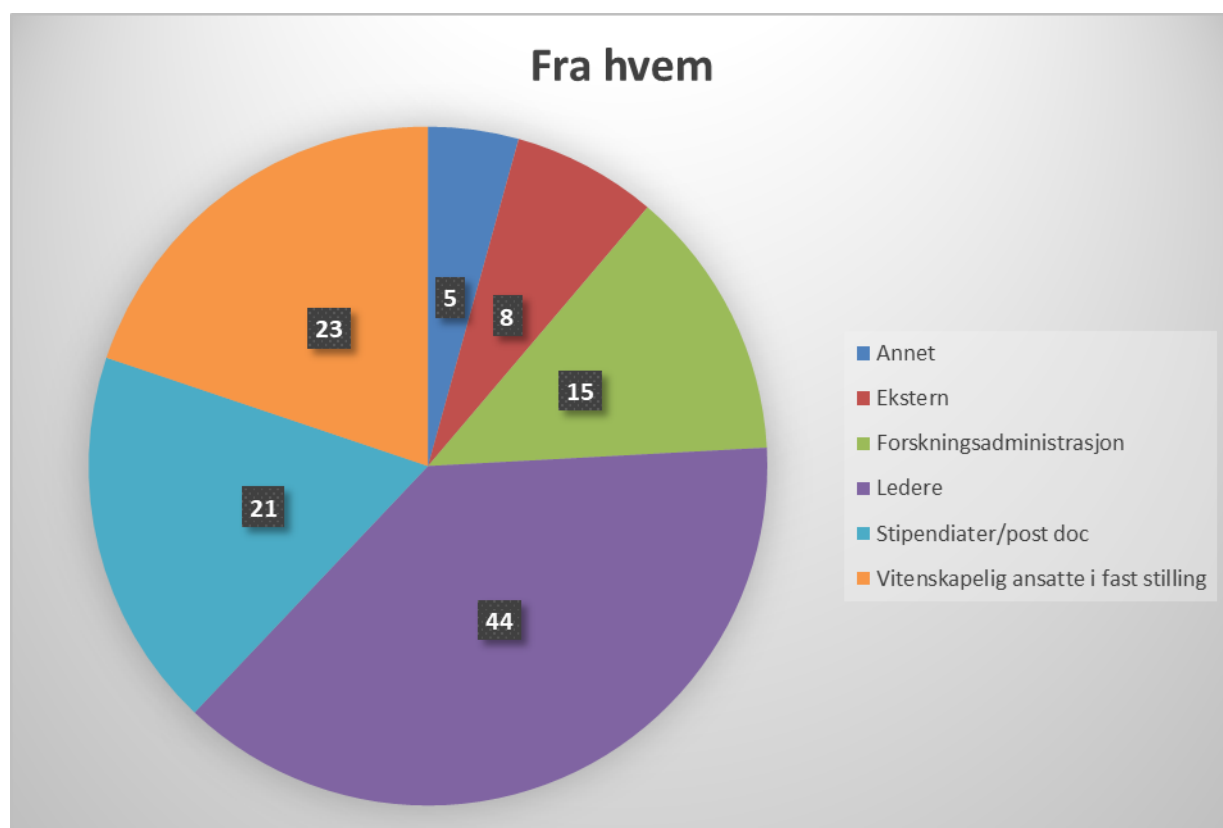

Fig. 3 Hvem henvendelsene kom fra

Fordeling på fakultet

Ca. halvparten av henvendelsene kom fra medisin og naturvitenskap, med den største andelen fra medisin (43). Det kan noteres at det var langt flere henvendelser fra SV og HF enn året før, henholdsvis 16 og 10. En liten andel av henvendelser kom også fra forskningsadministrasjonen sentralt. I tillegg kommer det relativt mange henvendelser fra eksterne (19).

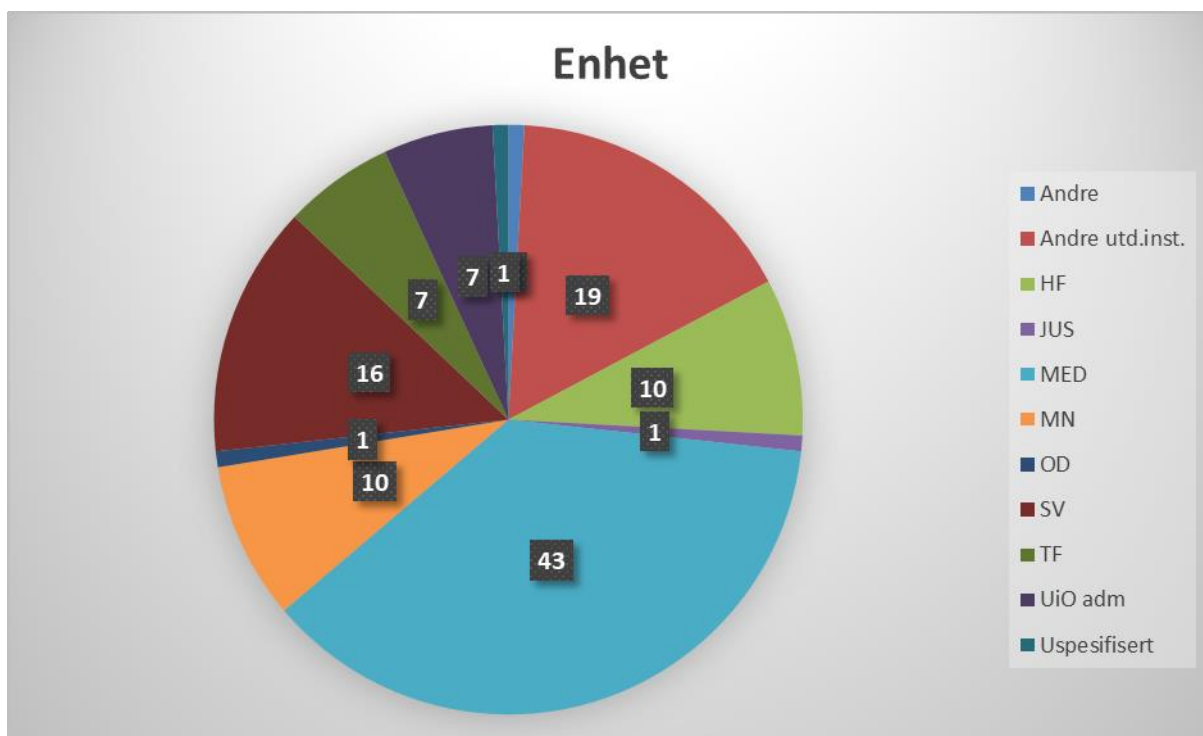

Fig. 4 Fra hvilken enhet kom henvendelsene

3. UTFALL OG FUNKSJON

Ombudsordningen er basert på prinsipper om konfidensialitet, partsnøytralitet, uavhengighet og rettferdighet – og hvor veiledningen av ulike saksforhold baserer seg på anerkjente forskningsetiske normer.

Det kan være liten tvil om at ombudet dekker et behov for konfidensiell rådgivning. Terskelen er lav, og de som henvender seg, vet at saken ikke går videre, hvis de selv ikke samtykker til det. Det var ofte mulig å anviser hvordan et tilfelle kunne håndteres eller løses. Av og til var det tilstrekkelig å bli hørt og tatt på alvor. I noen tilfeller var jeg i tvil om det var tilrådelig å gå videre med saken, da belastning og risiko for å gå i rette med en overordnet ville være for stor. Typisk er saker hvor juniorforskere vil bestride om overordnetes krav til forfatterskap for seg selv eller samarbeidspartnere er berettiget. Jeg har dessverre sett eksempler på ulike former for represalier og trakassering, fra de skjulte og subtile til de åpne og direkte. For meg har det noen ganger reist spørsmål om ikke belastningen for den enkelte juniorforsker blir for høy. Begrunnet støtte og bistand gir en viss sikring, men det er juniorforsker som bærer omkostningene. For å redusere belastningen på den enkelte (for å ivareta rettmessig forfatterskap) er det viktig å etablere en institusjonell standard og kreve opplæring (som nå er under utarbeidelse), slik at regler blir kjent og etterlevd.

Samtidig er det slik at konfidensiell rådgivning ikke nødvendigvis bidrar til å løse konflikter og uoverensstemmelser. Til det kreves enten megling eller henvisning, men det kan ikke gjøres uten at henvender samtykker til det og har tro på at det kan føre frem. Fra min side kreves det at jeg må gjøre visse forundersøkelser for å forsikre meg om at det er en sak som det er verdt å prøve og som kan løses. Når et slikt grunnlag finnes, har jeg (med samtykke fra den det gjelder), invitert relevante parter til konsultasjon og megling. Det skal ikke stikkes under en stol at noen lar være å svare og nekter å la seg involvere. Andre vil kun ha møter med

meg, men ikke sammen med den andre parten. I noen tilfeller har det ført frem, med meg som mellommann, men prosessen er tungvint og tidkrevende, og «forhandlinger» går fort i stå. I de tilfeller hvor partene kan og vil møtes, letter det kommunikasjon og meningsutveksling, men det forutsetter en viss tillit mellom partene (og til meg) og vilje til å finne en rettmessig løsning. Slike prosesser kan kompliseres av mange forhold: f.eks. hvor tungt skal jeg dirigere en løsning basert på anerkjente forskningsetiske normer, eller at den ene eller andre part oppfatter meg som sin advokat. Kravet til ombud som nøytral part blir også satt på prøve når en part har mer rett enn den andre. Hvilken løsning man skal kunne enes om, er ikke likegyldig eller verdinøytral, men styrt og veiledet på basis av anerkjente forskningsetiske normer.

I tilfeller hvor megling ikke nytter eller hvor en sak ikke lenger kan korrigeres/løses/rettes, har jeg foreslått å henvise saken til den instans som har myndighet til å undersøke og avgjøre saken. Enhver henvisning skjer kun med henvisers samtykke. Henvisningene har vært til Forskningsetisk utvalg, til fakultet- eller instituttledelse eller til tidsskrifter. I disse tilfellene vet jeg at sakene ble tatt til behandling. I de fleste tilfeller ble jeg ikke informert om utfallet, men det skjer at en av partene informerer.

Jeg har stilt meg spørsmål om jeg kan henvise en sak videre, uten samtykke fra den som henvendte seg, hvis saken er alvorlig, og potensielt har skadelige virkninger. Hittil har det ikke vært aktuelt, men det kan kanskje sammenlignes med en meldeplikt, spesielt hvis potensielt skadelige virkninger kan forhindres. I den tyske ombudsordningen (Ombudsmann für die Wissenschaft) finnes en slik unntaksklausul.

Disse små betraktninger om funksjon og utfall viser at rollen i seg selv er sammensatt og med begrensninger som krever evne til å balansere på stram line. Rollen forvanskes ved de forventninger som henvender har og de oppfatninger som motpart, tredjepart eller ledelse har. Henvender har ofte forventninger til at ombudet skal være deres advokat, sjelesørger, terapeut, gjerne også dommer, mens «motparten» som blir invitert til samtale eller megling, ofte oppfatter ombudet som den andres part i saken. Hvis den andre part kommer utenfra UiO, blir ombudet raskt sett på som Universitetets representant. Fra alle parter, og fra institusjonen, er det sterke forventninger til ombud som lærer og veileder for lærere.

Når jeg vurderer henvendelsene fra fjoråret, er det grunn til å legge merke til at flertallet av henvendelser kommer fra fast vitenskapelig ansatte og ledelse (over 60%). Det er annerledes enn det andre ombud melder. Dette kan ha mange forklaringer. En kan selvfølgelig være at ombudet er blitt særlig synlig for ledelse og fast ansatte (og promotert gjennom ledelsesstrukturene). En annen kan være at ombudet ikke er kjent for yngre forskere – og promoteres i liten grad, eller at yngre forskere kan sitte med en oppfatning om at det ikke nytter uansett, ala enhver henvendelse koster mer enn den smaker, også av tid og krefter. Jeg har lurt på om lokalisering i hovedadministrasjonen gjør at jeg kan bli oppfattet som representant (og støttefunksjon) for ledelse og fast ansatte og at terskelen blir for høy til at ombudet er tilstrekkelig synlig og relevant for andre.

4. FREMHEVING AV NOEN OMRÅDER

Medforfatterskap

Medforfatterskap er fortsatt det området som genererer flest henvendelser. Det skyldes at mye står på spill når forfatterskap er den avgjørende faktor for vitenskapelig merittering og anerkjennelse.

I fjor vektla jeg problemer knyttet til diskrepansen mellom stilltiende praksiser og kulturer for forfatterskap og de bestemmelser for forfatterskap som blant er nedfelt i Vancouver-

kriteriene og i retningslinjene til NESH og NENT. Disse retningslinjene har hatt som siktemål å få endret kulturene for uberettiget forfatterskap. Selv i åpenbare tilfeller av uberettiget forfatterskap, har ombudet lite å stille opp mot disse kulturene. Det må kraftigere lut til for at kriterier og retningslinjer for forfatterskap skal etterleves og håndheves.

Et medfølgende problem er rekkefølgen av forfattere som gir opphav til betydelig kiving. Det finnes ingen enhetlige regler for rekkefølge på noe fagområde, bortsett fra de som konsekvent velger å oppgi forfattere i alfabetisk rekkefølge. Alle andre signaliserer at rekkefølge har (avgjørende) betydning for vurdering av hvor meritterende forfatterskapet er. Innen noen fagområder (som medisin) teller første og siste plass mest. Uansett praksis og tradisjon sier plassering noe om den enkeltes «verkshøyde» blant forfatterne – men hvilken betydning «verkshøyde» har, kan variere betydelig fra fagområde til fagområde. Av de saker som jeg selv har behandlet, blir dette spesielt utfordrende og vanskelig å løse innen tverrfaglige og internasjonale prosjekter. Det kan selvfølgelig hjelpe med forhåndsavtaler, men ofte finnes ikke noen mekanismer for å løse tvister. Andre involverte institusjoner, om det er Oslo Universitetssykehus eller University of California, vil heller ikke la ombudet bli involvert som konfliktløser eller meglar. Ombudet blir oppfattet som en part for sine forskere ved Universitetet i Oslo.

Det er også tradisjon for å tilkjenne forfatterskap for mange forskjellige nødvendige bidrag til en publikasjon, fra innsamling av data, datateknisk tilretteleggelse, litteratursøk, redaksjonelt arbeid, finansiering og ledelse. Det er også et økende press for at det tekniske og redaksjonelle arbeidet – ikke minst på digitale plattformer - skal anerkjennes – og da som forfatterskap. I noen tilfeller brukes forfatterskap som en vare som kan forhandles. Hvis du yter en sånn eller slik tjeneste for oss, kan vi «betale» med forfatterskap. Retningslinjer har tilstrebet å anerkjenne slike bidrag gjennom såkalte «acknowledgements». Problemet er nok at de fleste opplever at denne typen anerkjennelse er av det stusseligste slaget. I slike tilfeller har jeg som ombud forsøkt å fremholde betydningen av at det kun er bidraget til det *vitenskapelige* innholdet som skal berettige til forfatterskap. Men det er vanskelig å holde fanen høyt. Det er lettest å gi etter for bidrag man er avhengig av. Løsningen ligger antakelig i forhåndsavklaringer og i å finne andre former for anerkjennelse enn gjennom ubetydelige acknowledgements.

Alle kriterier og retningslinjer (det være f.eks. Vancouver eller NESH/NENT) vektlegger at forfatterskap skal kun baseres på vesentlig vitenskapelig bidrag til innhold. Vesentlig er selvfølgelig gjenstand for vurdering og har et relativt stort tolkningsrom. I tilfeller som jeg har fått vurdere er det overraskende hvor lite som skal til for at et bidrag skal telle som vesentlig eller at det vesentlige er lite relevant for selve det vitenskapelige arbeidet (f.eks. ledelse, finansiering, digital tilrettelegging).

I tillegg til uklarheter om forfatterskap og rekkefølge – og manglende etterlevelse av kriterier og retningslinjer – er det også store variasjoner og uklarhet i *hvem* som avgjør hva som berettiger og i hvilken rekkefølge forfatterne skal føres opp. Er det en stipendiat som planlagt førsteforfatter? Er det veileder, prosjektleder eller forskningsgruppeleder? For noen områder synes det å være allment akseptert i fagmiljøet at det er prosjektleder (eller tilsvarende) som avgjør. Når denne utfordres, finnes ingen mekanisme for å håndtere det. I en rekke tilfeller har ombudet kunnet megle. Det forutsetter at alle parter er villige til å få saken «prøvet» og vurdert av en uavhengig part. Prøvingen og vurderingen skjer på grunnlag av kriterier for forfatterskap – og forslag til løsning blir forelagt partene. Noen aksepterer løsningen, andre avviser den. I noen få tilfeller har jeg meglet under den forutsetning at partene forpliktet seg til å følge meglingsresultatet. Jeg vet ikke om det ligger innenfor mitt mandat å gjøre det på den måten, men det har funket, og publikasjoner har sett dagens lys.

Bedømmelser og ansettelser

Under type saker ble det angitt noen etisk problematiske sider i bedømmelser av vitenskapelig arbeid og i vurdering av andre forhold (pedagogisk kompetanse, personlig egnethet) i de utvalg som er satt til å bedømme og rangere.

Det omfatter hele prosessen fra oppnevning via sterke faglige interesser for å få tilsatt «egne» kandidater/kolleger, til hvor stort rom maktpersoner tillates å utøve i kulissene for å påvirke/manipulere/endre rangering. Vurdering av personlig egnethet synes å være et særlig sårbart område for manipulasjon.

Ombudet har vært i tvil om slike saker skal tas til vurdering. Det kan hevdes at det ligger utenfor ombudets mandat og at «området» kun hører hjemme under personalreglement og arbeidsrett. Jeg har likevel kommet til at bedømmelser og rangeringer også kan true forskningsintegritet (ærlighet, etterrettelighet, åpenhet osv.) og derfor også bør antas til prøving og vurdering.

De henvendelsene jeg har fått – og gått inn i – tyder på at det finnes rom og mekanismer for å fremme faglige egeninteresser og rakke ned på konkurrenter, med lite aktverdige motiver (hevn, sjalusi, baksnakking, antipatier, sverting mm.).

Ombudet har begrenset handlingsrom, men velger her å gjøre oppmerksom på at vesentlige integritetsnormer kan brytes – og er utsatt for å brytes – i bedømmelser og ansettelser.

Regler for ansettelser i vitenskapelige stillinger omtaler f.eks. mulighetene for å vurdere personlig egnethet som et supplement til faglig og pedagogisk kompetanse, også med angivelse av hvordan det kan gjøres gjennom intervjuer og referanseintervjuer. Det er ikke satt bestemte krav til begrunnelse og dokumentasjon annet enn at det skal dokumenteres så langt som mulig. For å sikre god praksis bør det stilles strengere krav til prosedyrer, dokumentasjon og begrunnelse, spesielt i de tilfeller hvor skikkethetssvurderingen blir avgjørende for at vedkommende ikke innstilles. Åpenhet om og innsyn i dokumentasjon, etter prinsipp om meroffentlighet, vil bidra til å fremme grundige og etterrettelige helhetsvurderinger og også gi anledning til å etterprøve grunnlaget for vurderingen.

Plagiat

Det er relativt få henvendelser om plagiat. Det skyldes, tror jeg, at terskelen for å melde en kollega er høy. Den som mistenker/melder fusk vil fort erfare at det krever møysommelig arbeid for å dokumentere tekstsammenfall, designlikhet, billed- og tabellkopiering o.l. Det er også svært vanskelig å skjelle mellom dårlig håndverk/mangelfull henvisningsskikk og plagiat uten å gjøre nærmere undersøkelser. Terskel for å dømme et plagiat som uredelig ligger også høyt, noe som i all hovedsak skyldes bestemmelse om at brudd må være begått forsettlig eller grovt uaktsomt. Det kreves nærmere undersøkelser for å vurdere om det dreier seg om dårlig håndverk, mangelfull henvisningsskikk eller plagiat. Hvis vi ser hen til de avgjørelser som er tatt (av granskningsutvalg, ad hoc komiteer, klagenemnder), skal det svært mye til for å bli bedømt uredelig ved plagiat. Når skyldkravet er strengt, er også rommet for formildende omstendigheter stort. I klartekst ser det ut til å bety at hvis en referanse (hvor tekstsammenfallet er hentet fra) er gjengitt et eller annet sted i teksten – eller i referanselisten, er det vanskelig å (be)vise grov uaktsomhet. Det er i praksis jeg har gjennomgått bare i de tilfellene hvor ingen referanse er oppgitt, at man kan si at plagiatet var grovt uaktsomt. Men selv da, er det ikke nødvendigvis opplagt. Kravet til grov uaktsomhet «fremtvinger» en beslutning/vurdering om hvorvidt tekstsammenfallet er uredelig eller ikke. Et redelighetsutvalg eller en fakultetsledelse kan også fremføre kritikk for klanderverdig henvisningsskikk

Dette er ikke særegent for Norge. I et illustrerende tilfelle fra Freie Universität Berlin besluttet ledelsen at et plagiat «av mindre alvorlighet» i en doktorgradsavhandling skulle sanksjoneres som en tilrettevisning (Rüge). Irettesettelsen hadde ingen konsekvenser, heller ikke til krav om oppretting eller omarbeiding e.l. Juridisk ble irettesettelsen bestridt som en akseptabel reaksjonsform. Det ble anført at man bare har muligheten til å avgjøre om plagiatet er uredelig eller ikke. Universitetet i Berlin har nå bestemt seg for å ta saken opp til ny behandling for å bestemme om tekstsammenfallet er av en slik beskaffenhet at den kan bedømmes som uredelig. Med stor sannsynlighet vil vedkommende bli frikjent.

Henvendelsene til ombudet kan likevel leses som at terskelen dit er langt lavere enn andre steder. Det er mulig å fremlegge mistanker om fusk under konfidensielle forhold og uten at det nødvendigvis blir en sak. Det kan således skje en første prøving, som kan være ganske arbeidsintensiv, spesielt når det gjelder å fastslå faktisk tekstsammenfall, og som nødvendigvis også må omfatte vurdering av skyld, for å avklare om saken bør henvises til rett instans. Det er uklart for ombudet når en plagiatsak skal henvises til granskning og til hvem.

5. FORSLAG TIL TILTAK FOR Å IMPLEMENTERE ARBEID MED FORSKNINGSINTEGRITET

I sammenheng med Universitetets Strategi 2030 om intensivering av arbeidet med forskningsetikk og forskningsintegritet, støtter ombudet betydningen av å heve kunnskap og bevissthet rundt forskningsetiske normer og hvordan det kan gjøres gjennom systematisk opplæring.

I fjorårets årsmelding ble det anbefalt

- (1) å støtte, etter forslag fra Forskningsetisk utvalg, utarbeidelsen av en innholdsmessig standard for forskningsintegritet slik at alle ansatte har tilstrekkelig kunnskap om normene og kan holdes ansvarlige for å overholde dem
- (2) å utvikle et obligatorisk opplæringsprogram innen forskningsintegritet for alle ansatte
- (3) at uttalelser fra Forskningsetisk utvalg offentliggjøres
- (4) at Universitetet signerer DORA-erklæringen
- (5) at Retningslinjene for behandling av enkeltsaker revideres
- (6) at det etableres en mulighet for anonym varsling i Si-fra systemet

Universitetsstyret tok forslagene til orientering og ba universitetsledelsen utrede og evt. implementere noen av dem.

Arbeidet med å utarbeide en standard og lage et opplæringsprogram ble igangsatt høsten 2020. Et forslag til standard ble utarbeidet av en arbeidsgruppe og sendt på høring til alle fakulteter senhøstes, med god respons til videre bearbeiding. Det forventes at en standard kan ferdigstilles i 2021. Det er også oppnevnt en arbeidsgruppe med mandat til å utarbeide et konkret opplæringsprogram for veiledere og forskningsledere. Siktemålet er også her å utarbeide et opplæringsopplegg (grunnmodul) som er felles for hele universitetet. Arbeidet

skal bygge på hva som allerede er utarbeidet og utvikles i tett samarbeid med fakultetene, og forhåpentlig være ferdig utarbeidet i løpet av 2021, med implementering i 2022.

Anbefalingene 3-6 avventer oppfølging eller er håndtert på annen måte.

Ombudet vil opprettholde anbefalingen om at uttalelser fra Forskningsetisk utvalg offentliggjøres. Det er av stor viktighet for åpenhet og læring. De omtalte kan skjermes ved at identitetsbare kjennetegn unngås eller omskrives.

Ad DORA har Universitet valgt å håndtere det på annen måte enn å signere uttalelsen, bl.a. gjennom arbeidsgruppen for evaluering av forskning og forskere for å etablere retningslinjer for vurdering av vitenskapelig kompetanse. Det er i for seg greit, men signeringen ville ha gitt signal og forpliktelse til å redusere betydningen av drivere, impaktfaktorer og publikasjonskanaler for å bedømme vitenskapelig kvalitet og kvalifikasjoner.

Angående revisjon av retningslinjer for behandling av enkeltsaker, er jeg kjent med at dette arbeidet er igangsatt. I denne sammenhengen er det særlig viktig å avstemme forholdet mellom de ulike funksjonene som Universitetet har etablert. Det omfatter bl.a. Sentralt råd, Forskningsetisk utvalg (og Redelighetsutvalget/klinmed), vitenskapsombudet (og forskningsombudet/klinmed), internrevisjonen, personvernombudet og relasjon til linjen og evt eksterne enheter (Granskingsutvalget, De nasjonale forskningsetiske komiteer).

Det er mulig at dette skal avstemmes særlig for saker om mistanke om alvorlige brudd, som plagiat, fabrikkering og falsifisering, ikke minst fordi det krever nærmere granskning og avgjørelse. For studenter skal fakultetene i dag fremlegge slike mistanker for Sentral klagenemnd. For ansatte bør det klargjøres når denne typen saker skal henvises til/fremlegges for Forskningsetisk utvalg.

Ad anonym varsling frafaller jeg at det må skje gjennom Si-fra systemet. Universitetet gir anledning til at det kan skje, f.eks. gjennom brev. Hvorvidt ombudet kan ta imot varsler direkte under forutsetning av at vedkommendes anonymitet blir ivaretatt for resten av Universitetet, er det trolig ikke rettslig grunnlag for. Jeg har imidlertid gjort det ved et par tilfeller. Det ga mulighet for å opplyse saken på best mulig måte, samtidig som varslers identitet ble beskyttet. En av disse sakene ble henvist til Forskningsetisk utvalg. Enhver behandling vil måtte forutsette at varslet inneholder tilstrekkelig dokumentasjon. Begrunnelsen for mulighet for anonym varsling er rett og slett at omkostningene for å varsle kan bli for store, spesielt hvis varsler er i en avhengighetssituasjon og fremtidig forskerkarriere kan bli satt på spill.

Endring av «kulturer» – fordeler med større åpenhet og innsyn

På grunnlag av erfaringer med noen type ombudssaker i foregående år vil jeg rette oppmerksomheten mot vanskene med å endre kulturer og de maktstrukturer som opprettholder og viderefører dem. Det har vært særlig tydelig i saker om akademisk forfatterskap og om vitenskapelige bedømmelser og ansettelse. Ombudets funksjon og handlingsrom er begrenset. Jeg har imidlertid vært behjelpelig med å undersøke saker, innhente opplysninger og dokumentasjon og, evt. vært sparringspartner for utforming av henvendelse eller klage til rett instans.

Min følelse er at det må ganske kraftig lut til for å endre slike forhold. Standard og opplæring kan bidra til forbedringer. Det tror jeg imidlertid også at større åpenhet og innsyn kan bidra til, ikke minst for å understøtte to vesentlige integritetsnormer: åpenhet og etterprøvbarehet.

Jeg er kjent med at åpenhet og innsyn i vitenskapelige ansettelse ble vurdert av Universitetsstyret i 2017 (V-10/2017), men ikke fulgt opp. Det er derfor grunn til å støtte,

etter betimelig påskyndelse av professor Kristian Gundersen, at Universitetet på nytt vil utrede behov og grunnlag for åpenhet og innsyn etter prinsipper om meroffentlighet. Fra mitt perspektiv er det særlig viktig at åpenhet og innsyn vil øke etterretteligheten av dokumentasjon og vurderinger og redusere handlingsrommet for spill i kulissene. Også den frie meningsutveksling – f.eks. i vurdering av personlig egnethet eller forfatterrekkefølge – må kunne være etterrettelig og kunne etterprøves.

Forslag til prioritert oppgave for internrevisjon

I tillegg til meroffentlighet kan det være grunn til å anbefale at internrevisjonen foretar en systematisk gjennomgang av prosessene vedrørende vitenskapelige bedømmelser og ansettelser, bl.a. for å avdekke risiko for integritetsbrudd og for å fremme forslag til hvordan man enda bedre kan forhindre inhabilitet og spill i kulissene.

Betydning av støtte og nettverk

Ombudet sitter i dag alene på en uriaspost – og slik skal det være for å ivareta uavhengighet og konfidensialitet. Henvendelser og saker kan medføre ubehag og reise tvil om grunnlag og prosedyrer. Integritet er et vanskelig område å røkte. For at funksjonen skal kunne fungere best mulig er det avgjørende viktig at den støttes og promoterer fra ledelsens side – spesielt som uavhengig fra linjen. Denne støtten er i dag merkbar og tydelig.

Ombudet har muligheter til å konferere med relevante enheter og personer, men konfidensialitet setter skranke for hva som kan deles, og «involvering» av andre enheter (som f.eks. Forskningsetisk utvalg) kan gjøre dem forutinntatt eller inhabile i neste runde. Det kan også være viktig å avklare hva slags type sak det dreier seg om – og sortere ut hva som er hva, f.eks. arbeidsrettslige forhold, arbeidsmiljø og helse, legaliteten av driftsbeslutninger, personverns utfordringer, osv.

For samhandling, koordinering og saksbehandling mellom aktuelle funksjoner og enheter (ombud, enhet for internrevisjon, Forskningsetisk utvalg) og linjen, gjenstår fortsatt noen avklaringer om prosedyrer, henvisninger og rapportering (se pkt 5).

Alenegang har motivert til å etablere nettverk med andre ombud. I Norge er tilfanget lite, men OsloMet har et *vitenskapsombud* ved Fakultetet for helsevitenskap i en 20% stilling (professor Trine B. Haugen), og Universitetet i Stavanger tilsatte professor Geir Skeie som *vitenskapsombud* i fjor, også i en 20% stilling. (På nyåret 2021 ble professor Tom Øresland tilsatt som *forskningsombud* for klinmed, OUS og Ahus, med lang fartstid fra Karolinska Institutet.) Vi har etablert et nettverk hvor vi både kan dele erfaringer med hverandre og ha mulighet til å konferere med hverandre.

I tillegg har jeg god kontakt med sekretariatene for de nasjonale forskningsetiske komiteene – og for granskningsutvalget - og det europeiske nettverket for enheter for forskningsintegritet (The European Network of Research Integrity Offices, www.enrio.eu). Kontakten med den tyske ombudsordningen, med mer enn tyve års fartstid, har vært betydningsfull og viktig (jf. Ombudsman für die Wissenschaft, www.ombudsman-fuer-die-wissenschaft.de).

Laura Drivdal, Matthias Kaiser, Johs. Hjellbrekke, Ole Bjørn Rekdal,
Heidi Skramstad, Ingrid S. Torp, Helene Ingierd.

FORSKNINGSINTEGRITET I KONTEKST: Resultater fra en kvalitativ studie

UNIVERSITETET I BERGEN

De nasjonale
FORSKNINGSETISKE
KOMITEENE

Høgskulen
på Vestlandet

© Laura Drivdal, Matthias Kaiser, Johs. Hjellbrekke, Ole Bjørn Rekdal,
Heidi Skramstad, Ingrid S. Torp, Helene Ingierd 2019

Dette verket omfattes av bestemmelsene i Lov om opphavsretten til åndsverk m.v. av 1961. Verket utgis Open Access under betingelsene i Creative Commons-lisensen CC-BY 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>). Denne tillater tredjepart å kopiere, distribuere og spre verket i hvilket som helst medium eller format, og å remixe, endre og bygge videre på materialet til et hvilket som helst formål, inkludert kommersielle, under betingelse av at korrekt kreditering og en lenke til lisensen er oppgitt, og at man indikerer om endringer er blitt gjort. Tredjepart kan gjøre dette på enhver rimelig måte, men uten at det kan forstås slik at lisensgiver bifaller tredjepart eller tredjeparts bruk av verket.

Design: Ingrid S. Torp

ISBN trykt utgave: 978-82-7682-094-2

ISBN digital utgave: 978-82-7682-095-9

Laura Drivdal, Matthias Kaiser, Johs. Hjellbrekke, Ole Bjørn Rekdal,
Heidi Skramstad, Ingrid S. Torp og Helene Ingierd

Forskningsintegritet i kontekst: Resultater fra en kvalitativ studie

Tredje delrapport fra arbeidsgruppen i forskningsprosjektet RINO
(Research Integrity in Norway)

UNIVERSITETET I BERGEN

De nasjonale
FORSKNINGSETISKE
KOMITEENE

Høgskulen
på Vestlandet

Innhold

Innledning	4
Diskutable praksiser, forskningskultur og opplæring	4
Metode	8
Kvalitative intervjuer i de utvalgte institusjonene	8
Supplerende materiale fra spørreundersøkelsen	10
Diskusjon	11
1) Oppfatninger av utvalgte praksiser	11
1.1 Siteringspraksiser	11
1.2 Praksiser knyttet til medforfatterskap	15
1.3 Endre studie etter press	19
Oppsummering	21
2) Arbeidsmiljø/forskningskultur og forskningsintegritet	22
2.1 Åpenhet	22
2.2 Publiseringspress og konkurranse	24
2.3 Byråkratisering av forskningsetikk	26
Oppsummering	27
3) Opplæring i forskningsetikk	29
3.1 Organisering av forskningsetisk opplæring – institusjonelle forskjeller og utfordringer	29
3.2 Hvordan lærer forskere forskningsetikk?	31
3.3 Opplevelser av formell forskningsetisk opplæring og kurs	35
Oppsummering	38
Avslutning	39
Litteratur	41

Innledning

For å få bedre innsikt i forskningsetiske praksiser i Norge etablerte Universitetet i Bergen, De nasjonale forskningsetiske komiteene og Høgskulen på Vestlandet RINO-prosjektet (Research Integrity in Norway) i 2016. Målet var å kartlegge holdninger til og erfaringer med forskningsetisk uakseptable og tvilsomme praksiser, samt å se nærmere på hva som kan bidra til å bygge gode kulturer for forskningsetikk. Prosjektet har tidligere publisert to rapporter basert på en omfattende spørreundersøkelse blant forskere i Norge. Etter at resultatene fra den kvantitative studien forelå, satt vi igjen med et ønske om å tolke resultatene inn i en bredere forskningshverdag og kontekst, samtidig som vi stilte oss spørsmål om hva forsknings- og høyere utdanningsinstitusjoner kan gjøre for å bygge en god forskningsetisk kultur. Denne delrapporten fra vår kvalitative studie forsøker å gi noen svar.

Mer spesifikt satt vi igjen med de følgende spørsmålene etter delrapport 1 og 2:

- Delrapport 1 viste varierende holdninger til noen forskningspraksiser, men hvilke forståelser av praksisene ligger bak dette?
- Hvordan oppfattes og oppleves sammenhengen mellom arbeidsmiljø/forskningskultur og integritet?
- 36,8 % svarte at de aldri hadde deltatt i kurs i forskningsetikk, samtidig svarte et klart flertall at de hadde kjennskap til forskningsetiske retningslinjer. Hvordan lærer forskere om forskningsetikk, og hvordan kan opplæringen organiseres bedre?

Disse punktene kan oppsummeres i tre temaer som undersøkes nærmere i denne rapporten: 1) Oppfatninger av utvalgte diskutabile praksiser, 2) arbeidsmiljø/forskningskultur og forskningsintegritet, og 3) opplæring. Vi utdyper disse temaene nedenfor, med referanser til litteratur, og spesifiserer problemstillingene. Deretter drøfter vi metoden og utvalget, og understreker at den kvalitative studien av det begrensede utvalget ikke er ment å utgjøre et grunnlag for generalisering. I de tre hoveddelene som følger, vil innsikter fra intervjuene bli brukt til å belyse ulike aspekter av de tre temaene.

Diskutable praksiser, forskningskultur og opplæring

Oppfatninger av utvalgte diskutabile praksiser

RINO-prosjektets delrapport 1 viste at det er stor enighet i holdningene til «uredelige praksiser» (fabrikking, forfalskning og plagiering), men noe større variasjon i holdningene til det som kalles «diskutable praksiser», som for eksempel salamisering og kopiering av kildehenvisninger (Hjellbrekke et al., 2018). Internasjonale spørreundersøkelser har avdekket lignende tendenser, og fremhevet at det bør fokuseres mer på diskutabile praksiser, spesielt siden de er mer utbredte enn uredelige praksiser (Bouter et al., 2016). Selv om de ofte anses som mindre alvorlige enn for eksempel fabrikking, har de konsekvenser for forskningens kvalitet. Det finnes enkelte kvalitative studier som antyder noen årsaker til hvorfor diskutabile praksiser både er mer utbredte og blir betraktet som mindre alvorlige. En nylig utgitt studie fremhever at prinsipp-baserte retningslinjer kan være utfordrende å følge i praksis, da forskningspraksiser blir oppfattet som mer komplekse enn det retningslinjene tar høyde for (Davies, 2018). Andre studier har funnet at diskutabile praksiser blir betraktet som normaliserte dårlige praksiser (De Vries et al., 2006), og etiske gråsoner gir forskere rom til å finne begrunnelser som kan rettferdiggjøre diskutabile praksiser (Johnson & Ecklund, 2016). For å se nærmere på ulike begrunnelser for utvalgte praksiser har vi i denne studien analysert seks av tolv praksiser i RINO-prosjektets

spørreundersøkelse, hvorav den første regnes som uredelig både i henhold til forskningsetikkloven og forskningsetiske retningslinjer, mens de fem neste kan betegnes som diskutabile praksiser:

1. Å fremstille andres arbeid (ideer, materiale, tekst) som sitt eget ved å utelate henvisning til opphavskilden (plagiering)
2. Å gi inntrykk av å ha oppsøkt en kilde gjennom å kopiere andres kildehenvisninger
3. Å inkludere irrelevante eller unødvendige kildehenvisninger i en publikasjon for å øke siteringsfrekvens til en kollega, et forskningsmiljø eller et tidsskrift
4. Å godta, bestemme eller tildele forfatterskap basert på annet enn vesentlig bidrag til et vitenskapelig arbeid (gaveforfatterskap)
5. Å nekte eller utelate forfatterskap til tross for vesentlig bidrag til et vitenskapelig arbeid
6. Å forandre en studies design, metode og/eller resultater etter press fra interessenter eller finansieringskilder

Disse praksisformene ble oppfattet som ytterpunkter på en skala fra mest til minst problematisk. Vi gjengir her tabellene fra delrapport 1 og delrapport 2. Tabell 1 viser rangeringen av både uredelige og diskutabile praksiser ut fra alvorlighetsgrad, mens tabell 2 gir en oversikt over hvor mange som rapporterer å ha gjort seg skyldig i diskutabile praksiser:

Tabell 1: Rangering av praksiser ut fra gjennomsnittsverdier. Standardavvik rundt gjennomsnittet

	Gjennomsnitt	Standardavvik
Forfalske data	3,96	,324
Fabrikkere data	3,95	,338
Plagiering	3,88	,406
Nekte forfatterskap tross vesentlig bidrag	3,73	,606
Unnlate å informere om begrensninger/usikkerhet	3,58	,588
Forandre design, metode, resultater etter press	3,55	,678
Unnlate å varsle	3,53	,709
Gaveforfatterskap	3,36	,763
Bruke data med omstridt eierskap	3,29	,735
Kopiere kildehenvisninger	3,07	,748
Inkludere irrelevant kildehenvisning for å øke siteringsfrekvens	2,96	,771
Salamisering	2,81	,812

(Tabell 15 i Hjellbrekke et al., 2018, 19)

Tabell 2: Hvor mange som rapporterer å selv ha gjennomført diskutabile praksiser. N=7223.

Antall utførte diskutabile praksiser	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Ingen	4373	60,5	60,5
En	1766	24,4	84,9
To	741	10,3	95,2
Tre	231	3,2	98,5
Fire	77	1,1	99,6
Fem eller flere	35	0,4	100
Totalt	7223	100	

(Tabell 3 i Hjellbrekke et al., 2019, 10)

Plagiering var rangert som den tredje mest alvorlige praksisen, mens å nekte forfatterskap, endre studier etter press og tildele gaveforfatterskap ble rangert i midten. Kopiering kildehenvisninger og inkludering av irrelevante og unødvendige kildehenvisninger var blant de praksisene som ble oppfattet som minst problematiske. For de sistnevnte praksisene var også standardavviket høyest, det vil si at det her også var høyest variasjon i svarene. Denne variasjonen var et viktig argument for å undersøke disse praksisene kvalitativt. Vi ønsket å se nærmere på den grunnleggende forståelsen av disse praksisene og på hva som kan ligge bak variasjonen, samt gi et innblikk i hvordan disse praksisene kan bli oppfattet i ulike forskningsmiljøer. Problemstillingen ble dermed:

Problemstilling 1: *Hvordan oppfattes utvalgte diskutabile forskningspraksiser i ulike forskningsmiljøer?*

Arbeidsmiljø/forskningskultur og forskningsintegritet

De siste spørsmålene i spørreundersøkelsen omhandlet arbeidsmiljø og forskningskultur, men disse variablene ble ikke analysert i prosjektets delrapporter. Forholdet mellom forskningsintegritet og systemiske aspekter som arbeidsmiljø og -kultur får idag økende oppmerksomhet i litteraturen. Innenfor internasjonal litteratur har kvantitative undersøkelser antydnet at publiseringspress og konkurranse om forskningsfinansiering kan ha en negativ virkning på forskningsintegritet og legge til rette for en økt forekomst av diskutabile praksiser (Necker, 2014; Tijdink et al., 2014; Edwards & Roy, 2017; Fong & Wilhite, 2017). På samme måte viser også kvalitative studier hvordan forskere opplever at publikasjonspress og finansieringskonkurranse har en negativ effekt på forskningsintegritet (Anderson et al., 2007; Tijdink et al., 2016; Buljan et al., 2018; Davies, 2018). Anderson et al. (2007) fant for eksempel at selv om konkurranse generelt blir oppfattet som en pådriver for god forskning, beskrev forskere i fokusgruppeintervjuer de «mørke sidene» ved konkurranse, blant annet at forskere kan bli fristet til å ta snarveier. Litteraturen på dette området er i vekst, men det finnes rom for flere nyanser, spesielt siden de fleste av de nevnte studiene ser på medisinske fagmiljøer ved universiteter. Med denne rapporten ønsker vi derfor å gi noen indikasjoner på **hvordan systemiske aspekter oppfattes å påvirke forskningsintegritet** blant norske forskere. I tillegg undersøker vi om det kan finnes noen forskjeller mellom ulike typer institusjoner. Problemstillingen er dermed:

Problemstilling 2: *Hvordan oppfattes sammenhengen mellom arbeidsmiljø/ forskningskultur og forskningsintegritet i ulike forskningsinstitusjoner/-miljøer?*

Opplæring

En viktig inspirasjon til RINO-prosjektet er *Lov om organisering av forskningsetisk arbeid (forskningsetikkloven)*¹ som kom i 2017, og som lovfester forskningsinstitusjonenes ansvar for både håndtering av brudd på forskningsetiske normer og opplæring i forskningsetikk. Mye av debatten rundt denne loven dreier seg om håndtering av uredelighet og om bekymringer for at loven visker ut skillene mellom etikk og jus (Vinther et al., 2016). I RINO-prosjektet fokuserer vi på det forebyggende elementet mer enn på håndtering av uredelighet², blant annet ved å se nærmere på opplæring.

Et sentralt funn i delrapport 1 var at 36,8 % av respondentene svarte at de aldri hadde deltatt på kurs eller undervisning i forskningsetikk. Det er imidlertid usikkert hvordan deltakere egentlig oppfatter nytten av kurs, og hvordan kurs i seg selv kan bidra til å fremme integritet i forskning. Kurs og

¹<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-04-28-23>

² I tillegg foreligger det allerede en del studier om håndtering av uredelighet - se f. eks. PRINTEGER: <https://printeger.eu/>

undervisning i forskningsetikk kan bli betraktet som «formell» opplæring og som ett av hovedtiltakene en institusjon kan benytte for å fremme integritet. Integritet kan imidlertid også fremmes gjennom mer «uformell» opplæring under veiledning eller på arbeidsplassen (Resnik, 2012). I litteraturen om forskningsetisk opplæring er det noe uenighet om hvilken nytte formelle kurs har, sammenlignet med mer uformell opplæring. Noen studier som baserer seg på evalueringer av forskningsetiske kurs (i USA), har vist at slik opplæring i varierende grad kan ha en positiv effekt på kursdeltakeres holdninger og evne til etisk refleksjon (Mumford et al., 2008; Watts et al., 2017). Andre studier hevder at formelle kurs har liten effekt, og at uformell opplæring eller veiledning kan ha større betydning (Anderson et al., 2007; Kalichman & Plemmons, 2018). Det er likevel sannsynlig at formell og uformell opplæring komplementerer hverandre, og forskningsinstitusjoner frarådes å fokusere på kun ett av disse virkemidlene (Resnik, 2012). Norges nye forskningsetikklov konstaterer i §5 at forskningsinstitusjoner har ansvar for *a) nødvendig opplæring av kandidater og ansatte i anerkjente forskningsetiske normer, og b) at alle som utfører eller deltar i forskningen, er kjent med anerkjente forskningsetiske normer.* (§5, LOV-2017-04-28-23)³. Loven sier lite om hvordan dette skal implementeres, så det gis rom for ulike systemer og tiltak av både formell og uformell karakter. Selv om det nylig har blitt utarbeidet forslag til hvordan organisasjoner kan arbeide med å fremme forskningsintegritet, både generelt (Forsberg et al., 2018) og rent praktisk (Breit & Forsberg, 2018), finnes det lite empirisk basert innsikt i hvordan ulike opplæringsopplegg oppleves ved ulike typer forskningsinstitusjoner. Problemstillingen er dermed:

Problemstilling 3: Hvordan organiseres og oppleves opplæringen i forskningsetikk/integritet ved ulike forskningsinstitusjoner?

Overordnet empirisk fokus og kontekst

Disse tre problemstillingene har noe ulike temaer og er relatert til ulik litteratur. For å innsnevre studien og sammenfatte problemstillingene har vi valgt å fokusere på utvalgte enheter og fagområder i en norsk sammenheng. Selv om delrapport 1 viste stor normkonsensus på tvers av faggrupper og institusjonstyper, ga delrapport 2 noen indikasjoner om forskjeller på tvers av fag og institusjoner. Forskere innen medisin/helse og matematikk/naturfag og fra offentlig orienterte forskningsinstitutter var overrepresentert i den klyngen som hadde en høyere sannsynlighet for å ha gitt et gaveforfatterskap, mens forskere fra samfunnsvitenskap og fra forskningsinstitutter orientert mot privat sektor var overrepresentert i klyngen med høyere betingede sannsynligheter for selv å ha deltatt i en diskutabel forskningspraksis (se Hjellbrekke et al., 2019, 12). Det er dermed interessant å se nærmere på de ulike oppfatningene som finnes i ulike fagmiljøer og institusjoner.

I spørreundersøkelsen skilte vi mellom fem typer av institusjoner, men i denne kvalitative studien har vi valgt å se på bare to ulike institusjonstyper: universiteter og forskningsinstitutter.⁴ Disse institusjonstypene kan sies å ha noe ulik operasjonell kontekst, da forskningsinstitutter ofte er mer avhengige av å søke om forskningsfinansiering og i større grad fokuserer på anvendte problemstillinger (Tostensen, 2012).⁵ Samtidig kan det argumenteres for at noen av skillelinjene er i ferd med å bli visket ut, siden universiteter i økende grad fokuserer på anvendt forskning for næringslivet og forvaltningen, mens finansieringssystemet for instituttsektoren medvirker til å dreie instituttene i mer akademisk

³ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-04-28-23>

⁴ Vi valgte bort høyskoler, både siden dataene fra spørreundersøkelsen viser stort sammenfall med universitetene (spesielt offentlige høyskoler) og fordi mange offentlige høyskoler er i ferd med å omdannes til universiteter. Videre er offentlig rettede og næringslivsrettede institutter slått sammen, da skillet mellom dem ikke alltid er reelt, og mange institutter retter seg mot både offentlig og privat sektor.

⁵ Se også Tostensen & Kaiser, 2015 og Kaiser et al., 2003.

retning (Forskningsrådet, 2018, 63).

Videre har vi valgt å begrense studien til naturvitenskapelige og samfunnsvitenskapelige fagfelt. Disse fagfeltene viste noen ulikheter i delrapport 2, og de er også mindre belyst i litteraturen om forskningsintegritet, som ofte tar for seg bio-medisinske disipliner. Samfunnsfaglige og naturvitenskapelige felt er også interessante å sammenlikne, da deres overordnede forskningsetiske fokus er ulikt. Mens det er forholdet mellom forsker og mennesker som står i sentrum for samfunnsviternes forskningsetikk (på samme måte som på det medisinske feltet), er de naturvitenskapelige fagene mer orientert mot forskningsetiske aspekter knyttet til «sannhetssøken» (Shelley-Egan et al., 2015, 51-52). Dermed varierer også ofte oppfatningene om hvordan effektiv forskningsetisk opplæring bør organiseres (Mulhearn et al., 2017).

Til slutt ble fire institusjoner valgt ut: to universiteter og to forskningsinstitutter. Vi valgte ett «gammelt» universitet, ett «ungt» universitet (som tidligere har vært høyskole), ett samfunnsvitenskapelig forskningsinstitutt og ett naturvitenskapelig forskningsinstitutt. Det var spesielt vanskelig å velge forskningsinstitutter, siden de har svært varierende størrelse, fokus, kontekst og organisasjonsform (Forskningsrådet, 2018), og det er også stor variasjon i deres finansiering (dvs. graden av statlig grunnbevilgning i forhold til oppdragsfinansiering). Det er derfor viktig å understreke at de fire institusjonene vi har valgt ut, ikke kan betraktes som direkte representative.

Metode

Delrapport 3 er primært basert på kvalitative intervjuer og fokusgruppeintervjuer ved de fire utvalgte forskningsinstitusjonene. I tillegg trekker vi inn noen funn fra spørreundersøkelsen.

Kvalitative intervjuer i de utvalgte institusjonene

Det ble foretatt både individuelle intervjuer og fokusgruppeintervjuer i hver av de fire utvalgte institusjonene i tidsperioden oktober 2018 til januar 2019. Intervjuguiden for de individuelle intervjuene og fokusgruppeintervjuene er omtrent identisk, med unntak av ett ekstra spørsmål i de individuelle intervjuene. Spørsmålene omfatter opplæring, de seks utvalgte praksisene og arbeidsmiljø, og kan finnes på prosjektets hjemmeside. Intervjuguiden ble testet i en pilot-fokusgruppe med fem forskere innenfor samfunnsvitenskap og naturvitenskap. Forskeren Laura Drivdal, ansatt på prosjektet, utførte alle intervjuene. Til sammen deltok 29 personer (med en noenlunde jevn fordeling av kvinner og menn): 12 i individuelle intervjuer og 17 i fokusgrupper.

Individuelle intervjuer

Av de 12 individuelle intervjuene ble fire gjennomført ved det «unge» universitetet, fire ved det «gamle» universitetet og to ved hvert av forskningsinstituttene. Deltakere ble identifisert ved at vi gikk gjennom institusjonenes hjemmesider og sendte e-poster til dem som ga inntrykk av å arbeide med eller være engasjert i forskningsetikk. Kriteriene for rekruttering var at de enten hadde verv i forskningsetiske utvalg eller var mellomledere innenfor samfunnsvitenskapelige eller naturvitenskapelige fag (fagpersoner med lederansvar som f.eks. dekan, prodekan eller forskningsleder). Både vitenskapelig og administrativt ansatte som hadde med forskningsetikk å gjøre, ble dermed invitert til å delta.

Intervjuene var semi-strukturerte, det vil si at de var organisert som en fleksibel samtale der det stilles noen få åpne spørsmål og gis mulighet for oppfølgende spørsmål. Dette passer bra til typen av deltakere i denne studien: personer med høy ekspertise og interesse for saken. Det var viktig at deltakeren fikk komme med flest mulig egne refleksjoner og i liten grad ble styrt av intervjueren, og dette fungerte bra i de fleste intervjuene. Sammenlignet med fokusgrupper er fordelene med individuelle intervjuer at deltakerne kan snakke fritt og ikke trenger å markere seg i forhold til andre deltakere.

Fokusgruppeintervjuer

Vi utførte tre fokusgruppeintervjuer, ett ved hvert av de to universitetene og ett der vi samlet de to instituttene. Kriteriene for rekruttering av deltakere var at de måtte være vitenskapelig ansatte innenfor de to utvalgte fagfeltene, kunne snakke norsk og hadde arbeidet ved institusjonen i minst ett år. Deltakere ble rekruttert ved at ansatte ved de utvalgte institusjonene fikk tilsendt en e-post med invitasjon, samtykkeskjema og informasjonsbrev. I tillegg ble snøballrekruttering benyttet til en viss grad. Det var vanskeligere å rekruttere deltakere til fokusgruppene enn til intervjuene. Ved det «gamle» universitetet ble invitasjonen sendt ut til 58 personer, hvorav sju deltok. Ved det «unge» universitetet ble 48 personer invitert, hvorav seks deltok.

Fordelen med fokusgruppeintervjuer er at de muliggjør diskusjoner og refleksjon over utvalgte tema i felleskap (Krueger & Casey, 2009). Deltakerne kan konfrontere hverandre, og temaene kan utvikle seg i uventede retninger. Dette viste seg å være en god metode for å intervju akademikere, og det var nyttig å holde gruppene små (fra fire til sju deltakere) slik at alle fikk komme til orde. For å få frem diskusjon av ulikheter valgte vi heterogene fokusgrupper som kombinerte norskspråklige deltakere fra ulike fagfelt og ulike nivåer (dvs. fra ph.d./postdoc til professor). Det var omtrent lik fordeling av deltakere fra samfunnsvitenskap og matematikk/naturvitenskap i hver av fokusgruppene. Heterogene grupper, spesielt når det gjelder ansettelsesnivå, er heller uvanlig i lignende internasjonale studier (se blant annet Tijdink et. al, 2016). Den typiske bekymringen er at maktstrukturer kan innvirke på villigheten til å snakke fritt. I utførelsen av intervjuene virket det ikke som om juniorene var redde for å ta ordet og ytre sine synspunkter eller uenigheter med senioren. Det ble spesielt mye og livlig diskusjon mellom deltakerne fra ulike fagfelt.

Analyse og begrensninger

Alle intervjuene ble tatt opp på innspillingsutstyr og transkribert. De transkriberte og aidentifiserte intervjuene ble gjennomgått flere ganger, og deretter kodet i NVivo⁶ for å synliggjøre gjennomgående temaer. I tillegg ble hvert intervju oppsummert, inkludert notater om observasjoner og dynamikker. Observasjoner av forhold mellom deltakere, hvilke retninger diskusjonene tok og hvordan deltakerne så ut til å påvirke hverandre, var spesielt viktige for analysen av fokusgruppeintervjuene.

Bortsett fra å sikre noe variasjon i stillingsnivå og fagtilhørighet var det ikke et mål at utvalget av deltakere skulle være representativt, siden antallet deltakere var forholdsvis lite. I tillegg var mange av deltakerne etter alt å dømme spesielt interesserte i temaet, og deres syn på og interesse for forskningsetikk kan ikke regnes som representativt for de institusjonene de er ansatt ved. Målet med denne rapporten er uansett ikke å gi et representativt bilde av situasjonen, men derimot å få frem relevante aspekter i diskusjonen av problemstillingene.

⁶ Analyseverktøy/dataprogram for analyse av kvalitative data.

Forskningsetiske aspekter i undersøkelsen

Denne delen av RINO-prosjektet reiste visse problemstillinger knyttet til hensynet til forskningsdeltakerne, inkludert personvern, samtykke og konfidensialitet. Å sikre deltakernes personvern er et forskningsetisk, så vel som juridisk krav. I juridisk forstand innebærer dette forsvarlig behandling av personopplysninger i tråd med Personopplysningsloven, som fra og med 19. juli 2018 inkorporerer EUs personvernforordning (GDPR). Utover dette er det et forskningsetisk anliggende å sikre deltakernes autonomi, integritet, frihet og medbestemmelse når deltakerne f.eks. bidrar aktivt med informasjon i intervjuer eller når det er en risiko for at personer kan gjenkjennes, direkte eller indirekte, i formidlingen av forskningen, slik som her. Prosjektet ble registrert og forhåndsgodkjent av NSD. Alle deltakerne fikk tilsendt informasjon om prosjektet og et samtykkeskjema som måtte underskrives før intervjuene kunne starte. I introduksjonen til intervjuene ble det vektlagt at deltakerne ikke skulle ta opp sensitive temaer, som f.eks. konkrete og identifiserbare eksempler på forskningsfusks. For å sikre konfidensialitet ble personlige opplysninger avidentifisert i transkriptene ved at deltakerne ble kodet (med kodene universitet, høyskole eller forskningsinstitutt og et nummer). Deltakerne ble informert om at det var en viss risiko for at noen av dem likevel ville kunne gjenkjennes i transkriptene, men at opplysninger som indirekte kan bidra til å identifisere enkeltpersoner også skal fjernes i formidlingen av resultatene. Deltakerne ble også gitt muligheten til å gjennomgå og godkjenne graden av anonymitet i denne rapporten. Det avidentifiserte og kodete datamaterialet vil være tilgjengelig for andre forskere på UiBs internettadresse for lagring av UiB-data.

Avgjørelsene om intervjuguiden og utvalget ble tatt i arbeidsgruppen, og fokuset er derfor påvirket av gruppemedlemmenes interesser. Gruppens representasjon tilsier at disse interessene er nokså brede, og vi anser ikke at det har oppstått noen interessekonflikter i prosjektet.

Supplerende materiale fra spørreundersøkelsen

De kvalitative intervjuene utgjør hovedmaterialet i denne rapporten, men analysen blir supplert med noe materiale fra spørreundersøkelsen. Dette gjelder:

- 15% av spørreundersøkelsens 7291 respondenter la inn egne kommentarer til spørreundersøkelsen. Dette materialet er nyttig for å støtte opp om intervjuenes generelle tråder, og gir et sammenlikningsgrunnlag for hvordan temaene diskuteres og oppfattes i intervjuene og fokusgruppeintervjuene. Noen av kommentarene gir også innspill til hvordan praksisene har blitt forstått, og i noen tilfeller misforstått, i spørreundersøkelsen. I tillegg, siden kommentarene var anonyme, inneholder de noen flere «innrømmelser» av å ha begått diskutabile praksiser som kan gi gode forklaringer på hvorfor slike praksiser kan forekomme. De 1134 kommentarene ble hentet ut av SurveyXact og lagt inn i NVivo, der de ble gjennomgått i detalj og kodet induktivt (dvs. gruppert i temaer). Her må det understrekes at disse kommentarene ikke på noe tidspunkt kunne kobles til en bestemt e-post eller respondent-id, eller til noen av de andre variablene.
- Noen enkle krysstabeller med kvantitative data fra spørreundersøkelsen. Dette var tabeller som ikke passet inn i fokuset for de to andre rapportene, og som bedre kunne forklares i sammenheng med kvalitative innsikter. Utdypende informasjon om metodiske aspekter ved den kvantitative spørreundersøkelsen er forklart i delrapport 1 (se Hjellbrekke et al., 2018).

Diskusjon

1) Oppfatninger av utvalgte praksiser

Denne delen bygger på de temaene som trådte frem i kodingen av intervjuene, i tillegg til temaer som kom frem i de kommentarene som ble gitt til de seks praksisene i spørreundersøkelsen. Vi skal først se på det som kan klassifiseres som siteringspraksiser, deretter forfatterskapspraksiser, og til sist praksiser som har med forholdet til eksterne interessenter å gjøre.

1.1 Siteringspraksiser

Den første av disse, **plagiering**, blir både nasjonalt og internasjonalt ansett som uredelig. Nasjonalt er «plagiering» angitt som et alvorlig brudd på anerkjente normer i forskningsetiske retningslinjer og som motsatsen til vitenskapelig redelighet.⁷ I forskningsetikkloven (2017) er plagiering nevnt sammen med «forfalskning og fabrikkering» som et eksempel på alvorlige brudd på god vitenskapelig praksis, og som kvalifiserer til vitenskapelig uredelighet dersom det subjektive vilkåret også er oppfylt.

Delrapport 1 viste at det store flertallet mener at dette er en uakseptabel praksis, noe som i all hovedsak ble bekreftet i alle intervjuene og fokusgruppeintervjuene. Likevel ble det også nevnt noen gråsoner knyttet til plagiering. Deltakerne i fokusgruppen ved det «unge» universitetet diskuterte hvordan plagiering kan oppstå utilsiktet, grunnet slurv:

D22: Jeg tror det lett kan skje, uten å gjøre dette bevisst, at man bryter noen etiske regler ved å slurve med henvisninger. Og så er det vanskelig å vite og granske ... i hvilken grad det lå en hensikt bak ... Det begynner som slurv og så kan det ende opp som brudd på etiske regler.

...

D25: Det er som du sier, det er en gråsoner hvor ... Kanskje spesielt når en holder på med doktorgradsarbeid, for da holder man på med ting over mange år, og skriver noe på et eller annet tidspunkt ... Den gangen en gjorde det for to år siden så glemte en å skrive referansen, og så plutselig har det blitt din egen tekst ... Så sånne ting, tror jeg kanskje kan treffe uten at det er en hensikt da. Men likefullt så blir det jo tatt for å plagiere da, hvis det oppdages.

Refleksjonene om plagiering som følge av slurv var spesielt fremtredende ved en institusjon der en student hadde blitt tatt for dette, og det ble snakket mye om hva man lærte av det. En deltaker i fokusgruppeintervjuet fortalte:

D24: Vi hadde jo en stipendiat som ble tatt på plagiering, noe som skapte enorme angstbølger blant oss andre. Men vi fikk jo da, apropos kultur, en veldig lang diskusjon hvor mye skal du liksom parafrasere før du dropper klammene [anførselstegnene]. Altså det var veldig mye diskusjon rundt det synes jeg da, jeg synes jeg lærte mye av det. Og sånn sett var det nyttig for oss andre selv om det gjorde veldig vondt da ... ikke sant, 'hvordan kunne veileder ikke oppdage dette'? Og så har jeg selv, som veileder til en bachelorstudent, vært med på at hun ble tatt for plagiat. Og jeg oppdaget det ikke. Og det var jo sånn, skamfullt rett og slett, jeg følte meg skamfull, men, jeg har hjerte for meg selv, for det var ikke lett å se.

⁷ Se de Nasjonale forskningsetiske komiteers retningslinjer:

www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/naturvitenskap-og-teknologi/

og www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/

Ved de tre andre forskningsinstitusjonene ble plagiering ikke diskutert like inngående. I den grad det ble nevnt er det interessant å observere at det ofte ble relatert til studenter. En forskningsleder ved det naturvitenskapelige instituttet nevnte at plagiering kan forekomme blant faglig dyktige juniorer som produserer egne matematiske modeller, men som kopierer setninger fordi de ikke har et tilstrekkelig engelsk ordforråd:

D7: Vi ser at de studentene som har det verst med engelsk, de har ofte mer tendens til å plagiere fordi de tror det kan være så utrolig vanskelig å skrive på engelsk hvis du ikke er dyktig i språket. ... du kan ha studenter som er på veldig høyt nivå faglig, men som har veldig lavt nivå i engelsk.

En annen side av plagiering som ikke kom opp i intervjuene, men som blir nevnt i to av kommentarene til spørreundersøkelsen, er at det ikke alltid er klart hvordan ideer oppstår:

K239: Ikke kreditere andre for ideer: ideer er noe som flyter (bør flyte) i et forskerfelleskap. Kan være genuint uklart hvems ide det [er]. Samtidig, viktig å være raus både med å dele uferdig ideer og kreditt for ideer

K899: Når det gjelder plagiering, kan jeg si at jeg aldri har gjort det bevisst, men hva med ubevisst? Jeg har for eksempel oppdaget når jeg har lest artikler på nytt, at jeg finner igjen ideer der som jeg trodde var mine egne. Mange ideer oppstår også i samtaler med andre. I ettertid kan det være umulig å nøste opp nøyaktig hvor den kom fra. Det kan også gå så lang tid før jeg bruker ideen, at jeg ikke husker i hvilken kontekst den oppstod, for det er jo ikke sikkert at jeg skjønner i det ideen dukker opp, at jeg vil bruke den seinere.

Selv om det generelt er stor enighet om at denne praksisen er svært alvorlig, antyder kommentarene altså at det finnes tilfeller hvor plagiering glir over i en gråsoner ved at det forekommer mer ubevisst.

I diskusjoner av den **andre praksisen** på listen, å gi inntrykk av å ha oppsøkt en kilde gjennom å kopiere andres kildehenvisninger, fremkom dette som langt mer vanlig enn plagiering. Mange grunnga hvorfor de mente denne praksisen er problematisk for forskning generelt. Blant annet beskrev en deltaker i fokusgruppeintervjuet ved gammelt universitet:

D11: Dette er et kjempeproblem, ikke sant, hvis samme blokken med artikler er sitert om og om igjen, og noen ganger så er det ting som ikke handler om det en gang. Du ser den tingen blir feilsitert og så bare fortsetter det å bli feilsitert Det skader forskningen.

Konsekvensene av slurv med siteringer ble også diskutert i fokusgruppen ved det «unge» universitetet, der det også ble nevnt at det kan være en lærerik prosess å oppdage slike feilsiteringer:

D22: Det er noe som man lærer veldig mye av – man finner sitater man synes er veldig spennende, ja og så bestiller du verket og så ser du på det. Og så er det jo tatt helt ut av kontekst, ikke sant. Han eller hun har antakeligvis misforstått eller tilpasset det. Men da lærer du noe nytt. Så det er en fin prosess ...

En fagperson med lederansvar ved det «unge» universitetet hadde gjort seg lignende erfaringer:

D26: Jeg har et eksempel her, der det er en kildehenvisning som jeg tenkte kan være nyttig. Og så finner jeg frem den artikkelen som det er vist til, og så ser jeg jo at den artikkelen egentlig er veldig annerledes enn jeg kan få inntrykk av når jeg leser de som har brukt den. Og da tenker jeg sånn, da kan du gjøre noe dumt hvis du ikke går til den opprinnelige kilden. For da kan du virkelig komme langt vekk fra den opprinnelige kilden hvis du driver og bare henviser uten å sjekke det.

Denne praksisen fikk 25 kommentarer i spørreundersøkelsen, og i disse kommentarene fremkommer noen flere nyanser enn det som ble nevnt i intervjuene. Her er to kommentarer som illustrerer hvordan denne praksisen inneholder en gråson med tanke på hvor nøye man skal lese kilden før man refererer til den:

K898: Er det for eksempel greit å kopiere referanser når man har lest litt i kilden det refereres til (f.eks. innledning og avslutning), slik at man føler man har en brukbar oversikt over verket? (Og hvor mye bør man i så fall ha lest?)

K765: F.eks. går jeg ofte til kilder referert i andres forskning for å orientere meg om dette er relevant for å underbygge egne funn eller problemstillinger. Da leser jeg ikke nødvendigvis disse kildene grundig, men søker etter støtte for egne funn/problemstillinger ... Er vel kanskje en type gråson mellom å stole på andres vurdering av kilder og ha full oversikt selv?

Et annet problem som påpekes i en kommentar til spørreundersøkelsen, er at det kan være vanskelig å sjekke andres siteringer i samarbeidsprosjekter:

K874: Dette er også svært vanlig i tilfeller der forskere med ulik spesialisering samarbeider. Hovedforfatteren av en artikkel har ikke nødvendigvis forutsetning for å vurdere kvaliteten til (eller forstå alt innholdet i) kilder som en medforfatter vil henviser til, og må stole på medforfatterens profesjonelle vurdering. Dette synes jeg er absolutt helt uproblematisk, og jeg kommer til å fortsette med praksisen selv. Jeg syns imidlertid det ER problematisk om en forfatter henter kilder ut av det blå, noe som kanskje er det spørsmålet er ment å omfatte, og derfor svarer jeg "dette er litt problematisk" på punkt 7.

Disse gråsonene er med på å forklare hvorfor denne praksisen kan bli betraktet som mer uproblematisk enn de fleste av de andre. Det er også godt mulig at mange av de som i spørreundersøkelsen svarte at denne praksisen ikke er særlig problematisk, ikke hadde foretatt de samme vurderingene av de mulige konsekvensene av denne praksisen, slik noen av deltakerne i intervjuene gjorde.

Den tredje praksisen, å inkludere irrelevante eller unødvendige kildehenvisninger i en publikasjon for å øke siteringsfrekvens til en kollega, et forskningsmiljø eller et tidsskrift, var den som ble diskutert minst, både i intervjuene og fokusgruppene. I delrapport 1 (Hjellbrekke et al., 2018, tabell 15) ble denne praksisen rangert som den nest minst problematiske av de tolv som ble undersøkt.

Denne praksisen ble ikke diskutert mye i fokusgruppene. Det ble nevnt at dette anses som problematisk, men at det er sannsynlig at det forekommer. En fagperson med lederansvar ved det «gamle» universitetet forklarer at dette kan betraktes som en del av økosystemet i forskningsverdenen:

D19: Det er litt vanskelig å definere hva som er unødvendig eller irrelevant ... Men klart, det kan være gråsoner på en skala fra uskyldig nivå, ja at du kunne sitere fra dine kolleger eller venner eller en tilsvarende forskningsgruppe og du velger den ene foran det andre, ok ... Men vi vet fra vitenskapen at det er ulike leirer som nekter å sitere hverandre. Så dette er en del av økosystemet i forskningsverden kan du si.

En annen deltaker fra det «gamle» universitetet gikk litt dypere, og foreslo at dette også kan ha med maktstrukturer, hierarki og systemisk urettferdighet i akademisk anerkjennelse å gjøre:

D17: *Det er også viktig å være klar over maktsosiologien i siteringspraksiser, og for eksempel er det jo mye undersøkelser på kjønn og etnisitet i disse tingene ... Jeg vet ikke om dette er like aktuelt i naturvitenskap, jeg tror kanskje ikke på grunn av dynamikken i fagene ... Men i humaniora så blir dette fort veldig presserende fordi du kan holde folk ute av diskursene ved rett og slett ikke å sitere. Det kan være helt uskyldig gjort, man er i type siteringsbobler hvor folk leser bestemte klaser av litteratur uten egentlig å spørre seg 'er det andre som har vært inne i denne diskusjonen eller på dette temaet på en måte som virkelig burde trekkes fram og erkjennes'? Og så gå bredt og kanskje litt utradisjonelt inn for å se hva som fins, det er ekstremt tungt å gjøre, men ... Og vi orker ikke og gidder ikke det, men det betyr at vi er med på å opprettholde ... en type systemisk urettferdighet i akademisk anerkjennelse.*

Videre nevner en forskningsleder ved et naturvitenskapelig institutt at slikt kan forventes å skje når basisbevilgningene er basert på siteringsfrekvenser:

D7: *Det er, NIFU nøkkeltall for institutter for grupper – hvis din gruppe får mye sitering så vil det øke basisbevilgning til din gruppe for eksempel. Så det er relatert til hvordan nøkkeltall påvirker i finansering. Og siden det er en del av logikken, hvordan verden fungerer, så er det bare å forvente at dette skjer. Eneste måte å bekjempe det, det er gjennom peer review.. da er det noe man kan redigere, man kan si nei, du må sitere den opprinnelige paper som er fra en annen fyr, og en annen gruppe.*

Disse kommentarene antyder at én grunn til at denne praksisen ikke blir rangert som den aller mest alvorlige, er at den oppfattes som nesten uunngåelig, grunnet både maktstrukturer og det systemet som gir økonomiske insentiver knyttet til siteringsfrekvenser.

I de åpne kommentarene til spørreundersøkelsen fikk denne praksisen nest flest kommentarer (46 respondenter kommenterte denne praksisen). Her var det mange som hevdet at det ofte er «peer reviewers»/fagfeller som presser på for å inkludere kildehenvisninger til seg selv, og at mange føler et press til å vise til artikler i det tidsskriftet man forsøker å publisere i. Det er dermed tydelig at denne praksisen også har med publisering (og publiseringspress) å gjøre. Det nevnes blant annet at det finnes en uskreven norm om at man skal sitere fra det tidsskriftet man ønsker å publisere i:

K130: *Spørsmålet om å legge til unødige siteringer burde hatt en boks hvor man kunne merke av for at man indirekte blir presset av normen om at man skal ha en del siteringer fra tidsskriftet man forsøker å publisere i. Jeg har kun en gang opplevd å eksplisitt bli bedt om å legge til noen konkrete referanser, men inntrykket mitt er mer at hvis man ikke flittig siterer tidsskriftet man søker å publisere i, blir man raskere feid bort som å være mindre relevant for det aktuelle tidsskriftet. Unødige referanser er, etter min oppfatning, mer et resultat av et normpress, som derfor vil være mer indirekte ...*

Videre ble det påpekt at også denne praksisen inneholder gråsoner. I en kommentar til spørreundersøkelsen nevnes det at et positivt aspekt ved å sitere et fagmiljø, selv om det kanskje er unødvendig i streng forstand, er at det hjelper til med å bygge opp et nytt forskningsfelt:

K348: *Uklart hva som menes med unødvendige siteringer/referanser i undersøkelsen. Det er klart man siterer sitt eget fagmiljø der dette passer inn og er relevant, ikke alle disse referansene er nødvendige i «streng» forstand – men jeg vil ikke si at de er unødvendige. Det er jo slik man er med på å bygge opp et «nytt» forskningsfelt. Jeg ser ikke noe direkte problematisk ved det.*

Hvordan relevans eller nødvendighet defineres er dermed en viktig årsak til at det er usikkerhet om hvor alvorlig denne praksisen egentlig er. Det er også forskjell på nødvendig og relevant. Som en annen respondent nevner, tar man kanskje med flere kildehenvisninger til kollegaer enn strengt tatt nødvendig,

men man tar ikke med irrelevante. I tillegg nevner tre respondenter at kollegiale normer og det å fremme samarbeid kan være viktige årsaker til forekomsten av unødvendige siteringer:

K971: Spørsmål om strategisk sitering av egne og kollegaers arbeid. Dette anser jeg som en del av det å være i et kollegium. Vi skylder hverandre å vise frem det våre kollegaer har bidratt med. Det dere ser på som unødvendige siteringer er nødvendige for markering.

K923: Kategorien Legge til referanser utan opplagt grunn er ufullstendig. Dersom dette skjer er det meir for å legge til rette [for] samarbeid / ikkje legge seg ut med forskergrupper meir enn å oppnå noko konkret av referansen.

Når vi oppsummerer innspillene til denne praksisen kan vi se at det er to faktorer som får oppmerksomhet her. For det første kommer fokuset på økonomiske og systemiske aspekter frem ved at deltakere begrunner denne praksisen med insentivpress om økt siteringsfrekvens. For det andre ser det ut til at denne praksisen er forbundet med sosiale relasjoner og normer. Dette blir tydelig ved at tanker rundt makt, normpress og kollegialitet kommer inn i bildet når flere av deltakerne evaluerer denne praksisen, mens dette var mer fraværende i diskusjonene rundt de to andre siteringspraksisene. Mens makt og normpress har negative overtoner, har kollegialitet et klart positivt ladet innhold. Her er det viktig å minne om at nettverksrelasjoner – såkalte «invisible colleges» (Price, 1986) – kan oppleves som viktigere for forskere enn institusjonelle tilknytninger.

1.2 Praksiser knyttet til medforfatterskap

Både **gaveforfatterskap** og **det å nekte forfatterskap** ble mye diskutert, spesielt blant deltakerne fra naturvitenskapelige fagfelt, som påpekte at dette var aktuelle problemstillinger hos dem. En faglig koordinator ved et naturvitenskapelig institutt fremhever for eksempel at medforfatterskap har blitt mer aktuelt og samtidig mer komplisert:

D6: Det er betydelig mer ut av dette [større grupper av medforfattere] i dag enn det var når jeg begynte som forsker Da var vi kanskje en tre-fire stykker som var godt kjent med hverandre og vi skrev en del arbeider sammen, og det var helt naturlig hvordan vi gjorde det og hvilken rekkefølge det var på forfatterskapet. Nå, når du får disse større samarbeidsprosjektene med multiforfatterskap på vitenskapelige arbeid, ja så kan jo det ofte bli litt sånn når du kommer litt ut i rekkene på forfatterskapslisten, hvem er det som egentlig ... hvorfor er du der og medvirkende der?

En grunnleggende refleksjon over gråsonene i disse praksisene var at det kan være vanskelig å etterleve prinsipper og kriterier i praksis. I fokusgruppen ved det «gamle» universitetet diskuterte en erfaren biolog (D11) med en yngre biolog (D9) hvor godt man skal kunne gjøre rede for artikkelen for å være medforfatter, der spesialister fra ulike felt gjerne har bidratt med kompliserte tekniske detaljer:

D11: Jeg er med på den ideen at hvis du er medforfatter så skal du kunne gjøre rede for artikkelen. Men det har blitt ganske utopisk i vår tid i biologien nå, så ...

D9: Men altså artikler som bygger på, cutting-edge teknologi og sånne type ting, det er jo ting som også kan komme inn i et økologisk studie som jeg gjør. Jeg kan ikke gjøre rede for de her maskinene og sånt.

D11: Altså det blir jo litt sånn, altså den måten jeg ble oppdratt på, da skulle jeg kunne gjøre rede for det. Men jeg er enig, jeg ser den, det er ikke forventet lenger. Men det var det før altså.

Gitt disse uklarhetene er et viktig poeng knyttet til de ulike oppfatningene av hva som utgjør kriteriene for rettmessig forfatterskap og hva disse innebærer i praksis. Forskjellene mellom fagfeltene kom spesielt tydelig frem. Blant annet beskriver en fagperson med lederansvar ved det «unge» universitet dette slik:

D26: Der opplever jeg jo at vi tenker forskjellig. I samfunnsvitenskapen så skal det jo fryktelig mye til før noen er med som forfatter Og så skjønner jeg og at forfatterpraksisen kan være annerledes, for det å skrive innenfor samfunnsvitenskap handler om veldig mye mer enn å rapportere noen resultater og diskutere de. Det handler jo ofte om å resonnerer og utvikle et resonnement gjennom selve skrivingen. Så det er noen måter å forstå at det er forskjellig på, men samtidig så er det jo veldig rart at vi har så forskjellig forfatterskapspraksis.

Flere deltakere kom inn på påstanden om at samfunnsvitenskapelige forskere generelt har en strengere oppfatning av grenser for medforfatterskap. En spesielt god diskusjon av dette utviklet seg i fokusgruppen ved det «unge» universitet, der deltakerne gikk dypere enn kun å konstatere forskjellene. Ved å reflektere over ulikheter mellom forskningskulturer og hvordan de oppfattet stipendiatenes dannelsesarbeid, beveget deltakerne seg inn på hvordan de regulerte seg selv i forhold til det de oppfattet som normer innenfor sine fagmiljøer. Sosiologen startet med å fortelle at innenfor hennes fagfelt tilsier kulturen at studenten skal utvikle sitt arbeid mest mulig selvstendig, og veiledere som er medforfattere kan mistenkes for maktmisbruk:

D24: Hos oss på sosiologi jeg er veldig opptatt av at det er en autonom scholar som du driver og utdanner. Så du skal ikke pålegge noe press, eller du skal la den personen vikle seg ut faglig på egen hånd. Og jeg husker jeg syntes det var et veldig savn, for mine veiledere tilbød seg aldri noen kontakt med meg faglig. De lot meg skrive alt. Og jeg tenkte så, 'åh det hadde vært gøy å skrive noe sammen', men de var utrolig forsiktig på å gå inn på det. Det var min empiri og de lot meg på en måte bare holde på. Og nå gjør jeg egentlig mye av det samme selv med mine stipendiat. Riktig eller galt, det vet jeg ikke, men det ville være, det ville føles veldig rart å skulle begynne å foreslå det for stipendiatene mine. Det ville føles nesten som jeg, utøvde makt da. Så det, så der er vi litt, der har vi forskjellig kultur.

Til dette svarte biologen at i hans fagtradisjon blir stipendiaten betraktet mer som en medarbeider som arbeider på et prosjekt sammen med sin veileder, og veilederens medforfatterskap blir dermed ansett som mer selvsagt:

D20: Jeg kommer fra en faglig tradisjon der det at veileder er med på en vitenskapelig artikkel ... det er en del av en doktorgrad, det er helt selvsagt. Altså, det er ikke absolutt at veileder er med på alt. Men, i utgangspunktet er det på en måte det som er det vanlige. Og, personlig skrev jeg en artikkel på min doktorgrad som jeg skrev helt alene, som ikke veileder var med på, men det er ikke så veldig vanlig har jeg inntrykk av. Og da må det på en måte være noen grunn til at veileder ikke skal være med. Men det føler jeg også har en sammenheng med at ofte så kommer en stipendiat inn i et prosjekt som veileder har formet. Du blir ansatt på dette prosjektet her, dette her er det du skal jobbe med. Du jobber gjerne selvstendig, men det er på en måte barnet til veilederen.

Biologen påpekte videre at det kunne virke mistenkelig hvis veilederen ikke er medforfatter – har ikke veilederen gjort jobben sin? For sosiologen var det helt motsatt – hvis veilederen er medforfatter på stipendiatens arbeid var det mistenkelig: har veilederen utnyttet sin maktposisjon?

D24: Hos oss, jeg tror det ville bli sett på som nesten et litt sånn manipulerende svakhetstegn. Jeg er redd for det, hvis du var med på alle greiene som stipendiaten gjorde så ville folk tenkt 'hva slags makt har du egentlig utøvd her'?

Deltakerne kom frem til at dette for det første har å gjøre med arbeidsmåter innenfor fagområdene, noe som ble beskrevet slik av en deltaker med tverrfaglig bakgrunn:

D22: Det ligger jo noe sånt, forskjellige måter å drive forskning på her altså, med naturvitenskap, medisin, teknologi, veldig ofte forskning rundt foregår i grupper, på laboratorier, ikke sant. Og der er du ikke alene om det, man er i en mye større grad i fellesprosjekt enn det du finner i humaniora og samfunnsvitenskap hvor det er en mer sånn dannelsesprosess hvor du skal drive et menneske fram og vise at nå står du selvstendig.

I tillegg til forskjellene i arbeidsmåte viser diskusjonen ulikheter i oppfatninger om akademisk karriere og hvordan vitenskap oppstår. Sosiologen oppfatter stipendiaten som en selvstendig akademiker som veilederen skal hjelpe fremover i hans eller hennes individuelle karriere. Biologen betrakter en stipendiat mer som en kollega som han samarbeider direkte med i sin rolle som veileder på et fellesprosjekt. Biologen fremhever hvordan vitenskap utvikles i en mellommenneskelig samarbeidsprosess, mens samfunnsviteren fremhever hvordan vitenskap utvikles inne i individets hjerne. Videre, mens biologen og sosiologen representerte ytterpunktene var to deltakere som arbeidet mer tverrfaglig, usikre på hvor de skulle plassere seg. Disse deltakerne påpekte at det var mye usikkerhet og stor uenighet om normer og praksiser angående medforfatterskap i deres felt, ikke minst internasjonalt.

Ulike oppfatninger av rettmessig forfatterskap ble også diskutert i lys av forskjeller mellom kulturer mer generelt, for eksempel i internasjonale samarbeidsprosjekter. Én av kommentarene til spørreundersøkelsen gir en god illustrasjon, hvor det påpekes at i store tverrfaglige eller tverrkulturelle prosjekter kan det råde ulike oppfatninger om hvor betydelige hver av deltakernes bidrag er:

K807: Hva som er vesentlig bidrag til forskningsresultater kan noen ganger synes usikkert i store prosjekter (f.eks. EU prosjekter) der det kan være sterkt ønske om å ta med mange forfattere, for å anerkjenne deltakelse og binde sammen et konsortium (det har en viktig funksjon for samarbeid og videre resultater)

Det andre hovedmomentet når det gjelder oppfølging av medforfatterskapspraksiser er at de kan være vanskelige å etterleve som følge av sosiale relasjoner (jamfør praksisen «å sitere kollegaer unødvendig»). Den ene siden av dette er sosial tilpasning, for eksempel ved at en inkluderende medforfatterskapspraksis kan være essensielt for et godt samarbeid. En slik indirekte sosial verdi av gaveforfatterskap antydes i noen av kommentarene til spørreundersøkelsen:

K92: I have sometimes included as authors colleagues who did not really do much for the article. However, I still did it because although they did not contribute much scientifically, they may have contributed in other ways, such as being supportive, discussing ideas, or just being a presence during the research and writing process. There is a social dimension to research. Sometimes you collaborate with people and the main benefit is just of not being alone. So there is also (indirect) value to "gift authorship".

K755: Knyttet til (med)forfatterskap. Dette er svært vanskelig på min institusjon. På den ene siden så er det enkelt å følge retningslinjene. De er tydelige og forståelige. På den andre siden er det svært vanskelig, fordi det medfører at kollegaer som utfører nødvendig arbeid i liten grad får publikasjoner som de er avhengig av for sin karriere. En kan velge å ikke ta de med, og «holde sin sti ren», eller en kan overinkludere, som blir mer kollegialt.

K962: Angående gaveforfatterskap har jeg opplevd problemer knyttet til at man gjerne i oppstartsfasen

av forskningen/skrivingen har mange forfattere. Når artikkelen fokuseres i en retning hektes gjerne forfattere av rent substansielt, men man velger å ha dem med i forfatterlisten for å unngå den litt ekle og potensielt konfliktfylte prosessen med å si at noen ikke har bidratt nok. Det er altså primært for å unngå krangling og å skuffe noen, at de blir stående selv om de ikke oppfyller Vancouver-reglene.

Andre hevder at dette også omhandler negative maktforhold, for eksempel avhengighetsforhold til forskningsledere, veiledere eller andre:

K1092: Når det gjelder konflikter i forbindelse med publisering/medforfatterskap er det som regel et fåtall mennesker det er snakk om - men det likevel viktig å ta tak i. Mange har ingen kjennskap til de etiske retningsreglene og tar seg gjerne til rette ovenfor yngre forskere (PhD + postdoc spesielt).

K809: Mhp medforfatterskap så er det mange gråsoner som ikke passer så godt inn i spørsmålstilling. F.eks. leder for forskningsavdelingen får gjerne medforfatterskap p.g.a. sitt bidrag til å hente inn prosjektet (basert på renommé og nettverk) selv om vedkommende ikke har bidratt så mye til selve forskningsarbeidet. Få er nok villig til å krangle om det.

K519: Valgte å akseptere å gi gaveforfatterskap på flere av mine artikler grunnet ønske fra veileder. Noen ganger av politiske hensyn, og andre ganger for å få et sterkt navn på forfatterlisten. Jeg forstod det var feil, men følte ikke sterkt nok for det til å krangle på det.

Disse kommentarene viser at samhandlingsnormer, hierarki og maktforhold kan ha stor betydning. Dette gir en ekstra dimensjon av kompleksitet til disse praksisene, noe som fører til at grenseoppgangen for hvor stort et bidrag skal være for at det skal telles som forfatterskap ikke bare er praktisk vanskelig å definere, men også relasjonelt betinget.

Det ble også nevnt at ulike medforfatterskapspraksiser kanskje har større konsekvenser for det sosiale enn for det rent vitenskapelige. Dette ble påpekt av en deltaker i fokusgruppeintervjuet ved det «gamle» universitetet i en kommentar som beskriver forskjellene mellom praksisene ved å referere til hvem som er «skadelidende»:

D11: Det er litt interessant den der forskjellen på hva som er uetisk i forhold til forskning som ide, bevegelse, og hva som er uetisk som bare sånn mellommenneskelig karriere-type forhold. Så gir du noen gaveforfatterskap da vil de kanskje kunne få en jobb i stedet for en annen person, ikke sant? Og som da er skadelidende. Så det skader for såvidt ikke forskningen kanskje så mye da. Og kanskje noen som ikke er så gode på jobben men Ja dette er jo tross alt, det meste av dette her handler om personlig og ikke om forskningen som sådan.

Samlet ser vi at medforfatterskapspraksiser rommer spesielt mye kompleksitet, da både ulike akademiske normer og sosiale relasjoner kan spille inn på hvordan kriteriene for medforfatterskap anvendes i praksis. Det vil si at selv om direkte publikasjonspress kan ligge bak diskutabile medforfatterskapspraksiser (som fremhevet av bl.a. Tijdink et al., 2016; Fong & Wilhite, 2017), kan det også være mer komplisert. Mer spesifikt kan både direkte press fra en overordnet, ønske om å pleie sosiale relasjoner og forsøk på å unngå konflikter være grunner til at diskutabile medforfatterskapspraksiser aksepteres. Dermed ser det ut til at publiseringspress bare er én av flere mekanismer som bidrar til diskutabile medforfatterskaps-praksiser.

1.3 Endre studie etter press

Praksis 6, å forandre en studies design, metode og/eller resultater etter press fra interessenter eller finansieringskilder, ble diskutert mindre enn de andre praksisene. De fleste refleksjonene understreket at forskningens frihet står høyt, og noen nevnte at etter deres oppfatning var denne praksisen mest aktuell i medisinske forskningsmiljøer.

Ikke overaskende var det deltakerne fra forskningsinstituttene som hadde flest refleksjoner over denne praksisen. I fokusgruppen fortalte deltagerne fra et samfunnsvitenskapelig institutt om sine erfaringer med forventinger fra oppdragsgivere:

D4: Vi gjør en del oppdrag, der vi får et mandat der oppdragsgiver har definert en problemstilling som vi da skal drive forskning omkring. Det er litt sånn gråsoner mellom forskning og utredning her og så videre, men det er nok en del press, enten det er helt åpent press eller om det er implisitt at det er visse ting man ikke liker. Og, man leverer ofte utkast til en rapport og så får man kommentarer tilbake, og der kan det være noen forsøk på å pynte på konklusjonen eller slipe av de skarpe kanter som kanskje ikke er politisk korrekte.

En forskningsleder ved det samme instituttet forklarte at det er rom for forhandlinger i prosessen, noe interessenter kan forsøke å utnytte:

D8: En del av prosessen er at ting skal ut på gjennomgang av de som har bestilt studien. Og det kommer ofte tilbake kommentarer på ting som de rettmessig ønsker en bedre argumentasjon for. Men det kan óg til tider være kommentarer som går på ting som vi mener er feil. Så da er det jo viktig å stå opp mot det. Enkelte ganger og så blir det en justering og fotnote på ting, rett og slett at vi legger inn mer argumentasjon for vårt syn i det hele igjen. Men det er óg tider at de kommer med ting som vi kanskje har oversett i studien og som vi er nødt til å ta med altså. Så dette er, i veldig mange tilfeller så er dette en ryddig prosess fordi du forholder deg til folk som sitter med en spesiell kunnskap om det, men det kan og til tider bli opplevd som press fordi de ønsker å framstille ting på en bedre måte.

Et medlem av det forskningsetiske utvalget ved dette instituttet fremhevet også at dette er et begrenset problem, men at når dette skjer, er det gjerne i de prosjektene der standardkontrakten⁸ ikke benyttes:

D5: Hovedproblemet er jo at en del av de prosjektene vi gjør er litt sånn i grenseland forskning-konsulentvirksomhet. Vi er i en avhengighetssituasjon i forhold til inntekter. Vi har for lite makt i en del tilfeller til å kreve at for eksempel standardkontrakten for forskning skal brukes når det egentlig er den vi burde ha brukt. Og det gjør da at du har, hvis ikke du er under en kontrakt så har egentlig i en del tilfeller oppdragsgiver mulighet til å skrive om det du på en måte har, eller kreve omskrivning. Eller at de bare tilbakeholder saken. Så et hovedproblem for oss er at vi savner på en måte en klar definisjon – 'dette er forskning - dette er ikke', som vi kan bruke i forhold til oppdragsgiver og si at 'her må en bruke standardkontrakt for forskning faktisk, dette er ikke et konsulentoppdrag'.

Deltakeren forklarte videre at samhandling med finansører kan være utfordrende, siden disse gjerne har mangelfull opplæring i forskningsetikk og dermed en manglende forståelse for forskningsetiske begrensninger:

⁸ Standardavtalen er utarbeidet av Kunnskapsdepartementet (revidert i 2012). Tostensen og Kaiser (2013) understreker at dette er en frivillig kontrakt som avklarer forholdet mellom partene og kan tilpasses ulike situasjoner.

D5: *Opplæring i forskningsetikk blant forskningsfinansierer, den er ofte veldig mangelfull. Så vi snakker mye om bestillerkompetanse på metodiske spørsmål. Bestillerkompetanse på forskningsetiske spørsmål, det tror jeg ofte er mye mer mangelfullt enn det burde være. Og det gjelder formulering av prosjekter og programmer og hvilke rammer en skal ha. Formulere ting vidt eller smalt og hva man kan blande seg inn i som oppdragsgiver og hva man skal holde seg unna. Og det dreier seg og om hva man bruker forskningsdata om etterpå i en politisk prosess og sånt. Der er det óg mangler, og vi har hatt tilfeller her på instituttet hvor vi måttet ta dette opp med NESH blant annet, og si at det var faktisk ikke ålreit at denne politikeren brukte våre resultater på den måten der.*

Dette illustrerer at mangelen på «bestillerkompetanse» vedrørende forskningsetiske begrensninger oppleves som problematisk ikke bare i sammenheng med planlegging og utarbeiding av forskningen, men også at bruken av funnene kan bli forskningsetisk problematisk.

En annen side av saken som denne deltakeren også nevner, er selvsensur – det vil si at forskere velger å unngå visse problemstillinger for å unngå konflikt:

D5: *Det store og vanskelige hovedproblemet med forskningsetikk på en institusjon som dette, det er selvsensur. Reaksjoner du vet kommer fra oppdragsgiver, gjør at visse problemstillinger og perspektiver unngår du. Du jobber gjerne ikke på visse tematikker og så videre. For du vet det vil bli vanskelig. Og dette har jeg erfart selv, du kommer opp med, altså jeg har kommet opp med upopulære konklusjoner og sånt tidligere, og det har senere ført til jeg ikke har fått oppdrag eller blitt tatt seriøst i diskusjoner på samme tematikk senere Realiteten der er at mange, tror jeg, legger begrensninger på hva de spør om. Dessverre. Så selvsensur det er det store problemet tenker jeg. Ikke direkte fusk og omskriving av resultater og sånt, det skjer i sjeldne tilfeller men, men der ting de vil unngå å snakke om og forske på.*

Ved universitetene var det mindre refleksjoner over slike temaer, selv om mange enheter i økende grad oppfordres til samarbeid med næringslivet. Noen deltakere nevnte at de mente dette var mer relevant for medisinske fagfelt enn for deres eget, selv om det også kom frem at enkelte stipendiater er finansiert av, eller samarbeider tett med næringslivsaktører. I slike tilfeller ble det hevdet at det er lettere å forhandle eller si nei til ugunstige kontrakter, noe som ble poengtert av en deltaker fra forskningsetisk utvalg ved det «unge» universitetet:

D27: *Jeg mener at normalt sier ikke folk nei til samarbeid (med industri), men folk prøver å forhandle kontrakten, sånn som det er naturlig. Og det støtter jeg. Som regel går det veldig greit, men det kan godt være at i noen tilfeller industrien vil at det ikke skal publiseres ... Men for oss det er kanskje lite aktuelt for hvis du tenker sånn at du har stipendiat som jobber på prosjekt, klarer ikke stipendiaten å disputere hvis han ikke publiserer. Så det betyr bare at industri eller partner blir forklart situasjonen, og som regel går det greit.*

Andre deltakere ved universitetene tolket spørsmålet litt annerledes, og gjorde seg tanker rundt hvordan det kan komme press fra ulike typer interessenter, som for eksempel deltakere eller forskningsledere. Som et medlem i forskningsetisk utvalg ved det «gamle» universitetet beskriver, kan press tolkes bredt, og det kan oppleves å komme fra autoriteter ved den egne institusjonen:

D17: *Det trenger ikke være business eller store virksomheter, det kan rett og slett være autoriteter i din egen forskningsinstitusjon som legger et press på ... Og noe av dette er jo rett og slett noen ganger bare ledelse, altså 'tough shit', men i denne gruppa så må du gjøre det sånn, og du kan ikke gjøre det sånn. Du kan tenke at 'det vil jeg ikke eller det syns jeg ikke, men okay, jeg bøyer meg fordi det er forskningsleder som bestemmer'. Og der kan folk ha veldig ulike tolkninger og forståelser av hva som har*

skjedd da, av hva som har blitt bestemt. Sånn at 'etter press fra interessenter' er veldig bredt. Det er noen ganger legitimt, og noen ganger ikke legitimt. Det kan gå på, altså legitim forskningsmessig autoritet som stiller et krav som du opplever som et press som er et eksplisitt press, også sier du vel, det har jeg ikke lyst til, men så sier vedkommende at, men sånn må du.

Oppsummert omfatter de problemene som diskuteres forhandlinger av standardkontrakter, å skille mellom konsulentoppdrag og forskningsoppdrag, at forskningsfinansiører ikke har fullgod forståelse for forskningsetikk, og endelig at forskerne utøver selvsensur. Press kan også tolkes bredere og inkludere press fra deltakere, ledere eller andre som har interesse i eller er involvert i forskningen. Sammenliknet med de andre praksisene ser vi at denne også knyttes til sosiale relasjoner og makt, noe som gjerne blir ekstra komplisert ved at eksterne forskningsfinansiører gjerne har andre agendaer enn forskere og mindre forståelse for forskningsetiske hensyn. Videre kan det virke som at deltakere fra universiteter er noe mindre reflekterte over kompleksiteten i denne praksisen. Siden tendenser viser at UH-sektoren nærmer seg instituttsektoren og tar mer og mer oppdragsforskning (Forskningsrådet, 2018) har de trolig noe å lære av forskningsinstituttene, som har bredere erfaring på området. Dette er for øvrig et funn som også fremkom i en nasjonal undersøkelse om oppdragsforskning allerede i 2003, der instituttene viste seg å ha bedre rutiner for kontraktinngåelse enn universitetene (Kaiser et al., 2003).

Oppsummering

Det generelle hovedinntrykket bekrefter et gjennomgående argument i andre kvalitative studier av forskningsintegritet (De Vries et al., 2006; Davies, 2018; Johnson & Ecklund, 2016). Diskutable praksiser inneholder mange gråsoner som gjør at det kan være utfordrende for forskere å manøvrere i de normene som er relatert til de spesifikke praksisene. Deltakerne i intervjuene påpeker grensetilfeller der praksisene heller mot det som oppfattes som akseptabelt, gitt ulike kontekster. Når deltakerne reflekterer over avstanden mellom forskningsetiske normer og praksis fremkommer flere forklaringer: uklare normer, uklare avgrensninger, manglende opplæring, maktstrukturer og press, sosial tilpasning, systemiske forhold knyttet til finansiering og ulike kulturer (mellom institusjoner, fag og land).

Når vi sammenlikner de seks praksisene fremkommer også sentrale forskjeller mellom dem. Mens plagiering og kopiering av kildehenvisninger kobles til mer tekniske forskningsetiske normer, slurv og tidspres, kobles medforfatterskap og unødvendige referanser til sosiale normer for samarbeid, kollegialitet og maktforhold. Vi kan dermed plassere praksisene langs en akse fra individuell integritet til integritet i sosiale relasjoner. Plagiering og kopiering av kildehenvisninger har mindre med direkte sosiale relasjoner å gjøre, og går dermed mer på forskerens individuelle integritet. Det «å referere til kollegaer» nærmer seg mer en praksis der integritet utspilles i sosiale relasjoner, mens «medforfatterskapspraksisene» er spesielt knyttet til sosiale relasjoner. Når vi går dypere inn i de praksisene som blir påvirket av sosiale normer, finner vi både negative sosiale relasjoner som press og maktmisbruk, men også «positive» sosiale relasjoner som omfatter pleie av samarbeid eller fremme av kollegialitet, og som kan virke inn. En konsekvens er at det kan være ekstra vanskelig å håndtere saker som har med sosiale relasjoner å gjøre. En rådgiver ved det «unge» universitet nevner blant annet at forskningsetisk utvalg ikke vil ta opp slike «personalsaker», og at de dermed er svært vanskelig å håndtere.

2) Arbeidsmiljø/forskningskultur og forskningsintegritet

Mye av litteraturen om forskningsintegritet fokuserer på hvordan systemiske aspekter som publiseringspress og konkurranse påvirker forskningsintegritet negativt. I intervjuene var vi opptatt av å ikke lede deltakerne rett på slike negative aspekter. Vi ønsket også å få frem variasjoner i forståelsen av hvordan arbeidsmiljø og forskningskultur kan bidra til eller være til hinder for forskningsintegritet i ulike institusjonelle kontekster. Vi spurte derfor om hvilke aspekter ved arbeidsmiljøet og/eller forskningskulturen som påvirker forskningsintegritet. Tre temaer viste seg å være spesielt fremtredende i intervjuene, også understøttet av gjennomgangen av kommentarene til spørreundersøkelsen: åpenhet og uformelle diskusjonsfora, press/konkurranse og byråkratisering.

2.1 Åpenhet

Temaet «åpenhet» ble tatt opp i alle intervjuene, ofte som første innskytelse etter spørsmålet hvilke aspekter ved arbeidsmiljøet/forskningskulturen bidrar til forskningsintegritet? Her var det stor enighet mellom både institusjonstyper og fagmiljøer om at «åpenhet» er viktig, men kommentarene viser at åpenhet kan ha ulik betydning ved ulike institusjoner.

Ved forskningsinstituttene ble åpenhet ofte trukket frem i sammenheng med deling av data. I fokusgruppeintervjuet ble det fremhevet at deling av data og samarbeid fører til at forskere er nøye med å etterfølge etiske prinsipper:

D2: Det med åpenhet det tenker jeg er veldig bra, og det her med å ikke være redd for å dele det som en sitter på. En ser at bare i gruppa vår så må en åpne opp for å dele data og metoder, jeg tror det fremmer forskningsintegritet ... Jeg var nylig på et møte på et prosjekt som har holdt på en tiårsperiode, et større prosjekt med mange partnere. Og han som ledet dette prosjektet sa han hadde sett en stor forandring fra starten, der folk satt på det de hadde og ikke ville dele, til nå i dag der de gjerne deler ideene om hva de skal gjøre før de har begynt å gjøre det selv, og ikke er redd for at andre skal ta ideene.

D1: Det var et veldig fint poeng. Spesielt det med å dele data, da har du, når du deler ting da må du være sikker på at alt er på stell, ellers så blir du arrestert.

Her antydes det at åpenhet om deling av data forutsetter en tillit som gjerne må opparbeides over tid.

Ved det «unge» universitetet ble åpenhet forstått som det å fremme en kritisk kultur og diskutere etiske utfordringer, slik en fagperson med lederansvar beskriver:

D26: At det er en kritisk kultur i den forstand at det er helt ålreit å stille spørsmål ved andres måte å tenke problemstillinger, hvordan nærme seg tema, metodebruk, formidling. Altså alt. At det er helt ålreit å ha åpenhet og diskusjon om det. Men samtidig forhåpentligvis også ha en ... aksept for at det er forskjellig. Men den aksepten må jo ikke dras så langt, for det er jo noen grenser for hva som er god og dårlig forskning uansett. Man kan jo ikke bare skylde på at man har forskjellige perspektiver på ting. Men samtidig så er det jo viktig at det er et slags støttende miljø. Altså, det må være lov å gjøre feil ... Det må være en sånn kritisk ... en åpenhet for kritiske spørsmål fra alle kanter. Men samtidig så må det være et ... altså folk må jo ikke gå rundt og være redde for å blottlegge sine ... sine misser, for eksempel.

I fokusgruppen ble dette diskutert i sammenheng med kommentarer om at det «unge» universitetet streber for å markere seg som fremragende, og en konsekvens kan være at man mister rommet og åpenheten for å diskutere usikkerhet og feilbarlighet:

D24: *Det som er vanskelig, det som er sårbart og feil, og det mangler vi litt på når vi rusker fram som et ungt universitet hvor vi skal liksom markere oss i dette miljøet. Så der er jeg enig med deg [henvender seg til D20]. Og jeg liker litt den, det rommet for de diskusjonene som er viktige. For, altså etikk er fullt av problemstillinger. Og vi lærer av å gjøre feil, å gjøre mer eller mindre gode eller dårlige vurderinger. Det er ingen som gjør dette perfekt. Hvis du tror det, så har du et problem, men ja, så vi må fortsette å snakke om det.*

På lignende måte som ved det «unge» universitetet trekker deltakerne fra det «gamle» universitetet også frem viktigheten av å ha en åpenhetskultur for å diskutere etiske problemstillinger:

D9: *Jeg vil si åpenhet*

D15: *Ja. Og det å tørre å stille kritiske spørsmål til hverandre og, enten om hverandres arbeid eller bare sånn på generell basis sånn at folk liksom får øvd den der kritiske refleksjonsmotoren kanskje?*

D9: *Altså at du må tørre å si ifra, hvis du mener det er urimelig at jeg skal være medforfatter så vil jeg høre det, så må vi diskutere dette her. Og hvis det blir vanskelig så fins det noen vi kan snakke med som kan kanskje hjelpe oss da. Men det å altså ha en åpenhetskultur med at her må man dele etiske problemstillinger helt generelt, altså vi må snakke om dette her.*

Vi kan dermed se at åpenhet kan innebære både det å dele data for å sikre forskernes selvregulering og det å balansere mulighetene for å komme med kritikk av hverandre med rom for å diskutere feil som er begått.

Diskusjonene av åpenhet dreide ofte mot hvordan mer åpenhet kunne organiseres, enten gjennom å legge til rette for forskningsetiske refleksjoner/diskusjoner i planlagte seminarer, eller gjennom mer uformelle diskusjonsfora.

En deltaker ved det «gamle» universitetet nevnte at han hadde stor nytte av en slik uformell gruppe for de midlertidige forskerne, som han kalte «forum for syting og klaging»:

D9: *Vi har sånn, vi midlertidig forskere, et «forum for syting og klaging». Jeg har følt på at det har vært nyttig, for det er masse ting som ... det er alltid en eller annen som har vært borti noe lignende, når det er noen medforfattere i USA som er helt ubrukelige ... altså bare få snakket om det. Det er ikke noe fasit på dette her, men 'jeg har vært borti noe lignende og det gikk skikkelig galt, kanskje du skal prøve noe annet'. Eller, og så bare at dette blir et samtaleemne, tenker jeg, er en veldig god start for etter hvert så dukker det opp så mange situasjoner hvor dette her er høyst relevant. Det å bare ha et forum der dette kan diskuteres, ikke nødvendigvis med en ekspert, men bare erfaringsutveksling.*

En deltaker ved det «unge» universitetet fremmet et lignende forslag om å ha et «etikkhjørne», et uformelt sted der man kan møtes og snakke uformelt om problemene som dukker opp i forskningshverdagen, eller lokale fredagsseminarer, slik et medlem i det forskningsetiske utvalget ved det «gamle» universitetet nevner:

D16: *Litt sånn lokale fredagsseminarer der du forteller om siste ukes framskritt eller artikkelgjennomgang. Litt åpenhet om at ting er vanskelig, altså kollegastøtte, at vi lærer bort at den beste forskningsetikken er å spørre en kollega, som jo igjen har å gjøre med om vi har møteplasser, det tror jeg er helt nødvendig Uformelle ting er kanskje viktigere enn den formelle kontrollen.*

I fokusgruppen ved forskningsinstituttene diskuterte deltakerne hvordan samarbeid, som er vanlig ved instituttene, kan legge til rette for forskningsetiske diskusjoner. En forskningsleder ved det samfunnsvitenskapelige forskningsinstituttet fremhevet hvordan arbeidsmåten tilrettelegger for slik åpenhet:

D8: Vi har forskningsgrupper der både nye prosjekt og utkast til publikasjoner blir lagt fram, presentert og kommentert. Altså det i seg selv fremmer en kultur som da stiller spørsmål ved det hele. Det er for meg åpenhet i et arbeidsmiljø ... å balansere dette mellom å være faglig kritisk, men å framsette den kritikken på en konstruktiv måte. Altså det er med å skape et åpent lærende arbeidsmiljø, men samtidig så ivaretar den noe av det vi er nødt til å ha – som er en akademisk og kritisk holdning til både vår egen virksomhet og til kollegaene, som en sånn kollektiv forståelse av hvilken kvalitet er det vi ønsker å ha på våre ting. Så det er den der kritiske, men konstruktive og kollegiale holdningen til at vi skal ha et produkt som vi alle kan stå inne for.

Her påpekes det at siden arbeidsformen er basert på samarbeid, legges det til rette for interne diskusjoner og kvalitetssikring av etikk i hverandres arbeid.

Når vi vender tilbake til spørreundersøkelsen ser vi at 37,5 % svarte at de var enige eller helt enige i at ved deres avdeling/enhet blir «forskningsetiske spørsmål diskutert regelmessig». Et lignende funn ble gjort i PRINTEGER-prosjektets spørreundersøkelse, der 32,77 % var helt enige i at «det er en kultur for åpne diskusjoner om forskningsuredelighet og integritet ved mitt institutt», samtidig som «etiske refleksjonsgrupper og åpen dialog» ble ansett som en av de nyttigste strategiene for å fremme integritet (Vie, 2018, 8-10). Dette indikerer at det er rom for å forbedre mulighetene for åpne diskusjoner ved mange institusjoner.

2.2 Publiseringsspress og konkurranse

I våre data kommer det tydelig frem at publiseringsspress og konkurranse også bekymrer norske forskere. For det første viser en gjennomgang av kommentarene til spørreundersøkelsen at ulike former for press i forskningskulturene er et betydelig tema. En ordsky med de 100 mest brukte ordene i de 1134 kommentarene (ekskludert ord som «forskning» og «undersøkelsen», og tomme ord som «jeg», «vil», «synes» osv.) viser at ordet «press» (og «pressure») er blant de ordene som er nevnt flest ganger (131 ganger). I de kommentarene som nevner press, blir ofte publiseringsspress, tellekantsystemet og konkurranse om finansiering satt i sammenheng med forekomst av ulike diskutabile praksiser.

Her er to eksempler:

K523: Mye av dette som spørres om her er dessverre stimulert av våre forskningsmyndigheter og forskningsinstitusjoners ensidige press på enkeltforskere med krav om publiseringsspoeng, krav om innhenting av eksterne midler og stadig rapportering (store krav til produksjon og lite fokus på innhold, kvalitet og langsiktighet).

K814: Forskeren kan ikke lastes for å tilpasse seg virkeligheten (finansiering og belønning). Resultatet blir oppsplitting til flere publikasjoner, av og til tvilsomme medforfattere og stor grad av egensitering. Anser man dette som et stort etisk problem må systemet rundt forskningen endres, ikke forskningen.

For det andre var konkurranse og press også gjennomgående temaer i de kvalitative intervjuene og fokusgruppene. Press, konkurranse og tellekantsystem ble ofte nevnt som forklaringer på forekomsten av diskuterte praksiser, men også som et problem for kvalitet i forskning mer generelt. Deltakerne i fokusgruppen ved det «gamle» universitetet var spesielt bekymret for hvordan konkurranse/press påvirker forskeres frihet, og at viktige forskningstema blir prioritert bort. Dette ble koblet til tellekantsystemet og et press om å forske på de temaene som gir finansiering, slik som i denne diskusjonen mellom en professor i naturvitenskap og en professor i samfunnsvitenskap:

D12: Jeg har over tid erfart en ledelse som bare anerkjenner og fremmer det å skaffe eksterne forskningsmidler. Det skaper dårlig forskningskultur, merker jeg. Det har preget meg personlig på mange måter, men jeg merker det også på kollegaer som for eksempel sier at de vil ikke forfølge eller skrive om noe de egentlig brenner for, fordi det ikke er strategisk lurt. Så de driver med noe som er på siden av egen nysgjerrighet. Og det, hvis jeg sitter i en sånn lunsj med kollegaer, så synes jeg det, og du tør å ta opp det temaet, så gjelder det veldig mange. Og det, det er vel ikke forskningsintegritet, tenker jeg.

....

D11: Det strukturelle problemet er jo at det er en del forskningsspørsmål som rett og slett ikke blir fulgt opp, enten fordi folk vrir seg vekk fra det eller fordi at de som faktisk velger å jobbe med dem ikke får penger så de blir selektert ut ... jeg ser på det som et problem for forskningen fordi det fører til en sånn ensretting av forskningen som jeg opplever som uheldig særlig fordi det er så ville fashions, plutselig skal alle gjøre én ting.

Til dette kommenterte en av de yngre deltakerne at man i midlertidige stillinger er avhengig av å søke støtte, og at det kan gå på bekostning av egentlige forskningsinteresser. Dette ble diskutert mye, og det ble også, nokså spøkefullt, omtalt som en mulig form for «akademisk prostitusjon». I flere av de individuelle intervjuene ved det «gamle» universitetet ble problemstillingen med press og midlertidighet erkjent, slik blant annet en fagperson med lederansvar fremhevet:

D18: For eksempel, en ganske stor gruppe har mellomledere som også er midlertidig ansatte da, og da får du ofte en sånn ... du har liksom midlertidig ansatte som skal lede andre midlertidig ansatte. Og så skal alle disse her prøve å skaffe seg en CV, for en videre karriere. Og alle jobber veldig hardt og det er et veldig høyt konkurransepreg. Jeg tror, det er ikke alle, men jeg tror jevnt over når du har blitt fast ansatt så har du mulighet til å ha litt lavere skuldre. ... usikkerheten som er i sektoren, også kan bidra til et dårligere arbeidsmiljø. Så kan det igjen bidra til dårligere forskningsintegritet da.

I fokusgruppen ved det «unge» universitetet ble publiseringspress og insentiver også mye diskutert, men her ble det fokusert mer på hvordan dette påvirker medforfatterskapspraksiser og forholdet mellom veiledere og studenter:

D23: Ja, jeg tenker jo sånn, det med gjesteforfatterskap [medforfatterskap] og, at instituttleder eller dekan sier 'jasså, du har ingen publikasjoner i 2018, hvorfor? Hva har du brukt dine 400 timer til?' Ikke sant? Og dermed, så, ja liksom for å få noe, så skriver man navnet sitt på [studentenes arbeid]. Så det, jeg tenker det er den største utfordringen med ...

D20: Systemet?

D23: Ja, eller konkurransen

Ved instituttene fokuseres det på at konkurranse og publiseringspress kan føre til at det blir mindre åpenhet og deling av data blant forskere, slik som en naturvitenskapelig deltaker illustrerer:

D2: Konkurransen er liksom det grunnleggende og jeg er helt enig i det du sier [henvender seg til D3]. Bare siden jeg begynte på doktorgraden for seks-syv år siden så merker jo jeg at publiseringspresset blir større og større, og da er det sånn, det går på bekostning av åpenhet. For du vil ikke utsette deg selv for sjansen at noen skal stjele ideer. Det er rett og slett, ja farlig for deg selv og din egen karriere, hvis du ikke er med på karusellen. Så jeg tror nok det hadde, hvis en hadde hatt, klart å redusere det presset at kanskje en hadde hatt bedre tid til å tenke mer etikk, men og bedre muligheter og større insentiv for å dele.

En samfunnsvitenskapelig deltaker i fokusgruppen påpeker videre at konkurransen om midler kan gå på bekostning av uavhengighet i forskningen:

D3: Knyttet til dette her så kommer en og tilbake til spørsmålet om det med penger og finansiering og så videre. En er avhengig av å publisere aktivt for at en skal få noen nye prosjekt og nye forskningspenger, og det kan igjen sette deg i en litt sånn, ja utfordrende posisjon i forhold til uavhengigheten i forskningen din, og sånt i forhold til finansieringsaspektet. Så det er på en måte en sånn forsterkende effekt. Og det er nok i enda større grad bransjer som er avhengig av oppdragsforskning og den type ting i tillegg ...

Dette kan relateres til forklaringer som ble gitt på praksis nummer seks (å forandre en studies design, metode og/eller resultater etter press fra interessenter eller finansieringskilder); økende konkurranse om oppdrag kan gå på bekostning av oppfølging av standardkontrakter.

2.3 Byråkratisering av forskningsetikk

Bekymring for en byråkratisering av forskningsetikken blir nevnt ofte av fokusgruppedeltakere ved institutter, men også av fagpersoner med lederansvar ved universitetene. Det var spesielt deltakere fra samfunnsvitenskapelige fag som tok opp dette temaet.

I fokusgruppen ved forskningsinstituttene var dette et tema som deltakerne ofte kom tilbake til. Diskusjonen kom opp allerede under det første spørsmålet om hvordan man ble gjort oppmerksom på forskningsetiske prinsipper og normer, ved at en samfunnsvitenskapelig deltaker tok opp byråkratiet forbundet med søknader om forskningstillatelse:

D4: Prosessene [for å søke forskningstillatelse i utlandet] er ofte veldig byråkratiske. Så det er en sterk fristelse til å omgå den og bare kjøre i vei, med de partnerne du har da, uten tillatelse. Da kan du risikere, bortsett fra at du da bryter en del etiske regler, men du kan risikere at du blir deportert. Hvis det er noen av dine respondenter som stiller spørsmål om du har fått forskningstillatelse, og hvis du ikke kan vise til et stemplet dokument, så kan de rapportere deg og du blir sendt ut av landet og får ikke fortsette. Men, den byråkratiske prosessen gjør at det ofte blir forsinkelser, og det er et dilemma for forskeren.

Deltakerne kom tilbake til dette mot slutten, og fokuserte på problemet med formalisering og byråkratisering av forskningsetikken, blant annet gjennom etablering av «review boards». Deltakerne fra det samfunnsvitenskapelige instituttet var spesielt bekymret for at en «sjekkliste»-holdning kan gå på bekostning av bevisstgjøringen rundt forskningsetiske dilemmaer:

D3: Faren er hvis man formaliserer det (forskningsetikk) for mye og det er for eksplisitt fokus på det, så det blir det punktet i forskningssøknaden der du må skrive noe om det man egentlig ikke har noe å si noe

om. Altså det er noe du må gjøre, og så er ikke det så viktig likevel. Så da har jeg kanskje mer tro på at en skal, internalisere det på en eller annen måte – at en har det som en del av den faglige diskursen ... Faren med formalisering er at det blir noe du bare skal tikke av og ...

D4: Jeg er helt enig med deg på det punktet der. Jeg vil advare mot formalisering, det blir ofte sånn byråkratisering, A4, krysse av og så videre. Jeg tror det er mye bedre å satse på bevisstgjøring. Sånn at folk har dette inni hodet sitt når de designer prosjekter, hvordan de skriver artikler og rapporterer forskningsresultater og sånt. Det er klart det er mye viktigere. Og at man har det fast på dagsorden, som et underpunkt i interne seminarer og så videre.

En samfunnsvitenskapelig deltaker i fokusgruppen ved det «gamle» universitetet understreket også hvordan byråkratisering og fokus på sjekklisterpreget etikkgodkjenning innsnevrer forskningsetikken:

D12: Ja, for hva er forskningsetikk? Altså det kan jo defineres veldig snevert, som jeg synes det ofte gjør, eller veldig bredt. Og kanskje så bredt at det handler om alt vi holder på med. Og jeg er vel kanskje litt mer den skolen selv da men, en frustrasjon jeg har hatt med mitt fag er at det (forskningsetikk) defineres i dag veldig snevert. Og egentlig formalistisk. Jeg vil egentlig nesten gå så langt som å kalle det byråkratisk. Jeg satt i den forskningsetiske komiteen internt, og rev meg i håret fordi det var en ... norm i den komiteen at vi ikke skulle diskutere innholdet i prosjektene, men bare formelle kriterier, som har du ivaretatt anonymisering? Er det sikker lagring? Er det søkt NSD, eventuelt REK, altså regionale etiske forskningskomiteer ved helseprosjekter? Og så videre. Og hvis vi kunne hake av på alt det, så var det etisk godkjent. Mens jeg kunne sitte og kjenne at dette prosjektet her, har jeg veldig vanskelig å stå inne for ... og jeg signerer det som godkjent.

Deltakeren la frem en bredere definisjon av forskningsetikk som han etter hvert overbeviste de andre deltakerne i fokusgruppen om. Fagpersoner med lederansvar ved dette universitetet understreket imidlertid at selv om formalistiske godkjenningsmekanismer er nødvendige, kan for mye formalisme ha bekymringsfulle konsekvenser. En fagperson med lederansvar nevner at han er kritisk til den store rollen juristene spiller, fordi et fokus på overholdelse av regler kan gå på bekostning av en bredere diskusjon både om forskningsetikk og om fremgang i forskning generelt:

D19: Jeg jobber for at våre forskere skal fortsatt kunne være dristige. Vi skal ikke holde oss langt vekk fra ... fra grensene i redsel for å gå over en grense, vi trenger dristig forskning. Men hvis vi har en ... grundig og dyp forståelse for forskningsetisk tankegang, da tror jeg vi fortsatt kan være innenfor. Men det ser jeg som en fare. Og så sammenlikne det som nå skjer i samfunnsfagene med at NSD med en jurist, så deretter blir sendt sentralt til universitetet hvor det også vil være en jurist som endelig vil godkjenne. Hvor er den bredere diskusjon om forskningsetikk?

Dette understreker igjen en bekymring for at forskningsetikken skal forenkles gjennom formalisering og byråkratisering. I lys av den kompleksiteten som ligger i de diskuterte praksisene slik de er beskrevet under problemstilling 1, er dette en relevant bekymring.

Oppsummering

Når vi sammenfatter hovedtemaene gjenkjenner vi mye av det som tidligere er drøftet i den internasjonale litteraturen, spesielt forskernes opplevelser av at systemiske forhold som publiseringspress og konkurranse om midler kan ha en negativ effekt på forskningsintegritet og bidra til at diskuterte praksiser forekommer (spesielt knyttet til medforfatterskap, unødvendige siteringer

og endring av studier etter press). Generelt sett var det stor enighet om disse elementene på tvers av forskningsinstitusjonene, og forskjellene gikk mest på mindre nyanser i forståelsen av åpenhet.

Åpenhet, spesielt i betydningen å legge til rette for åpne forskningsetiske diskusjoner og gi rom for feilbarlighet, ble fremhevet som grunnleggende for å bygge opp en dyp forståelse for forskningsetiske problemstillinger. Motsetningen til dette, som bekymret mange av deltakerne, er at en byråkratisering og formalisering av forskningsetikken gjennom økt kontroll, regulering og sjekklisterpreget godkjenning kan gå på bekostning av en bredere diskusjon av forskningsetiske spørsmål. Dette er en relevant problemstilling i oppfølgingen av forskningsetikkloven og etableringen av redelighetsutvalg, inkludert hvilke typer initiativ disse utvalgene eventuelt skal ta, og hvilke som bør komme fra institusjonene som helhet.

3) Opplæring i forskningsetikk

Et delmål i denne rapporten er å se nærmere på opplæring i forskningsetikk, siden hele 36,8 % av deltakerne i spørreundersøkelsen svarte de aldri har deltatt på noen kurs/undervisning i dette, til tross for at slik opplæring i forskningsetikk nå er et lovfestet krav. Problemstillingen nevnt i innledningen legger opp til to ulike perspektiver: hvordan opplæringen organiseres (på institusjonsnivå) og hvordan den oppleves (av ulike forskere). I de individuelle intervjuene var organiseringen av opplæringen et sentralt spørsmål, mens opplevelser av opplæringen ble mye diskutert både i fokusgruppene og de individuelle intervjuene. I denne delen legger vi frem innsikter og synspunkter fra intervjuene, strukturert i tre temaer: Organisering av forskningsetisk arbeid ved institusjonene, hvordan forskningsetikk læres, og opplevelser av formell forskningsetisk opplæring.

3.1 Organisering av forskningsetisk opplæring – institusjonelle forskjeller og utfordringer

I de individuelle intervjuene reflekterte mellomledere og administrativt ansatte ofte over planlagte eller igangsatte opplæringstiltak (for alle ansatte, ikke bare for ph.d.-kandidater), inkludert spørsmål om ansvaret for organiseringen av opplæringen, tolkning av opplæringsdelen i den nye forskningsetikkloven, og generelle utfordringer ved å arbeide for forskningsetikk ved institusjonen. Disse refleksjonene antyder noe ulike tilnærminger ved de fire institusjonene⁹, spesielt når det gjelder tolkning av forskningsetikkloven, organiseringen av ansvaret for opplæringen og generelle utfordringer knyttet til forskningsetisk arbeid.

Et generelt inntrykk fra gjennomgangen av intervjumaterialet er at det «gamle» universitetet er den institusjonen som har tatt opplæringsansvaret i forskningsetikkloven mest alvorlig. De fire deltakerne med (mellom-)lederansvar eller med forskningsetiske verv var godt informert om forskningsetikkloven og reflekterte over dens betydning og uklarhetene i den. Dette kan ha å gjøre med at oppdateringene av forskningsetikkloven har vært diskutert på strategimøter og ledermøter. I intervjuene forteller fagpersoner med lederansvar at siden forskningsetikkloven har økt institusjonenes ansvar, har systematiske gjennomganger av forskningsetikk på veilederkursene, økt prosjektkontroll og et obligatorisk opplæringsopplegg for alle ansatte blitt diskutert. Siden dette er en stor institusjon med mange enheter, har det blitt utført kartlegginger på ulike fakulteter. Til tross for variasjoner ser det ut til at formelle kurs i forskningsetikk for både nyansatte og veiledere står i fokus i mange av enhetene innenfor institusjonen. Det ble påpekt at til forskjell fra opplæringen av nyansatte er det spesielt utfordrende å legge til rette for obligatorisk kursing av ansatte generelt. En fagperson med lederansvar bekymret seg spesielt for motstanden mot obligatorisk videreopplæring i etikk fra noen av de godt voksne i staben som har vært ansatt lenge:

D18: Det er jo ikke en ren alders-ting, men en ting som hyppigere forekommer blant godt voksne i staben enn de litt yngre, at de mener liksom sånn de sier, 'sånn har det alltid vært, vi har ikke hatt noe kurs, vi har aldri vært på veilederseminar før, hvorfor skal jeg det nå liksom? Det har gått bra bestandig, sånn har vi alltid gjort det'.

⁹ Her må det understrekes at en generell sammenlikning har begrenset verdi, fordi forskningsinstituttene i denne studien på størrelse med institutter ved universitetene. Da universiteter er store og løst koblede organisasjoner med svært ulike fagfelt, er det åpenbart at tiltak og praksiser vil variere mye mellom ulike fakulteter og institutter.

En annen fagpersonen med lederansvar nevnte som en videre bekymring at man kanskje har tatt forskningsetikkloven litt for alvorlig, og for at for mye etisk kontroll og regulering kan medføre uønsket byråkrati i forskernes hverdag:

D19: Det er så mye tåke, når det gjelder GDPR [EUs personvernforordning] og forskningsetikkloven, at man er redd for å ha bommet helt. Har vi tatt litt hardt i? Eller har vi undervurdert det, ikke sant? Og man har lyst, ja jeg tror du skjønner, jeg ser så absolutt behovet for beskyttelse av deltakere og sikker data og sånn. Men på en annen side har man ikke lyst til å ødelegge forskerens hverdag med byråkrati som ikke er nødvendig. Så det er balansen.

Disse to bekymringene fremhever at selv om forskningsetikklovens fokus på opplæring har blitt tatt alvorlig ved det «gamle» universitetet er det mange problematiske aspekter og utfordringer som kan oppstå ved implementering av ulike tiltak.

Ved det «unge» universitetet så det ut til at fagpersonene med lederansvar var mindre eksplisitte når det gjelder forskningsetikklovens fokus på opplæring, men til gjengjeld ga de inntrykk av å være svært opptatt av og oppdaterte på personvernlovgivning og GDPR. Her var det også lagt opp til færre sentralt organisatoriske opplæringstiltak for ansatte. Det ble nevnt at det finnes rutiner for opplæring av nyansatte (tilsvarende de på det «gamle» universitetet) og et veilederkurs for ansatte, men dette er primært på fakultetsnivå, og det virker som det er lite oversikt på sentralt nivå over hvordan dette fungerer. Økt opplæring i forskningsetikk for ansatte har blitt diskutert i det forskningsetiske utvalget, men det har ikke blitt truffet noen konkrete tiltak. En grunn til dette kan være at man har prioritert å få på plass forskningsetiske utvalg, der hovedmandatet ofte er håndtering av uredelige/diskutable tilfeller, snarere enn preventive tiltak. Dette ferske forskningsetiske utvalget hadde forsøkt å arrangere åpne seminarer, men disse ble avlyst av ulike årsaker, deriblant liten interesse blant ansatte. Mye av organiseringen av opplæringen i forskningsetikk er her lagt til administrasjonen, snarere enn den akademiske ledelsen ved fakultetene (f.eks. dekanene), selv om rektoratet formelt sett har det overordnede ansvaret. Noen av utfordringene med å legge slikt ansvar på administrasjonen kommer frem i et intervju med en administrativt ansatt som var engasjert i temaet:

D29: Det er alltid en utfordring å nå ut til fakulteter og institutter og de ansatte der Du er helt avhengig av at satsing som gjøres av institusjonen som helhet, forankres hos fakultetene eller hos instituttene. Og det er ikke helt per nå kapasitet til å ha den nærkontakten som man ønsker med forskerne. Man når ikke helt frem. Og altså det samme vil være tilfellet for forskningsetikk, vi vil slite med å nå klart nok frem, ha direkte nok kontakt med forskere til at ... altså vi får ikke den graden av kontakt som vi ønsker.

Det er tydelig at det kan være tungt for sentralt administrativt ansatte å nå ut til de faglig ansatte i svært ulike og spredte faglige enheter. Noen administratorer antydte dessuten at enkelte faglig ansatte syntes å være mistenksomme overfor innspill fra administrativt ansatte, fordi de tolket det som sentralisert kontroll.

I de to forskningsinstituttene hadde de faglig ansatte med leder- eller forskningsetikkansvar varierende kjennskap til forskningsetikkloven. Ved begge instituttene var det igangsatt prosesser for å etablere et forskningsetisk utvalg og gå gjennom interne etiske retningslinjer, noe som indikerer et fokus på §6 i forskningsetikkloven, snarere enn på §5. Dette kan ha å gjøre med at opplæringen i forskningsetikk ofte blir knyttet til universitetenes ph.d.-program. Ved de to instituttene vi tok for oss, ble stipendiater sendt til universitetene for å ta kurs i forskningsetikk der. Når det gjelder videre opplæring eller kursing av ansatte mer generelt, ser det ut til at det er enkelte ulikheter i organiseringen ved det naturvitenskapelig

og det samfunnsvitenskapelige instituttet. Ved det naturvitenskapelige instituttet har den faglige ledelsen satt et økt fokus på forskningsetikk og lagt dette inn som et tema i de årlige strategiseminarene. En forskningsleder ved instituttet forklarte at seminaret hadde lagt opp til at de ansatte skulle få diskutere egne erfaringer. Dette skal også ha inspirert de ansatte til å engasjere seg i organiseringen av et internt forskningsetisk utvalg. Ved det samfunnsvitenskapelige instituttet ble det til sammenlikning antydnet at instituttet ikke hadde tilstrekkelig fokus på god og relevant opplæring i forskningsetikk. Selv om instituttet hadde etablert et forskningsetisk utvalg, anså et av medlemmene i utvalget det som problematisk at ansvaret for opplæringen hadde blitt delegert til administrasjonen:

D5: Sånn organisatorisk er det et problem ofte, ikke bare på denne institusjonen, men jeg tror mange steder, at mye av ansvaret legges på det administrative personalet. Så disse kursene gis, og da får man ofte en sånn sjekklisterholdning til etiske retningslinjer i kurs ... Det er ofte mer en sånn type ryggdekningsak for institusjonen ... enn en reell vurdering og et reelt forsøk på å oppgradere interessen og kompetansen til de som sitter og forsker. Så det vil jo være helt essensielt, tenker jeg, at det skal være nyttig og bra, at dette ikke blir en sånn ting som juridisk og administrativt personale sitter og forvalter.

Her gjenspeiles bekymringene fra denne rapportens del 2 for at forskningsetikken får et preg av å være en sjekklister, og det antydnes at delegeringen av ansvaret for opplæringen i forskningsetikk til administrasjon er et uttrykk for en generell tendens til byråkratisering.

Når vi sammenlikner innfallsvinklene til organiseringen av opplæringen i forskningsetikk i de fire institusjonene i denne studien ser vi to gjennomgående temaer. For det første hvor byråkratisk, obligatorisk og kontrollerende slik opplæring bør eller kan være, spesielt når det gjelder oppfølging av (langtids)ansatte. På den ene siden får frivillige seminarer ofte liten oppslutning, mens på den andre siden frykter ledere at obligatoriske tiltak kan møte mye motstand. Det kan se ut til at å flette forskningsetiske temaer inn i årlige strategimøter kan være et godt tiltak for små forskningsinstitutter og sentre/institutter innenfor universiteter. Store universiteter (og sannsynligvis også store forskningsinstitutter) har imidlertid ekstra store utfordringer når det gjelder å sikre oppfølging av de kravene §5 av forskningsetikkloven pålegger dem. For det andre ser det ut til at institusjonene har noe ulik tilnærming til organiseringen av ansvaret for opplæringen i forskningsetikk. Det fremkommer at den faglige ledelsen ved det «gamle» universitetet har tatt ansvaret for opplæringsdelen i forskningsetikkloven mest alvorlig, mens ved det «unge» universitet og til dels ved ett av forskningsinstituttene er ansvaret i større grad lagt til administrasjonen. Dette antyder at organiseringen av ansvaret for opplæring generelt (og kursing spesielt) kan ha betydning for innholdet, og det fremhever også utfordringene ved at forskningsetikk inneholder komplekse faginterne problemstillinger, samtidig som juridiske føringer krever overordnede tiltak og tilrettelegging. Dette fremhever dermed også de utfordringene institusjonene kan ha med å operasjonalisere ledelsens/institusjonens ansvar på dette området.

3.2 Hvordan lærer forskere forskningsetikk?

I de kvalitative intervjuene og fokusgruppene ønsket vi å legge til rette for diskusjon av opplæring i bred forstand. Intervjuguiden inneholdt derfor åpne spørsmål om hvordan kunnskap om forskningsetikk tilegnes, hvordan forskningsetikkopplæring oppleves, oppfatninger av innholdet i og betydningen av opplæring, og hva som legges i at forskningsetikk bør fremmes ved institusjonene. Før vi ser nærmere på deltakernes oppfatninger om institusjonenes opplæringsopplegg, skal vi se på noen resultater fra spørreundersøkelsen. En enkel sammenlikning viser at de som svarer at de har deltatt på kurs, også svarer at de har større kjennskap til forskningsetiske retningslinjer enn de som ikke har deltatt (tabell 3).

Samtidig kan vi se at de som er mer enige i at «under veiledning utgjør forskningsetikk et sentralt tema», også svarer at de har mer kjennskap til forskningsetiske retningslinjer enn de som er mer uenige (tabell 4).

Tabell 3: Kjennskap til forskningsetiske retningslinjer etter deltakelse i kurs/undervisning i forsknings-etikk. Prosent. N=7253

Har du kjennskap til forskningsetiske retningslinjer (norske eller internasjonale) for ditt fagfelt?	Har du deltatt på kurs/undervisning om forskningsetikk?				Totalt
	Nei, aldri	Ja, et kurs som varte mindre enn en dag	Ja, et kurs som strakk seg over mer enn en dag	Ja, flere kurs (enten korte eller lange)	
Jeg har ingen kjennskap til dette.	6,8	1,4	0,9	0,9	3,2
Jeg har noe kjennskap til dette.	61,6	50,3	45,7	14,1	47,5
Jeg har god kjennskap til dette.	31,6	48,3	53,4	85,0	49,3
Totalt	100 (n=2674)	100 (n=1711)	100 (n=1692)	100 (n=1176)	100 (n=7253)

Tabell 4: Kjennskap til forskningsetiske retningslinjer etter svar på spørsmålet: «Under veiledning utgjør forskningsetikk et sentralt tema». Prosent. N=7217.

Har du kjennskap til forskningsetiske retningslinjer (norske eller internasjonale) for ditt fagfelt?	«Under veiledning utgjør forskningsetikk et sentralt tema»					Total
	Svært enig	Enig	Verken enig eller uenig	Uenig	Svært uenig	
Jeg har ingen kjennskap til dette.	1,0	1,7	3,4	5,2	11,2	3,2
Jeg har noe kjennskap til dette.	23,2	40,2	58,6	59,0	62,5	47,5
Jeg har god kjennskap til dette.	75,8	58,1	38,0	35,8	26,3	49,3
Totalt	100 (n=868)	100 (n=2781)	100 (n=1901)	100 (n=1264)	100 (n=403)	100 (m=7217)

Disse tabellene indikerer at både kursing og veiledning kan ha en betydning, men sier lite om prosessene og om de mulige sammenhengene. I de kvalitative intervjuene ble deltakerne først spurt om hvordan de først ble oppmerksomme på prinsipper og normer for god vitenskapelig praksis. Svarene viste to ulike, men ofte sammenfallende læringsprosesser: Mens noen husket best de formelle kursene de hadde deltatt på, fokuserte andre på hvordan de lærte om forskningsetikk mer uformelt – via samhandling med kollegaer eller veiledere, eller i praksis.

Formell opplæring ble oftest nevnt av yngre deltakere som henviste til kurs under studier og spesielt under ph.d-programmet. I fokusgruppene dreide diskusjonene seg ofte mot konsekvensene av mer obligatorisk forskningsetisk kursing de siste 20 årene. Mange mente at yngre forskere var mer bevisste og oppmerksomme på forskningsetiske retningslinjer på grunn av mer obligatorisk opplæring.¹⁰ Til sammenlikning beskrev noen av de eldre forskerne som ikke hadde blitt kurset i forskningsetikk, at møtet med forskningsetiske krav og reguleringer kom brått på. For eksempel beskrev en fagperson med lederansvar ved det «gamle» universitetet at møtet med formelle krav om etisk godkjenning kom som et sjokk.

Det var også noen forskjeller mellom fagfeltene når det gjaldt opplæring i forskningsetiske prinsipper. I data fra spørreundersøkelsen kommer det frem at 53,8 % av deltakerne fra samfunnsfag svarte de hadde god kjennskap til forskningsetiske retningslinjer for sitt fagfelt, sammenliknet med bare 35 % blant de fra matematikk og naturvitenskap. Dette kan være fordi forskningsetikk ofte er innbakt i samfunnsvitenskapelige metodekurs fra og med bachelornivå, noe som ble nevnt i fokusgruppen ved instituttene.¹¹ Her mente den yngste samfunnsvitenskapelige deltakeren at han hadde lært om forskningsetikk gjennom hele studietiden, mens to deltakere fra naturvitenskapelige felt svarte at deres første møte med forskningsetikk var under arbeidet med ph.d.-graden:

D2: Ja der jeg først fikk høre om forskningsetikk det tror jeg var på et sånt introduksjonskurs til ph.d. ... Fulgte det men kan ikke huske så mye, og etter det kurset så har det heller ikke vært så mye fokus på det, men det er den der bakgrunn at vi fokuserer på naturen og da trenger vi ikke spørre om tillatelse, som oftest.

D1: Ja i likhet med D2 så var det mitt første store møte på etikk-kurset på doktorgrad. Før det så var det jo litt ... småting når jeg var på feltarbeid på master, ja når du skrev masteren, da var det litt sånn «learning by doing» med etikken. Men det gikk seg jo til.

I dette siste utsagnet her nevnes det at forskningsetikk også læres mer uformelt og i praksis.

Uformell opplæring: Eldre deltakere svarte ofte at de hadde fått kjennskap til forskningsetiske normer og prinsipper mer uformelt. To mekanismer ble beskrevet: læring gjennom forskningsmiljøet (via samhandlinger med kollegaer, samarbeidspartnere eller veiledere) og læring i praksis («learning by doing»). Den første mekanismen handler om at forskningsetisk læring skjer gjennom tilpasninger og sosialisering inn i en arbeidskultur, slik en erfaren deltaker fra fokusgruppen ved det «gamle» universitetet her illustrerer:

D11: I hvert fall med min generasjon så er det sånn at man lærer det gjennom, altså man lærer fra sine veiledere og kollegaer, så det er kultur du kommer inn i og så lærer du kulturen. Og ikke sant, det normative er jo en del av den kulturen, og i dag så diskuterer man disse normene og utfordrer dem, og så videre. Det er kanskje litt forskjellig i forskjellige fagfelt ... Det dukker opp situasjoner som man diskuterer, så det blir situasjonsavhengig. Og jeg tror man kanskje kunne trenge litt generelle prinsipper innimellom jeg ser verdien av kurs og sånt fordi man får et rammeverk å putte alle disse konkrete tingene inn i da.

¹⁰ Selv om alder og forskjeller mellom aldersgrupper ikke var noe vi spurte om direkte i intervjuguiden, ble dette ofte et tema. Det ble også ofte nevnt som en innvending til spørreundersøkelsens funn om den lave deltakelsen i forskningsetiske kurs, og det ble fremhevet at forskningsetisk kursing har blitt intensivert de siste 20 årene.

¹¹ Et problem her, som ble nevnt av en deltaker fra det samfunnsvitenskapelige instituttet, er at etikk risikerer å bli redusert til en metodediskusjon, uten at etiske problemstillinger nødvendigvis blir diskutert i dybden.

Slike sosialiseringprosesser illustrerer at de tolkningene av forskningsetikk som gjøres i den spesifikke forskningskulturen man forholder seg til, blir sentrale. Videre antyder de også nytten av mer formell og generell opplæring, siden normer kan variere mellom ulike fagfelt og institusjoner. Risikoen er at man kommer inn i en forskningskultur der forskningsetikk ikke blir tatt alvorlig. Et eksempel på dette ble gitt av en deltaker som for en stund tilbake hadde opplevd et dårlig arbeidsmiljø der det var lav bevissthet om Vancouver-prinsippene, og der en tidligere leder hadde gjort seg skyldig i diskutabile praksiser knyttet til medforfatterskap. Deltakeren understreket at dette i ettertid hadde blitt forbedret, med ny ledelse og økt fokus på retningslinjer.

Den andre mekanismen, «learning by doing», ble spesielt ofte nevnt av samfunnsvitenskapelige forskere. En deltaker i fokusgruppen med instituttene forklarte at siden det ikke ble gitt noen obligatorisk opplæring i forskningsetikk da han studerte, lærte han om dette gjennom de prosjektene han arbeidet med:

D4: Det var ikke veldig mye oppmerksomhet rundt forskningsetikk da, det her var altså på 70-tallet ... Så det har kommet veldig sterkt inn og etter hvert. Men jeg har blitt oppmerksom på det gjennom prosjekter som jeg har vært involvert i.

Det ble oppdaget noen ulikheter mellom samfunnsvitenskapelige og naturvitenskapelige fagfelt når det gjelder slik læring i praksis, og dette var et tydelig underliggende tema i noen av diskusjonene. Deltakere fra samfunnsvitenskapelige fag koblet ofte forskningsetikk umiddelbart til dilemmaer de hadde møtt under datainnsamling og i møte med forskningsdeltakere (f. eks. informert samtykke, sårbare grupper, risiko for skade, etc.), og mange ga uttrykk for at de hadde lært mye gjennom dette. Videre var det påfallende at flere samfunnsvitenskapelige deltakere allerede i presentasjonen av seg selv startet med å fortelle om erfaringer med etiske utfordringer i forholdet til forskningsdeltakere. Dette kan ha å gjøre med at forskningsetiske problemstillinger kanskje trer tydeligere frem for samfunnsvitere som ofte forholder seg direkte til sine forskningsdeltakere. Generelt sett var mange av deltakerne fra naturvitenskapelige fag mindre opptatt av å fortelle om egne erfaringer tidlig i intervjuene, og fokuserte mer på forhold knyttet til medforfatterskap. Dette antyder at deres forståelse kommer nærmere de problemstillingene knyttet til forskningsintegritet som oppstår i relasjon til andre forskere, snarere enn til forskningsetikk i bred forstand. Det var også en deltaker (fra et naturvitenskapelig fag) som mente at formell kursing i forskningsetikk kanskje ikke var så viktig, fordi dette handlet om regler som veilederen enkelt kunne forklare til studentene. Vi tolker dette som et uttrykk for at noen forskningsetiske spørsmål kan oppfattes som lite relevante for enkelte i disse fagområdene. Samlet sett ser det ut til at kompleksiteten i problemstillingene trer tydeligst frem for dem som møter disse direkte i omgang med forskningsdeltakere.

Det kom også frem at formell og uformell oppøring ikke utelukker hverandre. Noen deltakere snakket om at formelle forskningsetiske retningslinjer gjerne læres gjennom kurs, men at den dypere læringen skjer i praksis. I en respons til kommentaren ovenfor nevnte for eksempel en deltaker fra fokusgruppen ved instituttene det følgende:

D3: Det har sikkert litt med tidens tann å gjøre. Ja, altså, min første intro til forskningsetikk er jo i metodefag på bachelor i samfunnsvitenskap. Så ... Men der blir jo veldig sånn ... du leser litt i et kapittel om hva som er god og dårlig praksis i feltarbeid og databehandling og så prøver du å internalisere til eksamen og så tenker du ikke noe særlig mer over sånt. Min sånn der personlige, første personlige erfaring gjorde meg mye mer bevisst, og det var det at jeg ble sendt ut på feltarbeid.

Dette antyder at formell opplæring ikke er tilstrekkelig for å forberede forskeren på alle de ulike etiske utfordringene som kan oppstå i forskningshverdagen. Siden uformell læring skjer kontinuerlig, ble det foreslått at det bør legges opp til kontinuerlig kursing og debattarenaer der aktuelle problemstillinger kan diskuteres i lys av relevante prinsipper.

3.3 Opplevelser av formell forskningsetisk opplæring og kurs

I tillegg til refleksjoner og diskusjoner over forskningsetisk læring generelt, ble opplevelser av og oppfatninger om innholdet i formelle kurs mye diskutert i intervjuene. Generelt antydte mange deltakere at de fant slike kurs nyttige og interessante.¹² Ut fra erfaringene kan deltakernes anbefalinger mer konkret oppsummeres i fire punkter:

a) Gjennomgang av retningslinjer, forankret i illustrative eksempler og med fokus på praktiske utfordringer

For det første nevnte mange deltakere at opplæringen må bestå av en grundig gjennomgang av forskningsetiske regler og retningslinjer. Betydningen av kunnskap om retningslinjer ble understreket i ulike sammenhenger, blant annet i lys av dagens kontekst med økt samarbeid og større prosjektgrupper. Det ble nevnt at god kunnskap om, og generelt større oppmerksomhet rundt konkrete retningslinjer hadde vært viktig for å motstå press fra ledere som ønsket å bli oppgitt som medforfattere. Det ble likevel ofte poengtert at en enkel gjennomgang av retningslinjene ikke er tilstrekkelig. Flere deltakere understreket at opplæring i retningslinjer var nyttigst dersom den kunne bli forankret i eksempler som illustrerer praktiske utfordringer. En deltaker fra det «gamle» universitetet, som selv underviser i forskningsetikk, forklarer:

D17: Jeg forsøker å bidra til at forskere har større sjanser for å ta gode valg. Altså, det er en del ting som må på plass, altså hva sier loven, hvilket ansvar påligger en juridisk, hvilke kilder fins, hvor kan man orientere seg for å finne ut av prinsipper, av lover og normer og sånn. Jeg bruker ikke veldig mye tid på å gå gjennom de tingene, men forsøker å vektlegge praktiske utfordringer som kan gjøre det vanskelig å realisere gode intensjoner. Så det viktige for meg er ikke å vektlegge mer tekniske aspekter av dette, selv om plagiat og sånn kan være interessante temaer å gå inn i, men å ruste opp bevisstheten slik at vi kommer litt i forkjøpet, og kan være klar og få større bevissthet rundt hva slags situasjoner som kan føre til at folk velger feil.

En stipendiat i fokusgruppen ved det «unge» universitetet bekrefter nytten av en slik praktisk forankring:

D21: Når jeg har blitt presentert for prinsipper og ideer som går på dette med forskningsetikk, så har jeg sett på det som 'ja selvfølgelig, dette er jo veldig viktig'. Men så klarer man ikke å reflektere helt over det før du står i en situasjon hvor det faktisk er vanskelig, og du må løse en etisk situasjon på en forsvarlig måte, og du ser det er ikke så svart-hvitt som det kan se ut som i de prinsippene. Men vi har jo og fått mye opplæring gjennom forskjellige caser da, der vi blir presentert for noe og så skal vi prøve å løse det. Og jeg synes det har vært veldig lærerikt, men jeg ser jo at sånne caser er ofte veldig annerledes enn de situasjonene man kommer borti selv. Så det er jo heller den tankeprosessen, for hvordan man skal løse etiske dilemmaer, enn at det er, konkret nyttig akkurat i din egen forskning.

¹² Dette kan selvsagt ha å gjøre med at de som valgte å delta frivillig i de kvalitative intervjuene gjerne var spesielt interesserte i forskningsetikk i utgangspunktet. Noen deltakere nevnte også at deres inntrykk var at mange av deres kollegaer var mer negativt innstilt.

Dette antyder at illustrerende eksempler på oppfølging av forskningsetiske retningslinjer er spesielt nyttig for å forberede forskere på uventede etiske dilemmaer som kan oppstå.

b) Diskusjoner om gråsoner og relevante dilemmaer

Tett koblet til det å illustrere praktiske utfordringer med eksempler fremhevet deltakerne viktigheten av å legge til rette for diskusjoner mellom deltakere, spesielt om praksiser i «gråsonen», og relevante etiske dilemmaer. En deltaker fra det samfunnsvitenskapelige instituttet fortalte om et kurs som ble opplevd som spesielt unyttig, der eksterne konsulenter hadde blitt leid inn for å redegjøre for forskningsetiske retningslinjer i stedet for å legge til rette for diskusjoner av relevante dilemmaer:

D5: Det tror jeg uansett er et problem når man holder den type kurs på institusjonene, at man hyrer inn noen som ikke helt forstår situasjonene eller at man lager et sånt opplegg 'ja vi skal igjennom alt dette', istedenfor å først gå ut og prøve å få tak i hva er det som er hovedproblemstillingene her, hva er det folk vil ... altså hva slags dilemmaer er det folk møter på en institusjon som denne? Hvor er det vi trenger å vite mer, hvilke dilemma er det vi må forholde oss til og hvordan gjør vi det?

En deltaker i fokusgruppen ved det «gamle» universitetet påpekte at det er nettopp de hverdagslige etiske problemstillingene som det er nyttig å få diskutert med andre:

D15: Det er en del overordnede spørsmål som er veldig sånn tydelige som [at] du må innhente samtykke, du må ta vare på dyrene du forsker på og sånt. Og så er det en del ting som er litt sånn, gråsoner-case ... altså ting som er litt uavklart da sånn at, det jeg ønsker meg fra et sånt kurs er på en måte muligheten til å diskutere og gå inn på de litt sånn vanskelige og hverdagslige tingene.

En yngre deltaker som kom fra det «gamle» universitetet, og som ennå ikke hadde tatt ph.d.-kurset i forskningsetikk, ga et lignende innspill. Deltakeren forklarte at han savnet muligheten til å ha diskusjoner om «hverdagspraksiser»:

D13: Altså jeg har jo fått mye sånn innføring i helt grunnleggende ting sånn som innhente informert samtykke, anonymisering ... Men sånne vanlige problemer som man møter hverdags, som hvem skal være forfatter på denne studien, hvordan kan du søke for å få publisert nullfunnene dine og den type ting, er jo på en måte ting som ... jeg føler jeg bare har fått gjennom praksis da. Jeg måtte søke meg litt fram, så det har vært litt vanskelig.

Deltakeren beskrev at det var utfordrende å orientere seg i hvordan slike utfordringer kunne håndteres, og håpet å få en mulighet på et kommende kurs til å diskutere dette med andre enn prosjektlederen. Deltakere fra det naturvitenskapelig instituttet fremhevet som spesielt nyttig et seminar der de ansatte hadde fått muligheten til å diskutere etiske dilemmaer rundt medforfatterskap:

D6: Det var jo en interessant opplevelse, og i ettertid må jeg si det at det virket veldig nyttig. Det var tydelig det at mange hadde meninger om dette, og en fikk nå anledning til å adressere dette i en setting hvor det var avgitt rikelig med tid til det, og hvor det var dette som var hovedpunktet på agendaen. Så slik som vi har opplevd det fra de ansatte her så har det bare vært positive tilbakemeldinger til det.

Disse innspillene kan betraktes i lys av den betydningen som tillegges åpne forskningsetiske diskusjoner, slik de er omtalt i del 2 av denne rapporten, og antyder at muligheter for slike diskusjoner også bør legges inn i formelle kurs.

c) Vitenskapsteori, kvalitet i forskning og formidling av usikkerhet

Et tredje tema var betydningen av en bred etisk og vitenskapsteoretisk forankring. Det ble foreslått

at kurs bør inneholde diskusjoner om hva forskning er, og hva kvalitet i forskningen er. Deltakere fra instituttene og fra det «unge» universitetet la vekt på at det er viktig å reflektere over hvordan forskningen kan bli brukt ute i samfunnet, i tillegg til mulige konsekvenser av dårlig forskning. Diskusjonen om forskningens verdi er grunnleggende, slik et medlem av det forskningsetiske utvalget ved det «gamle» universitetet poengterer:

D17: Jeg synes det [kurs] skal inneholde mye mer om kvalitet i forskningen og hvorfor vi forsker og hvorfor vi må ha tillit, både ute i befolkningen og i forskersamfunnet. Det blir helt bom når det blir så mye undervisning om regler og forskrifter og plikter og feil og fusk og fabrikasjon, så mister du liksom det overordnede poenget: Hvorfor er dette viktig.

Deltakerne i fokusgruppen ved det «gamle» universitetet diskuterte også betydningen av å sette forskningsetikken inn i et større perspektiv. Blant annet understreket en deltaker at forskningsetikk bør være innbakt i undervisningen i vitenskapsteori, og at dette vil fremme en grunnleggende diskusjon om usikkerhet i forskning og forskningsformidling. En yngre deltaker fremhevet også at det kunne være nyttig å ha en overordnet diskusjon om hva som er verdifull forskning, da dette er grunnlaget for problemer i forskningshverdagen:

D13: For eksempel hvis jeg har vært med på en analyse på en studie, så finner vi ingenting ... Så har jeg ved et par tilfeller opplevd, at noen seniorer sier «å, det var leit, kanskje vi skal se etter noe annet, kanskje vi skal bytte fokus, eller» ... Den type problemstilling synes jeg er veldig vanskelig ... Jeg har jo lyst til å stå på mitt og tenke nei, dette må vi få ut uansett, det har jeg lest på internett blogger om vitenskapsteori at er viktig ... Men, den typen kultur rundt ... hva er det på en måte som er verdifull forskning som er verdt å få ut og sånne ting, tror jeg og på en måte er viktig å ha med i et forskningsetisk kurs.

Muligheten til å diskutere kvalitet og usikkerhet i forskning, gjerne forankret i vitenskapsteori, blir dermed antydnet som grunnleggende for en dypere forståelse for betydningen av forskningsetikk, men også for å ruste forskerne til å bidra til en redelig og åpen forskningskultur.

d) Kurs på ulike stadier

Et fjerde tema var erfaringer med å lære om forskningsetikk på ulike stadier, i studietiden og senere. Flere deltakere foreslo at det ville det vært nyttig med forskningsetisk opplæring også etter ph.d-kurset, slik en stipendiat i fokusgruppen ved det «gamle» universitet illustrerer:

D14: Jeg har erfart at man få mye mer innsikt i hva forskningsetikken betyr og hva det er som står på spill når man har faktisk erfaring fra å gjøre forskning. Noe man gjerne ikke har når man tar kurset på ph.d. ... Så det å komme tilbake, helt sånn kontinuerlig, til disse spørsmålene i løpet av - ikke bare ph.d. utdannelsen men også i løpet av karrieren, hadde vært nyttig ... for det å kunne forså hva som står på spill, konsekvensene av ting og hvordan ting henger sammen.

En samfunnsvitenskapelig deltaker i fokusgruppen ved forskningsinstituttet hadde liknende erfaringer med nytten av ulik opplæring på ulike stadier:

D3: Den første opplæringen var ikke så veldig nyttig, da den var veldig teoretisk og jeg så ikke noe behov for det selv. Så gikk jeg ut og gjorde feil og så kom jeg tilbake og tok nye kurs i forskningsetikk og oppfattet at det var mye mer nyttig. Men det var litt for jeg da var veldig bevisst på det selv, hva jeg hadde behov for å lære meg så det er nok mer ... kanskje den viktigste funksjonen til kurs på det her stadiet er å greie å bevisstgjøre studenter på de problemstillingene som faktisk ligger der på et tidlig stadium, og så kan en heller komme tilbake og lære seg hvordan en faktisk kan håndtere det.

Dette gjenspeiler diskusjonen om hvordan forskningsetisk læring er en kontinuerlig prosess. Ut fra dette perspektivet argumenterte mange deltakere for mer regelmessig forskningsetisk kursing (etter studier og ph.d.). Samtidig anerkjente deltakerne at det fantes praktiske utfordringer, som tidsbruk og motstand mot obligatoriske krav. Deltakere fra universitetene pekte ut obligatorisk og regelmessig forskningsetikk kursing for veiledere som et viktig satsningsområde, men også slike tiltak ble ansett som utfordrende å gjennomføre i praksis.

Når vi oppsummerer disse fire punktene ser vi at deltakerne fremhever nytten av åpne diskusjoner om gråsoner og illustrative eksempler på praktiske utfordringer, samt vitenskapsteori og diskusjon av kvalitet i forskning. Dette står i kontrast til en sjekklisterpreget gjennomgang av prinsipper, og krever at kursene er svært godt pedagogisk gjennomtenkt og faglig planlagt. Det kan dermed se ut til at organiseringen av kursene krever et høyt faglig engasjement.

Oppsummering

Når vi sammenlikner erfaringene med organiseringen av opplæringen i forskningsetikk for fagpersoner med lederansvar og administrativt ansatte på den ene siden med opplæringen for øvrige ansatte på den andre, finner vi to gjennomgående temaer:

For det første understreker innspillene betydningen av både formell og uformell læring. Behovet for formell opplæring i regler og prinsipper virker innlysende, spesielt siden problematikken rundt forhold som medforfatterskap stadig blir mer aktuell, som nevnt i del 1. Det å satse på at opplæringen vil skje uformelt via veiledere eller kollegaer kan være risikabelt, ettersom holdningene og kjennskapen til forskningsetiske retningslinjer varierer mellom ulike arbeidsplasser. Samtidig er et hovedinntrykk fra intervjuene at en enkel opprøpning av retningslinjer på et gitt tidspunkt i en forskerkarriere ikke er tilstrekkelig, men at det må legges til rette for kontinuerlige diskusjoner av forskningsetiske problemstillinger. Det antydes at ideelt sett bør forskere få kurs som inkluderer diskusjoner om kvalitet i forskning og som forbereder forskere på uforutsette forskningsetiske dilemmaer, men de bør også få muligheter til å diskutere hverdagslige forskningsetiske dilemmaer kontinuerlig gjennom karrieren.

For det andre er organiseringen av kurs et gjennomgående tema, inkludert spørsmålet om hvor obligatoriske de bør være og hvem som bør ha ansvar for dem. Det er tydelig at oppfølgingen av forskningsetikklovens §5, som implisitt antyder at institusjonene bør ha oversikt over de ansattes innsikt i forskningsetikk, innebærer mange utfordringer, også i forhold til å operasjonalisere institusjonenes ansvar for opplæringen. Det er antydning at åpne og frivillige kurs får liten oppslutning, og at det kan være nyttigere å ta dette opp på mer obligatoriske samlinger. Samtidig fremheves en bekymring for at opplæringen blir for obligatorisk, kontrollerende og formalisert, noe som også må ses i sammenheng med diskusjonene om byråkratisering av forskningsetikk i rapportens del 2. Det blir antydning at når opplæringen blir for formalisert, kan den i verste fall virke mot sin hensikt og føre til at forskningsetikk oppfattes som unødvendig og irrelevant. Risikoen for dette er særlig knyttet til a) at opplæringen delegeres til administrativt ansatte, fjernere fra de fagspesifikke utfordringene, og b) at opplæringen blir snevret inn til utelukkende å dreie seg om juridiske forhold. Mange, spesielt i fokusgruppene, nevnte at vel så viktig som kurs er det å legge til rette for åpne diskusjonsfora med «lav terskel». Som diskutert i rapportens del er slike fora, der man internt kan diskutere erfaringer med gråsoner og være åpen for feilbarlighet, et tiltak som er egnet til å fremme integritet. Samlet understreker erfaringene at formell opplæring og kontroll i seg selv ikke er en garanti for bevissthet om forskningsetiske normer, men at opplæring som er koblet direkte til fagspesifikke utfordringer oppleves som relevant, og at formell opplæring bør følges opp med uformell læring og diskusjoner.

Avslutning

Gjennom en kvantitativ og en kvalitativ studie har RINO-prosjektet avdekket hvilke holdninger forskere i Norge har til slike klare forskningsetiske overtramp som forfalskning, fabrikkering og plagiering, samt til en rekke forskningsetisk diskutabile praksiser. RINO-prosjektet har også kartlagt rapporterte forekomsten av slike praksiser og presentert den i tidligere delrapporter. Førti prosent av forskerne vedgår å ha gjort seg skyldig i minst én av de utvalgte tvilsomme praksisene i løpet av de siste tre årene. Kommentarene til spørreundersøkelsen og den kvalitative undersøkelsen som er beskrevet i denne rapporten, antyder at tallene har en rekke ulike forklaringer. For eksempel kan sosiale relasjoner, publiseringspress, usikkerhet og ulike kulturelle forståelser av hva som oppfattes som tilstrekkelig bidrag være forklaringer på den relativt hyppige forekomsten av gaveforfatterskap. Det finnes dermed ikke én løsning for å få bukt med denne praksisen (som 11 prosent vedgår å ha deltatt i, jf. delrapport 1), og dette gjelder trolig også for alle de andre praksisene vi har undersøkt.

Samtidig er det liten tvil om at opplæring i forskningsetikk – i formelle så vel som uformelle fora – er vesentlig for å fremme bevissthet og refleksjon om forskningsetiske normer. Innspill fra de kvalitative intervjuene gir nyttige innsikter i hvilken type forskningsetisk opplæring som fungerer best. Det fremgår klart at eksempelets makt er stor, også i forskningsetikken. De forskerne som besvarte den kvantitative undersøkelsen, anser kopiering av kildehenvisninger som en av de minst alvorlige praksisene. I intervjuene og fokusgruppene fortalte derimot forskerne om hvordan de selv innså alvoret i denne praksisen da de opplevde hvordan de selv risikerte å bidra til å videreføre andres feiltolkninger ved å la være å konsultere primærkilden. Ifølge forskerne blir læringsutbyttet enda større når institusjonene setter erfaringene i system. Når et tema aktualiseres internt og løftes til en mer overordnet diskusjon, oppleves nytteverdien gjerne som umiddelbart mer håndgripelig. En annen erfaring fra fokusgruppene er at diskusjonene mellom deltakere fra ulike disipliner i noen tilfeller så ut til å øke deltakernes innsikt i ulike normgrunnlag for medforfatterskap. Dette antyder at det kan være grunnlag for å utfordre ideen om at forskningsetisk opplæring må være tilpasset til og foregå innenfor spesifikke disipliner. I en kontekst der det kan se ut til at skillene mellom ulike typer forskningsinstitusjoner (universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter) er i ferd med å viskes ut, og at de i tillegg oppfordres til mer tverrfaglig samarbeid, kan mer interaksjon og læring på tvers av både institusjoner og fagområder være spesielt viktig.

De diskusjonene som er omtalt her, viser også at praktiseringen av forskningsetikken endrer seg som følge av endringer i forskningsstrukturene. Med stadig mer tverrfaglighet og stadig mer spesialiserte prosjekter er det vanskelig, om ikke umulig, for enhver medforfatter å forstå eller ha oversikt over alle kilder som hentes inn. Samtidig gir tellekantsystemet insentiver til flest mulig medforfatterskap. Dette kan se ut til å gi seg utslag i en pragmatisk tilnærming til reglene for medforfatterskap, der Vancouver-anbefalingene tidvis anses som et urealistisk ideal. Vår påpekning av at etterlevelse av forskningsetiske prinsipper kan medføre komplekse utfordringer i praksis er et gjennomgående tema i denne rapporten, og det samme er også påpekt i andre internasjonale studier (Johnson & Ecklund, 2016; Davies, 2018). Dette antyder at det er utilstrekkelig å lære om regler og prinsipper i teorien. For forskningsinstitusjoner er det viktig å tilrettelegge for opplæring som inkluderer diskusjoner av forskningsetiske prinsipper, men også for diskusjonsfora der forskere kan ta opp etiske problemstillinger de møter i sin hverdag.

Mange forskere i denne studien uttrykker en bekymring for at forskningsetikk i økende grad blir byråkratisert og formalisert, i betydningen av at etikk blir redusert til formalistisk avkryssing på bekostning av mulighetene til grundigere etiske refleksjoner. Siden forskningsetikk inneholder komplekse problemstillinger som krever faglig engasjement, samtidig som juridiske føringer krever overordnet og administrativ tilrettelegging, kan operasjonaliseringen av ansvaret være utfordrende

for institusjonene. Foreløpig kan det se ut til at tilpasninger til den nye forskningsetikkloven fokuserer på oppfølgingen av de formelle kriteriene rundt håndtering av uredelighet og opprettelse av redelighetsutvalg, slik de er fastsatt i §6. Videre ser det ut til at etablering av en oversikt og kontroll over de ansattes kjennskap til regler og prinsipper blir første steg i forskningsinstitusjonenes oppfølging av det ansvaret for etikkopplæring de er pålagt i henhold til §5. Det gjenstår å se om forskningsinstitusjoner klarer å dreie fokuset fra formell kontroll mot tilrettelegging for mer uformell forskningsetisk diskusjon og læring. Målet må være å bygge en god forskningsetisk kultur som virker forebyggende på diskutabile og uetiske handlinger.

Litteratur

- Anderson, M. S., Ronning, E. A., De Vries, R., & Martinson, B. C. (2007). The perverse effects of competition on scientists' work and relationships. *Science and Engineering Ethics*, 13(4), 437-461.
- Bouter, L. M., Tijdink, J., Axelsen, N., Martinson, B. C., & ter Riet, G. (2016). Ranking major and minor research misbehaviors: results from a survey among participants of four World Conferences on Research Integrity. *Research Integrity and Peer Review*, 1(1), 17.
- Breit, E., & Forsberg, E.-M. (2018). *Promoting integrity as an integral dimension of excellence in research*. Oslo: PRINTEGER. (http://printeger.eu/wp-content/uploads/2019/01/D5_2-Tools-for-research-leaders-and-managers.pdf)
- Buljan, I., Barac, L., & Marusic, A. (2018). How researchers perceive research misconduct in biomedicine and how they would prevent it: A qualitative study in a small scientific community. *Accountability in Research-Policies and Quality Assurance*, 25(4), 220-238.
- Davies, S. R. (2018). An ethics of the system: Talking to scientists about research integrity. *Science and Engineering Ethics*, 1-19 (doi: 10.1007/s11948-018-0064-y. [Epub ahead of print]).
- De Vries, R., Anderson, M. S., & Martinson, B. C. (2006). Normal misbehavior: Scientists talk about the ethics of research. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 1(1), 43-50.
- Edwards, M. A., & Roy, S. (2017). Academic research in the 21st century: Maintaining scientific integrity in a climate of perverse incentives and hypercompetition. *Environmental Engineering Science*, 34(1), 51-61.
- Fong, E. A., & Wilhite, A. W. (2017). Authorship and citation manipulation in academic research. *PLOS One*, 12(12), e0187394. (10.1371/journal.pone.0187394)
- Forsberg, E. M., Anthun, F. O., Bailey, S., Birchley, G., Bout, H., Casonato, C., . . . Zoller, M. (2018). Working with research integrity-guidance for research performing organisations: The Bonn PRINTEGER statement. *Science and Engineering Ethics*, 24(4), 1023-1034.
- Forskningsrådet (2018). *En målrettet og effektiv instituttpolitikk. En systematisk gjennomgang av Forskningsrådets evalueringer av forskningsinstitutter*. Oslo: Forskningsrådet.
- Hjellbrekke, J., Drivdal, L., Ingierd, H., Rekdal, O. B., Skramstad, I., Torp, I. S., Kaiser, M. (2018). *Etikk og integritet i forskning. Resultater fra en landsomfattende undersøkelse*. (Første delrapport fra arbeidsgruppen i forskningsprosjektet RINO). Oslo: Universitetet i Bergen, De nasjonale forskningsetiske komiteene, Høgskulen på Vestlandet. (https://w3.uib.no/sites/w3.uib.no/files/attachments/rino_delrapport_1_2018_2.pdf)
- Hjellbrekke, J., Ingierd, H., & Kaiser, M. (2019). *Diskutabel forskningspraksis: Holdninger og handlinger*. (Andre delrapport fra arbeidsgruppen i forskningsprosjektet RINO). Oslo: Universitetet i Bergen, De nasjonale forskningsetiske komiteene, Høgskulen på Vestlandet. (https://www.uib.no/sites/w3.uib.no/files/attachments/rino_delrapport_2_2019.pdf)
- Johnson, D. R., & Ecklund, E. H. (2016). Ethical ambiguity in science. *Science and Engineering Ethics*, 22(4), 989-1005
- Kaiser, M., Rønning, K., Ruyter, K. W., H. W. Nagell & M. E. Grung, M. E. (2003). Oppdragsforskning – åpenhet, kvalitet, etterrettelighet. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komiteer. (<https://www.etikkom.no/Aktuelt/publikasjoner/Oppdragsforskning-åpenhet-kvalitet-etterrettelighet/>)
- Kalichman, M. W., & Plemmons, D. K. (2018). Intervention to promote responsible conduct of research mentoring. *Science and Engineering Ethics*, 24(2), 699-725.

- Krueger, R. A., & Casey, M. A. (2009). *Focus groups: A practical guide for applied research* (4th ed.). Los Angeles: Sage.
- Mulhearn, T. J., Steele, L. M., Watts, L. L., Medeiros, K. E., Mumford, M. D., & Connelly, S. (2017). Review of instructional approaches in ethics education. *Science and Engineering Ethics*, 23(3), 883-912.
- Mumford, M. D., Connelly, S., Brown, R. P., Murphy, S. T., Hill, J. H., Antes, A. L., . . . Devenport, L. D. (2008). A sensemaking approach to ethics training for scientists: Preliminary evidence of training effectiveness. *Ethics & Behavior*, 18(4), 315-339.
- Necker S. (2014). Scientific misbehavior in economics. *Research Policy*, 43(10), 1747-1759.
- Price, D. J. d. S. (1986). *Little science, big science – and beyond*. New York: Columbia University Press.
- Resnik, D. B. (2012). Ethical virtues in scientific research. *Accountability in Research – Policies and Quality Assurance*, 19(6), 329-343.
- Shelley-Egan, C., Brey, P., Rodrigues, R., Douglas, D., Gurzawska, A., Bitsch, L., Wright, D. & Wadhwa, K. (2015). *Ethical assessment of research and innovation: A comparative analysis of practices and institutions in the EU and selected other countries*. SATORI (http://satoriproject.eu/media/D1.1_Ethical-assessment-of-RI_a-comparative-analysis-1.pdf)
- Tijdink, J. K., Schipper, K., Bouter, L. M., Maclaine Pont, P., de Jonge, J., & Smulders, Y. M. (2016). How do scientists perceive the current publication culture? A qualitative focus group interview study among Dutch biomedical researchers. *BMJ Open*, 6(2), e008681.
- Tijdink, J. K., Verbeke, R., & Smulders, Y. M. (2014). Publication pressure and scientific misconduct in medical scientists. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 9(5), 64-71.
- Tostensen, A. (2012). *Oppdragsforskning, penger og forskningsetikk*. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komiteene. (<https://www.etikkom.no/Aktuelt/publikasjoner/Forskning-og-penger/Artikler/Oppdragsforskning-penger-og-forskningsetikk/>)
- Tostensen, A., & Kaiser, M. (2015). *Oppdragsforskning*. Oslo: Forskningsetisk bibliotek, De nasjonale forskningsetiske komiteene. (<https://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Forholdet-forskningsamfunn/oppdragsforskning/>)
- Vie, K. J. (2018). *Promoting integrity as an integral dimension of excellence in research. The work floor perspective: Integration*. PRINTEGER. (http://printeger.eu/wp-content/uploads/2019/01/D4_4-Workfloor-perspective_Integration.pdf)
- Vinther, T., Enebakk, V., & Hølen, J. C. (Eds.). (2016). *Vitenskapelig (u)redelighet*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Watts, L. L., Medeiros, K. E., Mulhearn, T. J., Steele, L. M., Connelly, S., & Mumford, M. D. (2017). Are ethics training programs improving? A meta-analytic review of past and present ethics instruction in the sciences. *Ethics & Behavior*, 27(5), 351-384.

UNIVERSITETET I BERGEN

De nasjonale

FORSKNINGSETISKE
KOMITEENE

Høgskulen
på Vestlandet